

256026

Ціна 1 К. 60 с.

Йосиф Чайківський.

Всесвітня Історія

Том II.

Середні віки.

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

Томик карт. коштує 1 К. 60 сот.

P
51809

ВСЕСЬВІТНА ІСТОРІЯ.

Том II.

Середні віки.
Зладив :

БІБЛІОТЕКА
Івано-Франківського
педагогічного Інституту
256026

Йосиф Чайківський.

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

НБ ПНУС

256026

Вступ.

Що се середновічні часи ? В 476. році паде західно-римська держава і з сею хвилиною розпочинають ся середні віки. Однак упадок західної римської держави не є так важною подією, щоб з нею вязати розділ історії. Около 476. року стало ся багато важних фактів, які довели до цілковитої зміни політичного, суспільного та релігійного устрою Європи. 375. р. впадають до Європи Гуни і дають початок до великої вандрівки народів, в якій найбільшу участь беруть германські народи, що опускають громадну свою землю, ударяють на римські краї і на давних римських провінціях закладають десятки нових германських держав. Вправді майже всі овоповсталі германські держави падуть вже в короткім часі, але лишають по собі сліди, а з мішанини германських народів і давних римлян витворюють ся нові романські народи.

Традицію цісарської величи задержує з початку східно римська держава, звана инакше візантійскою або грецкою, яка є

одним з осередків культури і просвіти в середніх віках. Побіч Візантії повстають з часом два нові і могутіші центри. Одно цілком папське, на чолі якого стоять дві найважливіші особи в середніх віках: цїсар і папа і центр магометанський, який з Арабії заволодїв цілою полуднево-західною Азією, північною Африкою і Іспанією. Коли в старинних віках була цілковита одноцїльність, а паном майже всіх знаних країв був Рим, то в середніх віках Європа розбиває ся на три головні центри, около яких групують ся поменші народи і держави.

В кількох віках по упадку західної римської держави витворюють ся нові народи, а часи в яких вони повстають, та часи борб поміж головними центрами, головню борби християнства з магометанством, се часи середніх віків, що тривають від 476. р. до відкриття Америки 1492. р.

Подїл історії середніх віків. Історію середніх віків ділимо на чотири частини:

I. Часи вандрівки народів, в яких творять ся і падають численні держави, германські народи приймають хрест, а на сходї проголошує Магомет свою релігію.

II. Часи від пановання Кароля Великого 768. до першого хрестоносного походу 1095.; є се часи повстання нових порядків на

заходї і витворення ся осїбного лицарського стану.

III. Часи хрестоносних походів 1095.—1270. часи борби християн з магометанами і борби цїсарства з папством.

IV. Часи упадку середновічних порядків: 1270.—1492.

Перша часть.

Часи вандрівки народів.

§ 1.

Старинні Германи, їх політичний устрій, обичаї і релігія.

Політичний устрій Герман: Найдавніші вже дещо точніші відомости про Герман (назва Німці Deutsch повстала пізніше), маємо від римського писателя Тацита, котрий описав край, звичаї і релігію старинних Герман.

Германи, як всі народи індоевропейського походження, прибули з Азії і осіли помежи Реном а Лабою, звідки виперли мешкаючих там Кельтів, (що Кельти мешкали дійсно в давній Німеччині, доказом є багато знімчених кельтійських назв рік, гір).

Германи ніколи не творили одноцільної держави, а були поділені на племена (до 50) і вже Римляни вчислювали понад 20 назв германських племен. Кожде племя творило разом осібну державу, якої територію

звали Германи Гау. Міст і сіл, в нашім значіню в старинній Германії не було. Кождий Германин мешкав в деревляній хаті, окруженій полями і долинами, які творили его власність. Мешканці одної області сходилися на віча, найрадше в горах, або сьвятых гаях і звичайно підчас повні місяця. На зборах рішали про мир або війну, вибирали нових урядників і установлювали закони. Королів вибирали лише сі племена, що вели безнастанні борби, інші племена вибирали лише на час війни з поміж себе вождів званих герцог.

Домове житє Герман. Головним занятєм свобідного Германина була війна, вправи оружиєм і лови. Взагалі Германи були дуже войовничої вдачі, а свого оружия не відкладали від себе ніколи, ба навіть помершому вкладувано до гробу его зброю. Як Германин не вів війни, то займав ся польованєм на дикі звіри, яких в тогдїшних великих лісах Німеччини було дуже багато. Землі сам не управляв, ані не займав ся годівлею товару, се уважало ся за щось негідного Германина. Працювати мали невільники і жінки, свобідний Германин, в часі вільнім від війни, або польованя, лежав на медвежій шкірі, слухав пісень або оповідань, вправляв ся в робленю оружиєм, пирував, або грав в кости. Гра

в кости і наклін до п'янства, були найгіршими чертами вдачі Герман. Бувало часом, що розпалений в грі Германин, програвав в кости все своє майно, свою жінку, а навіть свою свободу і ставав невольником другого.

Головним предметом поживління Герман було зв'яряче м'ясо, молоко, сир і напйток, подібний до нинішнього пива, роблений зі збіжа. Од'їж була звичайно простою, у мушчин побільшій часті зі шкіри у жєнщин з полотна. Жінки були у Герман в великїм поважаню, а не як у Римлян, де жінки були невольницями мужа. В загалї відзначали ся Германи вірністю, правостию і добротою.

Суспільний устрій Герман. Германи ділили ся на чотири верстви. 1. Нечисленна шляхта посїдала просторї ґрунта. 2. Свобідні горожани: они мали тоті самі права що шляхта, а рїзнили ся від неї лише сим, що їх посїлости були о много менші. 3. Визволенцї, що мали личну свободу, могли носити оружє, али не посїдали земских дібр. 4. Невільники, котрих судьба була о много лїпшою як римских. Они занимали ся управою рїлі, і творили рід нинішної служби.

Релїґія. Релїґія давних Герман була простою і подібною до інших поганських релїґій. Всї знатнїйші явища природи, сонце, місяць, звїзди, громи, блискавки були пред-

метами їх почитуваня. Своїм богам не будували сьвятинь, але почитували їх в сьвятих гаях під старими деревами, де приносили їм кроваві жертви часто навіть людські з невільників. Найважнїйшим богом Герман був Водан. Єго окружали служниці звані Валькіріями, котрі впроваджували померших лицарів до блаженного місця Вальгалї, де могли перебувати лише ті, котрі померли на війнї, або довершили за житя багато воєнних діл. Крім Водана почитали Німцї єще інших богів як Донара бога громів і бурі, бога сонця, Фрею богиню краси і любови, та много інших поменьших богів. Побіч великих богів уважали Германи меньших божків, як великанів, карликів, ельфів і ин. Свою судьбу старали ся Германи пізнати з лету птиць, іржаня коня, та віщованя.

Борби Герман з Римлянами. Перший раз зійшли ся Римляни з Германами єще 113. р. перед Хр. коли то Цимбри та Тевтони ударили на Римлян. Пізнїйше воював з Германами Цезар і цісар Октавіян, за котрого в 9. р. по Хр. вожд Херусків Армінїй (званий инакше Герман) розбив римского вождя Вара в Тевтобурскім лісі. Від сего часу Римляни перестали думати про підбите Германїї, а мир трївав аж до 162. р. коли то поміж Римлянами а Германами прийшло до війни званої

Маркоманською. Германи напірають на границі римської держави на цілій лінії Рену і Дунаю. Послідній римський цїсар з золотого віку, Марк Аврелій, боров ся з Германями щасливо, але его нездарний син Комод, окупив мир лише в сей спосіб, що поселив багато германських племен на римській території, які за се, що одержали ґрунта, мали боронити границь римської держави перед наїздом нових германських орд. В сей спосіб стало ся, що Германи стають проти Герман. Германи осївші на римській території, боронять границь римської держави перед новими наїздиками, що старають ся переломити оборонну римську лінію і осїсти на римських ґрунтах.

Серед сих борб в третім віці заходять у Герман дві важні зміни. 1. Починають творити ся союзи Герман, з яких найважнійші є союз Франків над долїшнім Реном, Алеман над середучим Реном, Сасів межі Реном а Лабою, а на сходї великий союз Готів, з якими лучать ся Вандалі, Аляни і инші. 2. Германські племена перестають правити ся давним демократичним ладом, майже всі вибирають королїв які з причини вічних воєн зискують чимраз більше на значіню і силі.

§. 2.

Велика вандрівка народів.

Гуни. В середній Азії мешкало дике племя, монгольського походження, Гуни. 375. р. впали они брамою народів (на північ від Каспійского озера) до Европи і викликали великий народний рух, званий в історії народними вандрівками.

Гуни були малого росту, широкі в плечах, очи мали малі, запалі, ніс приплюсканий. Лице було зогиджене, бо звичайно надтинано его хлопцям, щоб пізнійше не мали заросту. Убранє їх складало ся з сорочки і кожуха. Одежи ніколи не перебирали, ані не скидали з себе, але носили так довго доки цілковито не здерла ся. Живили ся корінцями та сирим мясом, яке вкладали під сідло, щоб децо змягло. Гуни були дуже добрими їздцями, на конях їли, ба навіть спали. Страшними були они своїми наглими і завзятими нападами.

Готи. 375. р. прибули Гуни до Европи з жінками і дїтьми, ударили на Алян, котр мешкали в нинішній полуднево-східній Росії, розбили їх і напали на Готів. Готи, германський нарід, не знати коли вивандрував з вітчизни і поселив ся над обома берегами Дніпра,

З часом Готи поділили ся на дві часті: Остроготів, що мешкали на схід від Дніпра і Візиготів на захід від Дніпра. Гуни напали на Остроготів 375. р. побили їх і разом з ними ладили ся до борби з Візиготами. Візиготи, щоб не дістати ся під пановане Гунів, опустили свої оселі і просили*) цісаря східно-римської держави Валенса, о позволене поселити ся на правім березі Дуная. Цісар дозволив на се під услівем, що Готи зложать оружие і дадуть закладників. Але Візиготи підкупили римских урядників і перейшли Дунай з оружием в руках. Незадовго потім, обурені здирствами римских урядників, хопили за оружие і виступили проти Валенса, побили его під Адриянополем 378. і почали нищити цілий Балканський півостров. Доперва наслідникови Валенса, Теодозієви Великому, удало ся наклонити Візиготів до зложеня оружя, защо дістали на поселене землі по правім березі Дуною.

Алярик. Супокій не тревав довго, бо король Візиготів Алярик, виступає на ново проти Римлян і виправляє ся до Італії. Перший

*) В депутації, яка прийшла до цісаря Валенса просити о позволене поселеня, знаходив ся єпископ Готів Ульфільяс, котрий перевів біблію на німецьку мову. Де які часті сего лереводу задержали ся до наших часів і є найдавнішою памятною німецької мови.

напад Алярика на Рим відпер римский вожд Стіліхо 403. р. але для здержаня Візиготів, мусів він прикликати на поміч римські легйони з над Рену, римска границя над Реном позістала безборонною, в наслідок чого ріжні німецькі народи, як Свеви, Бургунди, Франки впали до Галії. Коли-ж в кілька літ пізнійше римский цісар казав убити Стіліхона, наїздить Алярик на ново Рим 410. р. здобуває і видає на грабіж своїм жовнірам. З Риму хотів Алярик іти до Сицилії і Африки, але по дорозі умер. Его похоронено в ріці Бузенто, а всіх невільників, що були заняті при похороні убито, щоб ніхто не знав де спочиває вожд Візиготів Алярик.

Наслідник Алярика Атаульф оженив ся з дочкою римского цісаря Гонорія і за позволенем его заняв полудневу Галію, з відки з часом розширили Візиготи своє пановане на цілу Іспанію.

Вандалі. Підчас борб з Аляриком перейшли Вандалі, нарід рівнож германський, на римску територію і під проводом Гейзериха прибули до північної Африки, де заложили державу Вандалів 429. р. В Африці побудували Вандалі велику фльоту, здобули на Римі Сицилію, Сардинію, Корсику, Балеари, Пітеузи і стали панами західної часті середземного моря. 455. р. наїздять Вандалі Рим, здо-

бувають его і нищать 14. днів в так застрашаючий спосіб, що по них лишило ся до наших часів слово вандалізм, на означене дикого нищення старинних памяток штуки.

§. 3.

Атиля король Гунів.

Битва на каталявнійских полях. Покоривши Готів опустили Гуни краї над Чорним морем і поселили ся в нинішній Угорщині, але заперестали якийсь час нападати на сусідні народи, з причини незгод які панували серед них. Дперва коли на чолі Гунів став Атиля, званий „Божим бичем“, розпочали Гуни дальші свої напади.

Римський посол, що був у Гунів каже, що Атиля нічим не ріжнив ся від прочих Гунів і був так само бридким як і другі. Сам уживав при їдженю деревляного начиня, але гостям давав срібне та золоте. В своїм окруженю любив Атиля музику, сьпіви, жарти, але сам ніколи не сьміяв ся. Атиля вскорі покорив багато германських народів і розширив своє пановане від Волги аж по Рен і Альпи, а східно-римські цїсарі мусїли єму платити данину. Атиля хотїв заняти єще і західно-римску

державу, та старав ся о руку сестри цїсаря Валенса III. а у вінї жадав половини держави. Коли-ж цїсар відмовив его бажаню, опускає Атиля свою столицю і виправляє ся на Галїю, щоб підбити, як він казав, своїх утікачів Візиготів і облягає місто Орлеан. Тогди мешканці Галїї Візиготи і Бургунди злучили ся з Римлянами під проводом Аеція і вирушили на оборону Орлеанови. На відомість про се, відступив Атиля від Орлеану і звів з Аецїем битву на каталявнійских полях 451. Битва була незвичайно кєрвавою і випала для Атилї нещасливо, однак союзні війська понесли такі втрати, що Аецїй не відважив ся переслідувати Атилї.

Похід Атилї до Італїї. Щоби зімстити ся на Римлянах за каталявнійські поля, виправляє ся Атиля в слїдуючих роках на Італїю. По хоробрій обороні піддає ся єму твердиня Аквілея*), почім Атиля здобуває північну Італїю, та іде на Рим. Рим оборонив від Атилї папа Лев Великий, котрий вийшов у сьвяточних ризах з процесїєю до Атилї і так заїмпонував дикому варварови, що Атиля згодив ся взяти окуп, відступити від облоги міста і вернути до своєї столицї. Незадовго по

*) Підчас того як Гуни нищили північну Італїю, багато люда утікало на поблизькі острови, де дали початок нинішній Венеції.

повороті помер Атиля єще в молодим віці, а по єго смерти держава Гунів скоро розлетіла ся і всі підбиті Атилею народи відзискали назад свою свободу. Поданє каже, що тіло Атилі зложено в золоту домовину, золоту в срібну, срібну в желізну і так доперва похоронено короля, а місце гробу затаєно.

§ 4.

Держави в Італії з початком середних віків.

Держава Одоакра. 476.—493. З упадком держави Гунів відзискали свою незалежність Остроготи, якими стали рядити королі з роду Амаля, котрі стали вскорі так грізними східно-римській державі, що цісар Лев I. зобов'язав ся річно платити Остроготам 300 фунтів золота, щоби лишень не нападали на єго державу. Яко закладника взяв цісар на свій двір королівського сина Теодорика, котрий 11 літ перебував на цісарсьім дворі, запізнав ся з всіма звичаями і обичаями Греків. Маючи 18. літ вернув Теодорик до своєї вітчизни, де окликано єго королем.

Якраз тогди, вожд німецьких військ (Герулів і Ругійців) в Італії, Одоакер скинув з пре-

стола послідного західно-римського цісаря Ро-муля Августуля, а на знак що західно-римське цісарство перестало існувати, відслав всі цісарські відзнаки до Царгорода і сам прийняв титул короля Італії 476. р. Тогди звертає ся Теодорик до візантійського цісаря і просить того-ж, дозволити зайняти Готам Італію. Візантійський цісар згодив ся на се дуже радо, бо позбував ся в сей спосіб немилого сусіда.

Держава Остроготів 493.—555. 488. р. вирушає Теодорик (званий пізнійше Великим) на чолі 200.000 Готів, з жінками і дітьми до Італії, побиває Одоакра і облягає єго в кріпости Равенні. По трилітній облозі піддав ся Одоакер, а Теодорик пробив єго своїм мечем, помимо сєго, що обіцяв дарувати єму жите. По здобутю Італії став Теодорик Великий паном просторої держави, до якої належала Італія і полуднево західні країни нинішньої Австро-Угорської монархії по Дунай. З підбитими мешканцями Італії обходив ся Теодорик дуже лагідно і покликував їх навіть на своїх дорадників. За єго панованя одержала Італія супокій, підчас якого підносить ся просьвіта і добробит краю. Сам Теодорик казав направляти давні будови, та будував нові, передовсім у своїй столиці Равенні. Однак помимо старань Теодорика до цілковитої згоди поміж Римлянами а Готами не прийшло, бо Остроготи

БІБЛІОТЕКА

Івано-Франківського
педагогічного інституту
256026

як взагалі всі Германи були ариями, а Римляни католиками, що приводило до непорозумінь, ба навіт до проливу крови.

Теодорик Великий помер 526. р. По его смерти стала королевою его дочка Амалязунта. За єї панованя розпочинають ся замішаня, які доводять до війни з Юстиніаном східно-римским цісарем.

Панованє Візантийців в Італії 555.—568. З замішань, які повстали в державі Остроготів, скористав Юстиніян візантійский цісар і вислав свого вождя Белізара з війском до Італії. Белізар побив Остроготів, здобув Рим, але Остроготи повстали під проводом хороброго короля Тотилі і здобули на ново майже цілу Італію. Тогди Юстиніян підозріваючи Белізара о зраду, відкликав до мів, а вислав на его місце Нарза, котрий зломив послідний опір Готів у стіп Везувія і прилучив Італію до візантійскої держави. Останки Остроготів вивандрували через Альпи, де про них і слух загинув.

Держава Льонгобардів 568.—774. Льонгобарди, германський нарід, мешкали спершу над Лабою, поселили ся відтак в нинішній Угорщині, де воювали з иншим германским народом Гепідами. Нарз воюючи з Готами дістав від Льонгобардів поміч, коли-ж цісар Юстиніян усунув пізнійше Нарза від проводу

над війском, розгніваний вожд віззав Льонгобардів до наїзду на Італію. Льонгобарди під проводом Альбоїна прибули до Італії, побили візантійські війська і заняли більшу часть Італії. Візантійцям полишили ся лише півостров Істрия, Венеция, Рим, Неаполь і полуднева Італія.

§ 5.

**Східно-римска держава за
цісаря Юстиніяна 527.-565.
і його наслідників.**

Юстиніян. 527.—565. Цісар Теодозий Великий поділив 385. р. римску державу на дві части і від сеї хвилі римска держава вже ніколи не злучила ся в одну цілість. Західно-римска держава упала вже в несповна сто літ по поділі 476. р. а східно-римска перестояла еще довгі віки і удержала ся аж до 1453. У східно-римській державі мали перевагу Греки, тому і єї називають часто грецкою, або від столиці Візантії, візантійскою.

Візантійске цісарство приходить до великого значіння за цісаря Юстиніяна, котрий постановив відновити давну римску державу.

Тому висилає він свого вождя Белізара 533. р. проти Вандалів, котрих Белізар побив, їх короля Гелімера взяв до неволі, а край Вандалів прилучив до грецької держави 534. р. По війні з Вандалами розпочав Юстиніян війну з Остроготами в Італії, а его вожди Белізар і Нарз здобули Італію і прилучили до Грецької держави. Не так щасливим був Юстиніян в борбі з Перзами, від котрих мусів мир окупити золотом.

Не меншу славу як побідами придбав собі Юстиніян яко законодавець. На его приказ учені правники списали всі давні закони звані *Corpus iuris civilis*, значить, збірник горожанських прав. Сі закони є до нині підставою цивільного права всіх народів.

Візантійська держава по Юстиніянї.
Зараз по смерті Юстиніяна починає візантійська держава підупадати. За его найблизших наслідників займають Лгонгобарди Італію, пропадає Сирія, Палестина і Єгипет, які дістають ся в руки Арабів. Від півночі натискають на державу Болгари, а на сході Араби займають не лише найважніші острови Егейского моря, але наїздять на сам Царгород, який удало ся Грекам оборонити лише при помочи грецького підводного огня, яким спалили арабську флоту.

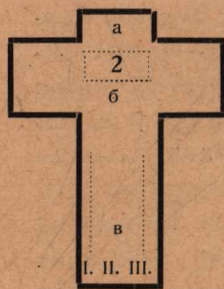
Рівночасно у внутрі держави ведуть ся

вічні політичні і релігійні борби. Часті революції доводять до численних змін на царським престолі. Грецький нарід позбавлений цілковито впливу на політику, кинув ся у вир релігійних спорів, з помежи яких найважнішим був спір о почитуване образів т. зв. іконоборство. Цісар Лев Ісаврик казав (726. р.) знищили всі образи сьвятих, яким денякі хотіли віддавати божі почести, чим викликав висше як столітну борбу, яку закінчив собор в Нікеї, де рішено, що образів не можна убожати, а лише почитати сьвятих, яких сі образи представляють.

Найдавніші християнські будови. Перші будови християн вяжуть ся тісно зі строгими переслідуваннями. Щоби бути безпечними перед ворогами, сходили ся християни в підземних печерах, званих катакомбами. Катакомби се підземні коритарі, по боках яких знаходили ся кімнати троякого рода. Найменші кімнати були призначені на гроби звичайних християн. Тіла померших вкладали в викуте заглиблене і замикано камяною плитою, на котрій рито імя і назвище помершого. Більші кімнати були призначені на гроби сьвященників та мучеників. Третого рода кімнати, більші простором, служили на сходини християн і на відправу християнських богослужень. Стіни сих кімнат украшувано малюнками, які

звичайно представляли Ісуса Христа несучого вівцю, сьв. Петра, або Мойсея ударяючого палицею о скалу, з якої випливала вода.

По медиолянським едикті, яким узнав цісар Константин Великий християнство державною релігією, християни розпочали будову церковий на взір римських будівель званих базиліками. Церква в стилі базиліки складала ся звичайно з трех частий. 1) З части повздожної, яка виглядала як прямокутник і була поділена рядами стовпів на 3 або 5 частин званих навами ; 2) з части поперечної і 3) випуклої абсиди, де були призначені місця для єпископів і сьвященників.

- а — абсида
 б — поперечна часть
 в — повздожна часть
 І. ІІ. ІІІ. — нави ІІ. головна нава І. ІІІ. побічні
 ряди стовпців
 2. вівтар.

Поміж поперечною частию а абсидою (рідше помежи поперечною а повздожною частию) знаходив ся вівтар. Над вівтарем взносив ся бальдахим, а над бальдахимом великий лук, (на стовпах) окрашений мозаїкою або звичайними малюнками,

За часів цісаря Юстиніяна розвиває ся новий стиль, що носить назву візантійский. Головною прикметою сего стилю є квадрато-ва будова, над якою взносить ся висока копула. В рогах квадрату ставлено чотири стовпи получені з собою великими луками, на яких спочивала копула. Се є головна річ в візантійским стилі, всі додатки до будови, як абсида, бічні нави, передсінки грають вже підрядну ролю. Найкрасшою памяткою візантійского стилю є церков сьв. Софії в Царгороді, побудована за Юстиніяна І. нині замінена вона на турецкий мечет. Візантійский стиль приняв ся сильно на Руси і в Московщині, де єще нині багато церковий будує ся в сим стилію.

§. 6.

Араби.

Арабія і Араби. В полуднево-західній Азії лежить великий (5 разів такий як Австро-Угорщина) півостров Арабія, окружений зі всіх сторін високими, місцями до 3.000 м. доходячими горами. Середуча Арабія се височина, винесена до 1000 м. понад позем моря, позбавлена рік і води, є майже пусти-

нею, лише місцями покриває її зелена трава. Найбільше значінє в історії має західне побереже Арабії, де лежить країна Геджас зі сьвятими магометанськими містами Меккою і Медіною.

Арабію замешкували від давна народи семітського походження. Вони займалися в часті рільництвом, в більшості торгівлею і годівлею товару (славні арабські коні.) Поділені були Араби на численні племена, які рядилися патрархально. Поодинокі племена жили з собою у вічній незгоді і провадили завзяту борби. Вірили вправді в одного бога, але їх релігійні поняття про сего бога були дуже неясні, побіч него вірили Араби в множество духів, сьвяте каміне, дерева а навіть ставили бовванів, яким віддавали божі почести.

Магомет. В тім то краю жив в VII. віці по Хр. Магомет (ур. около 570. умер 632.) творець магометанської віри. Ще дитиною відумерли єго родичі, тому ховав ся він у вуйка, багатого купця, з котрим часто їздив в дорогу, при чім бачив багато країв і пізнав всілякі народи. Дорівши вступив в службу багатій вдови Хадіджи і провадив її каравани в далекі краї. По якімсь часі оженив ся з Хадіджою, прийшов в сей спосіб до великого маєтку, закинув торгівлю і віддав ся лише релігійним роздумованям. В часі своїх

подорожий пізнав Магомет (хоть побіжно) релігію християнську і жидівську, але ані одна ані друга не прийшла єму до вподоби, проте постановив утворити нову релігію. Раз заснув він в печері недалеко Мекки і у сні мав ся єму явити ангел, який візвав єго до голошеня нової віри. Пізнійше оповідав Магомет, що нераз коли сидів самітно, злітав до него божий дух у виді голуба і шептав єму до уха нові правди віри.

Іслам. По довгих роздумованях виступив Магомет публично і став голосити нову науку, яка дуже скоро ширила ся поміж арабськими племенами, бо не жадала ніякої повздержливости, але давала повну свободу жадобам чоловіка. Магомет учив: Є лише оден Бог Аллаг, а Магомет є єго найбільшим пророком. Мойсей і Христос після науки Магомета були також пророками, але не такими великими як він, бо лише єму обявив Бог всі правди віри. Після науки Магомета мав кождий чоловік пять разів денно молити ся звернений лицем до Мекки, постити, давати милостиню, бодай раз в житю пійти на прощу до Мекки, не їсти свинячого мяса, не пити вина і сьвяткувати п'ятницю, яка мала бути сьвяточним днем. Ціла наука Магомета опирає ся на призначіню, він учив, що кождий чоловік має вже з гори назначену долю

чи недолю, жите і смерть, спасене і прокляте. Найбільше щасте можна заслужити собі боротьбою за віру, за Магомета і вітчину, а кропля крови пролята за віру буде значити більше як два місяці посту.

Геджра. Науку Магомета названо іслям і списано єї в книзі що зве ся коран. Зразу приняло науку Магомета дуже мало людей, а навіть виступили проти Магомета арабські сьвященники. В Меці була чотирикутна сьвятиня звана Кааба. В одній стїні сеї сьвятинї був вмурований чорний камінь, який мав упасти з неба і на нїм показували сьвященники слїди Авраамової стопи. Настоятелями сьвятинї Кааби були Корейшити Магометові племенники. Корейшити бояли ся, що нова наука позбавить їх великих доходів, які побирали від прочан, що приходили до сьвятинї, тому виступили проти Магомета і примусили єго до утечі з Мекки до Медини. Утеча Магомета з Мекки до Медини зве ся Геджра і від неї розпочинають магометани свою еру, беручи рік 622. після Християньскої ери за перший. В Медині число приклонників Магомета зростало дуже скоро, так що вже в недовгїм часї станув Магомет на чолї численної дружини, вернув до Мекки, побив Корейшитів і не лише Меці накинув свою науку, але здобув цілу Арабію, в якій приневолив всїх

огнем і мечем до прийнятя єго віри. Магомет хотїв ширити свою віру і ноза границями Арабії, але несподївано заскочила єго смерть в Медині 632 р.

Наслїдники Магомета носили назву халїфів і були так як Магомет найвисшими володарями і найвисшими єреями. За другого з ряду халїфа Омара підбили Араби перську державу, а візантійській державі видерли Сирию і Єгипет, де підчас занятя Александрії згорїла велика бібліотека. Араби виправляли ся і на сам Царгород, але Греки знищили їх фльоту за помочию підводного огня і Араби відступили від міста.

Араби в Іспанії. Послїдним з халїфів з родини Магомета був Алї. За єго панованя вибухла домовая війна, серед якої прийшла до панованя родина Омаядів 661.-750. Омаяди, перенесли столицю держави до Дамаску, підбили ціле північне побереже Африки, перейшли гїбральтарский пролив, увійшли до Іспанії, побїдили Візиготів під Херес де ля Фронтера 714. і здобули цілу Іспанію. З відси пробували Араби розширити своє панованє на Галїю, але побиті Каролем Мартелем залишили сей плян.

В році 750. вибухло проти Омаядів повстанє, на чолї котрого станув Абуль-Аббас. Цїлу родину Омаядів вимордовано, лише од-

ному з них Абдер-Рагманови удало ся утечи до Іспанії, де дав початок новому осібному халіфатови Омаядів в Іспанії. Столицею нового халіфату була Кордова, де арабска наука дійшла до найбільшого розвою, найкраще розвинули ся ту медицина, математика, географія і астрономія. І в штуці полишили Араби багато памяток в Іспанії; до найкращих належать мошея в Кордові і палата Альгамбра. Арабска штука не була оригіальною, бо Араби приймали ріжні первні від всіх підбитих народів. Їх оригіальними первнями були мінарети, високі а стрункі вежочки і арабески. Магомет заборонив всім музулманам рисувати і малювати людей та звірята, тому багаті у фантазию Араби, ограничали ся в рисованю і мальованю ріжних простих і кривих ліній, які разом взяті давали вигляд пестрих килимів. Такі малюнки звали Араби арабесками).

З поміж Аббасидів, що володіли від 750.-1258. вславив ся найбільше Гарун аль-Рашид, рівночасник Кароля Великого, великий покровитель науки і штуки.

Франконьска держава.

Кльодвик 481.-511. Франки, германський нарід, мешкав підчас вандрівки народів над Реном і ділив ся на дві часті: франків надморських і франків салійських. Франки не творили одноцільної держави, але були поділені на численні племена, які получив разом король Кльодвик, що був наслідником казочного короля Меровея, від котрого ціла династія Кльодвика носила назву Меровінгів. (481.-751.) Не перебираючи в средствах, зумів Кльодвик не лише зеднати під своїм скиптром всіх Франків, але постановив сполучити під своїм володїнем цілу нинішню Францію.

В середині Галії панував послідній римський намісник Сиягрій, котрий по упадку західно-римської держави прийняв титул короля і володів самостійно. Проти него звертає ся Кльодвик, побиває его в битві під Соасон 486. і кладе кінець римському панованю.

Франки приймають християнство. В десять літ по битві під Соасон напав Кльодвик 496. р. на Алеман, що мешкали над горішним Реном, побив їх а їх край прилучив до своєї держави. Підчас битви з Алеманами зробив Кльодвик обіт, що наколи удасть ся

єму побідити Алеман, то прийме Христову віру. Франки до сего часу були поганями і доперва по війні з Алеманами прийняв Кльодвик разом зі своєю дружиною хрест по католицькому обряду. Приняте християнства Франками є дуже важною подією, бо Франки були першим німецьким народом, що прийняв християнство по католицькому обрядови. Всі Німці приймали християнство в ариянській ереси, через що були всюди зненавидженими давною католицькою римскою людністю. Коли-ж Франки прийняли хрест в католицькій обряді, вся давня римська людність звернула ся до них і помагала їм у всіх борбах з іншими не католицькими народами. Тимто і поясняє ся великі і легкі побіди, яких довершив Кльодвик на своїх сусідах.

Хотяй Кльодвик прийняв хрест, то в душі позістав на дальше поганином, але де було єму потреба християнства для покриття своїх діл, там покористував ся ним дуже радо. І так під позором оборони католиків, переслідуваних Візиготами в полудневій Франції, ударяє на короля Візиготів Алярика II. побиває єго в битві під Поатіє (Poitiers) 507. і виперає Візиготів цілковито з полудневої Франції. Візиготам полишає ся від тепер лише піренейський півостров, де їх держава устояла ся еще до 711. р.

Наслідники Кльодвика. По смерти Кльодвика провадили єго сини дальші завойованя і розширили границі франконської держави, але незгода в королівській родині, довела до поділу держави. Істория панованя наслідників Кльодвика се сумний образ нелюдянности, жорстокости, віроломства і родинних борб серед яких держава Кльодвика ділить ся на части. Найбільше жорстокою і завзятою була борба поміж двома королеви-ми, Брунегільдою з Австразії і Фредегондою з Нейстриї. Остаточо держава Франків поділила ся на дві части, східну Австразию в якій переважав германський елемент і західну Нейстрию з перевагою романського елементу.

Король Мартель. Королі обидвох франконських держав не мали жадного значія, а були королями лише з імени. Цілу управу держали в своїх руках урядники, що мали давнйше лише нагляд над двірским господарством і завідували королівским двором. Тоті урядники звали ся Майордомами (Maïor domus). Одним з таких майордомів був Пепін Молодший з Австразії, він побив майордома з Нейстриї і сполучив цілу франконську державу в своїх руках. Єго син Кароль Мартель, (Молот) управляв державою від 714.—741. р. і вславив ся побідою над Арабами, котрі здо-

бувши Іспанію впали до франконської держави. В кровавій битві помежи двома місцевостями Тур а Поатіє (Tours, Poitiers) 732. що тревала сім день, побив Кароль Мартель Арабів, чим став немов щитом Європи, перед музулманами. Через сю побіду одержав Карол Мартель таке значіне і повагу, що его син Пепін Малий, міг вже усунути послідного з родини Меровінгів і оголосити ся королем Франків 751. р.

§ 8.

Церковні відносини з початком середних віків.

Папа Григорій Великий. Християнство від часу виданя медиоляньского едикту розвивало ся дуже скоро. Богато до розширення християнства причинив ся цісар Теодозий Великий, котрий наказав визнавати поганьску віру.

З розширенем християнства розвиває ся також і церковна організація. На чолі громад стоять сьвященники, котрі підлягають єпископам, з котрих найбільше значіне зискують з часом єпископи Риму, Царгороду, Єрусалиму, Александриї і Антіохії, їх винесено

пізнійше до степеня патріархів. Найбільшого значіня зазнавали патріархи римські, яких вже в четвєртім віці почато називати папами. Папи, як наслідники сьв. Петра, приходять до чимраз більшого значіня, дістають провід на всіх синодах і рішають всі церковні спори. Значіне пап росте головно від сеї хвилі, коли папа Лев Великий охоронив Рим перед наїздом Атилї. Від сего часу зростає не лише духовна але і сьвіцка влада пап. По упадку західно-римської держави були папи дійсними провідниками міста Риму, і пізнійше коли Греки здобули Італію і в Римі посадили цісарского урядника, цілий тягар оборони Риму перед Льонгобардами спочивав в руках папи.

До найбільшого значіня дійшло папство за Григория Великого (590.—604.) Завдяки стараням сего папи покинули Візиготи і Льонгобарди ариянізм і получили ся з католицкою церквою. Григорий Великий причинив ся рівнож до заведеня християнства в Англії. В Англії ширило ся християнство еще за римских часів, однак підчас великих вандрівок народів цілковито підупало. Дперва коли папа Григорий Великий вислав 597. р. до Англії сьв. Августина з 40. Бенедиктинами, удало ся навернути на християнство цілу Англію. Протягом 60 лїт Англія стала християнською і від

сего часу через цілі середновічні віки удержувала тісні зносини з Римом.

Сьвятий Боніфатий апостол Німеччини. Папа Григорій Великий думав також про навернене Німеччини, однак дійсним апостолом Німеччини був Сьвятий Боніфатий. Вінфрід, прозваний пізнійше сьв. Боніфатием, уродився в Англії, проповідував Христову науку помежи Фризами (в нинішних Нідерландах,) а відтак удався до Гесії і Турингії, де в селі Гайсмарі був величезний дуб, посвячений богови громів Тонарови. Коло сего дерева сходилися погани і приносили жертви. Саме тогді як поганські Німці молили ся в сьвятім гаю, прийшов до них Боніфатий. Сьвятий чоловік представляв їм, що се нерозумно почитати дерево, але Геси вправді слухали краснорічивого місіонера, але не вірили єго словам. Тогди приказав сьв. Боніфатий своїм товаришам зрубати дерево. Геси остовпіли і лячно дивили ся на сьвятотацке діло, они думали, що Тонар покарає зухвалих. Але дерево під ударами сокори затріщало і повалило ся, а громів не було. Доперва тепер удало ся сьв. Боніфатиеви навернути поган на Христову віру. Своє діло продовжав сьвятий муж 30 літ, доки не поляг мученичею смертию. Єго убили Фризи 735.

Значіне монастирів в середних віках. Всюда, де лише навернув сьв. Боніфатий поган на Христову віру, закладав церкви і монастирі, з поміж яких найважнійшим був монастир в Фулді.

Монастирське жите повстало на сході, передовсім в Єгипті і на Синайскім півострові, єще за часів великих переслідувань християн. Богато християн ішло в пустиню, де творили рід родин, рід села, але не мешкали по хатах, лише по печерах. На Синайскім півострові існують такі печери до нині. Коли число поселенців в яким місци зросло, вибирали они з поміж себе чоловіка, котрий вів провід в молитвах, та рішав спори поміж пустинниками. Єго звали попросту отцем (нинішний ігумен). З часом покидали пустинники печери, та будували спільні доми, але все так, що кождий з них мав осібну свою келію. В сей спосіб повстали монастирі.

В західній Європі і Німеччині набрали монастирі доперва тогди більшого значія, коли сьв. Бенедикт (жив він в Італії за часів панованя Остроготів.) заложив монастир в Monte Cassino і надав монахам устави після яких мали жити. (Устави Бенедиктинів були строгі. Монахам не вільно було уживати до питя нічого крім води, їсти могли лише прості страви, мясо вільно було їсти лише хорим. Мо-

настир у Фулді був заложений на правах сьв. Бенедикта.) Монастирі, яких з часом повстало в Німеччині багато, відіграли в життю Німців велику роллю. Живучи в найбільшій простоті і побожности, Бенедиктини не лише віддавали ся Божій службі, але справляли пусті поля, закладали огороди, засівали збіжа, яких до тепер Німці не знали, займали ся ремеслами, в своїх тихих келіях гостили подорожних і убогих. Они займали ся також науками, та відписували релігійні книги (друку тогди еше не знали, а всі книжки були писані) і твори старих грецких та римских писателів. Рукописи приокрашували они малими малюнками (мінютурами) і красними початковими буквами (ініціялами.) Кождий монастир був проте не лише огнищем Христової віри, але і опікуном просьвіти серед навернених народів.

Друга часть.

Часи від панованя Кароля Великого (768. р.) до першого хрестоносного походу. 1095.

§. 1.

Держава Франків під династиею Каролінгів.

Пепін Малий. Син і наслідник Кароля Мартеля не вдоволив ся титулом майор-дома, але хотів сам стати королем, тому усунув послідного короля з роду Меровінгів. Щоби мати правну підставу до панованя, скликав Пепін всіх франконських вельмож і запитав їх, чи годять ся на се, щоби він був їх королем. Коли-ж Франки згодили ся на се, вислав Пепін послів до папи з запитанем, „Хто має бути королем, чи сей що нічо не робить, лише носить королівський титул, чи сей, котрий править державою, а не має сего титулу?“ Коли-ж папа відповів, що сей повинен називати ся королем, котрий править державою, Пепіи прийняв титул короля, а по-

слідного Меровінга Хільдерика III. осадив в монастири. В сей спосіб став Пепін основателем нової династії Каролінгів 751 р.

Початок папської держави. Від часу як Льонгобарди заняли північну Італію, настали тяжкі часи для Риму і пап. Льонгобарди обходилися з давними мешканцями дуже жорстоко, відобрали їм їх поля і замінили в більшій частині в своїх невольників. Жорстокий Альбоїн умер неприродною смертю. Коли Льонгобарди перебували в Угорщині, провадили борби з іншим німецьким народом Гепідами. Гепіди в борбі були побиті, Альбоїн убив їх короля і з черепа його голови казав зробити для себе чашу до пиття. Дочка убитого короля, Розамунда мусіла стати женою Альбоїна. Коли раз Альбоїн змусив свою жену, пити вино з чаші її батька, Розамунда зімстила ся на Альбоїні і убила його.

Помимо смерти Альбоїна, Льонгобарди осіли в північній Італії, ба навіть почали розширяти своє панованє на середучі і полудневу Італію. В короткім часі лишили ся при Візантійцях лише східні побережа середучої Італії, полуднева Італія, а на західних поберсжах лише Генуа і Рим. Коли-ж Льонгобарди протягнули свою руку по Рим, папи бачучи, що візантійські цїсарі не в силі оборонити Риму перед Льонгобардами, звернули

ся з просьбою о поміч до Пепіна Малого, короля Франків. Пепін, котрий одержав від папи почесний титул римського патриція, з яким був звязаний обовязок боронити католицьку віру і папу, виправляв ся два рази до Італії і не лише освободив Рим від нападів Льонгобардів, але відобрав їм часть Італійського побережа від горла Паду до Анкони з містом Равеною і надав сї краї папі 756. В сей спосіб став Пепін Малий основателем папської держави, яка устояла ся до 1870 р.

Кароль Великий 768.—814. і його війна з Льонгобардами. Пепін полишив по собі двох синів Кароля і Карльмана, поміж котрих поділив свою державу. Карльман помер вже по кількох літах і Кароль званий Великим одержав цілу франконьску державу. Кароль жив в незгоді з Льонгобардским королем Дезидерієм, бо розвів ся з його дочкою, яку відослав до Італії і оженив ся в друге. Коли-ж прибули до Дезидерія сини Карльмана, котрим Кароль не хотїв дати части держави, король Льонгобардів станув по їх стороні і зажадав від папи, щоб коронував їх королями Франконії. Коли-ж папа відмовив сему жаданю, Дезидерій ударив на Рим. В обороні папи виступив Кароль, увійшов з війском до Італії, обляг Дезидерія в Павії, взяв до неволі, а себе казав в Медиолянї коронувати

железною Льонгобардскою короною 774. Кароль полишив Льонгобардам всі їх права і свободи, але коли льонгобардські пани підняли повстанє, Кароль запровадив в північній Італії франконський устрій. Держава Льонгобардів упала, по них лишилися лише назва Льомбардска низина.

Війна Кароля з Саксонцями 772.—804.

Найдовшу понад 30 літ війну вів Кароль з Саксонцями, котрі замешкували краї де є нині провінції Прус Вестфалія і ГанOVER. Саксонці були тогди ще поганями і часто нападали на державу Франків. Щоби освободити ся перед їх нападами розпочав Кароль з ними борбу і хотів повернути Саксонців на християнство. Вже в першій поході покоров Кароль Саксонців, але коли лише виправив ся проти Льонгобардів, повстали Саксонці під проводом Вітекінда, котрий підносив все нові повстаня, як лише Кароль опускав Саксонію. Дперва коли Кароль переселив цілі тисячі саксонських родин до інших країв, а в їх краю позакладав франконські оселі, зникла відпорність Сасів, сам Вітекінд, видячи що опір Каролеви є неможливим, прибув до Кароля і прийняв сьв. Хрест. Для скріплення Христової віри заложив Кароль в Саксонії всім єпископств, які мали дбати про дальше ширенє християнства.

Війна з Баварією і Аварями. Баварія була вже від довгих літ під зверхністю Франконії, але послідний князь Баварії Тасільо хотів освободити ся з під зверхности Кароля. Він казав, що не хоче бути підданим сего, котрого батько був королівським слугою, (Батько Кароля Пепін був з початку майордомом) і получив ся, з диким народом, що мешкав в нинішній Угорщині, Аварями. Кароль впав до Баварії, побив князя, а Баварію замінив на франконську провінцію.

Відтак звертає ся Кароль проти Авар. Нинішня Угорщина була з давен давна прибіжищем диких орд, з якими воювали вже римські цісарі. (Траян). Ту перебували Гуни, а по них прибуло дике монгольське племя Авари. Авари так як Гуни прибули з Азії перейшли східну Европу і поселили ся в Угорщині, закладаючи поміж Дунаєм а Тисою свої укріплені табори звані перстєнями. Звідси нападали рікрічно на сусідні краї і грабили їх немилосердно, тому постановив Кароль їх цілковито знищити. В першій поході взяв участь сам Кароль і дійшов до ріки Раби, в другій поході син Кароля Пепін дійшов аж до Тиси, завоював і знищив цілковито землю Авар. Підчас борб з Аварями заложив Кароль Великий около 800 р. на сході своєї держави східну мархію Ost-mark, яка дала початок нинішній Австро-Угорській монархії.

Війни з Норманами і Слов'янами. Війни з норманським народом Данцями і зі Слов'янами вів Кароль лише в цілі забезпечення границь. Данців Кароль вправді побив, але не міг їх упокорити, за се війна з Слов'янами була для Кароля щасливішою, і много слов'янських племен на східній границі держави Кароля від Балтицького аж до Адриатицького моря покорило ся Каролеви.

Війна з Арабами. В році 778. виправляє ся Кароль до Іспанії. Коли оден з Омаядів Абдер Рагман заложив новий халіфат в Кордові, намісник з Барцельони не хотів сму піддати ся і удав ся до Кароля з просьбою о поміч. Кароль вирушив до Іспанії, здобув майже цілий край межі Піренеями а Ебром, але не міг здобути міста Сарагоси. Підчас повороту напали Баски, нарід мешкаючий в горах північної Іспанії, на задню сторож Кароля в Ронсельванськім провалі і знищили єї цілковито. В тій борбі згинув хоробрий вожд Кароля Ролянд. Пізнійше повстали численні поданя про Ролянда. Оповідано, що Ролянд побачивши, що всі єго товариші полягли, не хотів допустити до сего, щоб єго меч цілий дістав ся в руки ворогів, тому ударив в мармурову скалу і хотів розбити, але меч не розбив ся, лише скала розпала ся на двоє. Тогди Ролянд затрубів так

сильно на своїм розі, що Кароль, який був вже віддалений вісім миль, почув єго, вернув на поміч Роляндови, але вже не застав єго живим. Дещо пізнійше вислав Кароль нові війська до Іспанії, які здобули країну по ріку Ебро, де Кароль утворив іспанську мархію.

В наслідок сих воєн утворив Кароль велику державу, яка розпростирала ся від Атлантицького океану і ріки Ебро на заход по Лабу, Салю і Рабу на сході, від моря Німецького і Балтийського на півночі по місто Беневент в полудневій Італії.

Кароль Великий римским цісарем 800 р. Кароль Великий опікував ся горячо католицькою церквою і боронив голови церкви, римського папу. Коли-ж в Римі вибухли заворушення і частина римської шляхти противна папі Львови III. прогнала єго з Риму, вирушив Кароль з війском до Риму, де покарав винних. З вдячності за се папа Лев III. вложив Каролеви підчас Різдвяних свят на голову золоту цісарську корону. Через сю коронацію був Кароль Великий вивисшений понад всіх володарів Європи. Титул римського цісаря не дав вправді Каролеви більшої влади, але підніс високо єго достоїнство. Від тепер наслідники Кароля Великого виправляють ся до Риму, де приймають з рук пап цісарську корону. Титул римського цісаря перейшов з ча-

сом на німецьких королів. Факт коронації Кароля римским цісарем важний еще і тим, що він довершив звязь двох найбільших достойників західної Європи, папи і цісаря, около котрих обертає ся від тепер ціла історія західної Європи в середних віках.

Внутрішні відносини в державі Кароля Великого. Не легко було удержати лад і порядок в великій франконській державі, яка складала ся з різних народів і племен, котрі вже передтим мали свої права звичаї і обичаї. Тому то прозвано Кароля Великим, не так за его славні побіди, як більше для того, що був мудрим господарем, законодавцем і учителем своїх підданих. Щоб легше управляти державою, поділив єї Кароль на округи звані графствами і марграфствами. На чолі графств стояли графи, над марграфствами або инакше званими мархіями стояли марграфи. Графи мали в своїх руках власть сьвітску, судову і провід над загальним ополченєм, марграфи до сего мали еще обовязок, боронити границь держави перед наїздниками. Кілька разів до року висилав Кароль своїх урядників, так званих королівських відпоручників, хотяйби до найдальших округів своєї держави, щоби наглядали чи графи і марграфи добре управляють своїми землями. По повороті

складали королівські відпоручники найточніші справозданя королеви.

Народні збори і капітулярия. Держава Кароля Великого складала ся з різних країв і народів. Надати всім народам і краям однакові права було тяжко, бо кожний з сих народів чи країв, жив передтим відрубним політичним житєм, мав свої вироблені права, звичаї і обичаї, до яких вже призвичаїв ся і з жив ся з ними. Полишити всім народам їх давний устрій і права було небезпечно, бо се велоби не до зіляння всіх народів в одну щільість, а до розбитя новозбудованої держави. Кароль пішов середною дорогою. Він полишив підбитим народам їх денєякі права, які лише дещо позмінював, а рівночасно видавав королівські розпорядженя, звані капітуляриями, які обовязували всі народи его держави. В сей спосіб позискав собі Кароль підбиті народи, бо не ограблював їх з питомих їм порядків, а з другої сторони не допускав до розбитя держави.

В найважніших справах питав Кароль о раду народні збори, які сходили ся два рази до року. Весняні збори звали ся великими, осінні малими; весняні збори називано також маєвим полем, хотяй не все відбували ся в маю. На збори зіздили ся так сьвіцкі як і духовні достойники разом зі своїми

ленниками, на зборах збиралося загальне опочнене, приходив і доокресний нарід. Збори рішали про війну і мир, на зборах змінювано правні постанови, та видавано нові. Нові розпорядження короля списувано і оголошувано в цілій державі. Сі розпорядження були якраз капітулярія. На весняних зборах відбував ся також перегляд війська.

Февдальний устрій. За Кароля Великого кінчить формувати ся новий державний устрій званий февдалізмом. Коли котрий вожд, або німецький король здобув якусь країну, задержував в завойованим краю королівську владу. Підбитому народови відбирали наїздники $\frac{1}{3}$, або $\frac{1}{2}$, часом $\frac{2}{3}$ землі, яку король ділив межі себе і свою дружину. Найбільшу частину $\frac{1}{2}$ або і більше здобутої землі задержував король для себе, другу меншу частину давав на вічне посідане своїй дружині. Першу себто королівську частину ділив король на части і роздавав поміж своїх дворян, але не на вічність, лиш на так довго, доки обдарований землею служив королеви військово. Король міг даровану землю коли небудь відобрати і надати другому. Такі надавані землі звали ся „ленна“ (Lehen). Той котрий одержував землю звав ся ленником або вазалем і був обовязаним на кожде королівське візване стати з оружьем в руці

і піддати ся все королівському судови. Той що надавав землю звав ся леннодавцем. Великі вазалі ділили одержані землі на менші частини і надавали своїм підвладним, котрі присягали їм на вірність і мали воювати під хоругвою свого пана. Військова служба в сих часах була дуже тяжкою, тому бувало часто, що зовсім вільні і незалежні, але не заможні люди, самі піддавали ся під опіку великих панів, щоби увільнити ся від військової служби, або знайти у можних панах сильну оборону; і в сей спосіб ставали они ленниками панів. За часів Меровінгів могучі майордоми змушували великих панів піддавати ся під їх опіку і ставати їх вазалями. В сей спосіб втворив ся побіч пануючого цілий ряд ленних панів і вазалів, а новий порядок опертий на ленництві названо февдальним, який опирав ся на тим, що за посідане землі, мусів посідаючий поносити тягарі в користь свого пана. В нагороду за вірну службу позволяв король і ленні пани вазалям, переказуваги свої ленна синам, через що з часом доживотні ленна стали родинними і наслідними.

Стан науки за Кароля Великого. Кароль був великим приятелем науки і штуки. На его дворі пробувало все богато учених, як англійський учений Алькуїн, що учив діти Кароля, Айнгард (Einhard) автор житєписи

Кароля Великого, льомбардський історик Павло Діякон і інші. Найбільшу увагу звертав Кароль Великий на німецьку мову, казав збирати старі німецькі пісні, хотів навіть скласти німецьку граматику. Сам приставав дуже радо з ученими і старався від них багато навчитися. Ще в старшій віці учився Кароль латинської і грецької граматики та астрономії. Під свою подушку клав все табличку і рисік і коли вночі збудився, вправляв свою тяжку руку в писанню. Для образования народу закладав він численні школи при єпископських катедрах і при монастирях, та казав перекладати молитви на німецьку мову. Праці і старанням Кароля Великого потреба завдячити, що просвіта, яка упала цілковито під час народних вандрівок, починає поступово в західній Європі підноситися. Кароль Великий опікувався також рільництвом, промислом і торгівлею, та старався піднести добробит в своїй державі.

Сталої столиці Кароль не мав, найрадіше перебував він в Аквізграні де побудував красну палату і величаву катедру.

Смерть Кароля Великого. Кароль Великий був високого росту, сильний, рідко хорував, жив умірковано і був приятелем тілесних вправ. Любив дуже лови і часто вибирався в ліси на дикого звіра. Під виглядом

релігійним був справедливим, побожним і милосердним. Хотяй був свідомим своєї сили і могутости, не був ніколи гордим. Єго одіж була простою, звичайно носив він сукна ткани руками єго жінки і дочок. Кароль помер в 72. році життя і полишив престіл своєму синові Людвикови Побожному.

Людвик Побожний 814. — 840. дорівнював батькови лише поставою. Був ученим, тихим, побожним, але нездібним до управи так великої держави. Франконська держава складалася з різних народів, у котрих ще не вигасла пам'ять давньої свободи. Удержати всі підбиті народи в послуші міг лише муж рішучий, обдарований великими здібностями, а Людвикови Побожному як раз сего бракувало.

В кілька літ по вступленню на престіл, поділив Людвик державу Франків поміж своїх трьох синів. Колиж пізнійше оженився в друге з баварською княгиною Юдитою, мав від неї сина Кароля, котрому хотів також визначити частину землі. Старші брати не згодилися на новий поділ держави, тому прийшло межі бігъсом а синами до війни. На полі Ротфельд зійшлися обидва війська. Ще перед битвою сини перекупили багато прихильників Людвика Побожного, які під час битви перейшли на сторону синів, а Люд-

вик Побожний з горсткою вірних дістав ся до неволі. Місце битви напам'ятку зради називали з сего часу „Полеми ложі“.

По битві приказав найстарший син Людовика Льотар, визнавати батькови прилюдно свої гріхи і зречи ся престола. Таким поступованем Льотара обурили ся молодші сини, визволили Людовика з рук найстаршого сина і посадили в друге на престолі. В кілька місяців перед смертю Людовика прийшло до нових непорозумінь межі цїсарем і наймолодшим сином Людовиком, а нову війну спинила лише смерть Людовика Побожного.

Договір в Вердені 843. Сини Людовика не могли погодити ся при поділі краю, межі ними вибухла війна (з одної сторони Льотар з другої молодші Людовик званий німецьким і Кароль Лисий.) В битві під Фонтанетум 841. молодші братя побили Льотара і змусили до нового поділу краю. 843. р. зїхали ся всі братя в Вердені, де поділили державу Кароля Великого. Льотар, як найстарший дістав цїсарський титул, північну Італію і пас землі ограничений зі сходу Реном і Альпами з заходу Роданом, Мозою і Скальдою. Краї на захід від сего паса дістав Кароль Лисий, на схід Людовик Німецький. В сей спосіб держава Кароля Великого розбила ся на три часті. Головна вага верденського договору лежить

в тім, що границі нових держав відповідали менше більше границям трех народів німецького, французького і італійського.

Нормани. Борбапо між Каролінгами і поділ держави Кароля Великого ослабили владу монархів, а піднесли значіне королівських вазалів. Держави Каролінгів були слабими, а силу їх нищили еще напади Норман, що рік річно наїздили держави Каролінгів.

В часах Каролінгів жило в нинішній Данії, Швеції і Норвегії войовниче, поганьске, германьске племя Нормани. Наймиліїшим занятєм сих племен був наїзд на чужі краї і грабіж. На своїх маленьких лодках які в потребі переносили на раменах, плили Нормани в далекі краї. Побережа Німеччини, Франції, Англії бачили їх дуже часто, ба нераз заїздили Нормани в далекі краї, як до Ісландії, знали Гренляндию, а мабуть і Америку. Навіть столиці держав Париж, Аквізграм не були вільними перед їх нападами. Нападали Нормани нечаяно і заки зібрало ся військо до оборони краю, Нормани вже опускали край з богатою добичею. Нормани були так страшними, що королі Франції входили з ними в переговори, а навіть віддали їм 911. р. Нормандию, яко дідичне ленно. Віра Норман була поганьска, найбільше почитали бога Одіна, котрого представляли собі однооким старцем,

що опікує ся війнами. Після вірованя Норман пробував Оді в небі званім Вальгала, де нема жадних женщин, жадних рабів, лише рицарі і люди померші в борбах.

Франконська держава по верденськім договорі. По верденськім договорі не було гаразду в Франконській державі. Брати вели з собою часті борби, а тимчасом Нормани грабили їх краї, пустошили міста і убивали людей. Они вдерали ся на своїх човнах глибоко в край Реном, Льоарою, Гаронною, Лабою, ограбили міста Руан, Париж, Бордо, Гамбург і лише по заплаченю великих окупів уступали з краю. Не менше терпіла східна частина франконської держави від Словян. Людвик Німецький мусів безнастанно воювати з Чехами і Моравянами.

Найскорше вимерла з поміж Каролінгів лінія Льотара. Цісарска корона мала припасати після старшєнства Людвикови Німецькому, але Кароль II. Лисий упередив брата, прибув скорше до Італії і коронував ся цісарскою короною. Наслідник Людвика Німецького Кароль III. Грубий, здобув корону західної Франконії, виправив ся до Риму, де придбав собі титул цісаря 885.—887. Кароль Лисий був послїдним, котрий сполучив в своїх руках цілу франконську державу, але показав ся нездарним володіти так великою

державою. Коли-ж місто вирушити проти Норман, котрі облягли місто Париж, увійшов з ними в договір і обовязав ся платити їм данину, скинено Кароля з престола, почім франконська держава поділила ся на 5 частий. Західну Франконію, що дає початок нинішній Франції, східну Франконію себто Німеччину. По межі обома державами лежали дві менші держави Бургундия висша і Бургундия низша. Пятою державою була Італія, де панував довший час нелад і де різні князі видирали собі взаїмно цісарску корону.

Підчас сих борб упало значіне цісарів, а зросла дуже повага і значіне пап, передовсім завдяки енергічному папі Миколаєви I. около 860 р. (858.—869.) котрий утвердив над цілим заходом зверхність пап, а его наслідники були вже так сильними, що могли розпоряджувати цісарскою короною.

Вимертє Каролінгів. По упадку Кароля III. Грубого вибрали пани у східній часті франконської держави себто в Німеччині королем хороброго Арнульфа 887.—911. Арнульф побив Норман, удав ся до Італії, де прийняв цісарску корону, однак не міг оперти ся напіраючим зі сходу Словянам, а іменно князеви Сьвятополкови, котрий злучив бо-

гато Словян під своїм скиптром і оснував Мелико-моравску державу.

Наслідник Арнульфа Людвик Дитина 899.—911. був послідним з роди Каролінгів в Німеччині. За его панованя довершив ся поділ Німеччини на 5 князівств: Баварию, Саксонію, Алеманію, Франконію і Лютарингію. Пануючі в них князі були силнійшими від короля і слухали его, тогди як хотіли, так що в дійности Німеччина складала ся з 5 осібних держав.

У Франції старають ся видерти корону Каролінгам князі Франції, що мали свої посілости довкола Парижа, доки остаточно 987, не засів на престолі Гуго Капет, котрий дає початок новій французкій династії Капетінгам.

§ 2.

СЛОВЯНИ.

Найдавніші відомости про Словян.
Словяни се народи що замешкували полуднево західні та середучі краї нинішньої Росії. Їх оселі сягали від Карпат до Валдайскої височини, на північ сягали по Балтицке море і Німан, на полудни граничили з грецькими кольоніями над Чорним морем. Найдавнішими предками Словян можемо уважати Ге-

родотових Неврів і Андрофагів. Грецький писатель Геродот був на північних берегах Чорного моря і подав важні відомости про мешканців нашої території; на жаль они дуже баламутні і неясні, Дещо точнійші і більші відомости про Словян знаходимо у Тацита і Плїнія, у котрих виступають Словяни під іменем Венедів.

Вандрівка Словян. В часах великої вандрівки народів, змінювали свої оселі рівнож і Словяни, а головний рух словянської вандрівки припадає між 450.—650. роком. Серед вандрівок зайшов у наших Словян дуже важний факт; в тих часах відділюють ся і відокремляють ся поодинокі народи, та стають жити осібним відмінним житєм. Словянська еміграция ріжнить ся від німецької, бо підчас коли Німці вандрували шумно, повалювали давний лад і порядок, Словяни емігрували спокійно і занимали вбільшій части полишені вільні простори. Еміграция Словян розпочала ся майже рівночасно з німецькою, однак з причини браку жерел не можна перед нападом Гунів про неї нічо говорити. Найбільший еміграційний рух обняв Словян по розбитю Алян і Готів, що були домінуючими панамі на нашій території перед нападом Гунів. В тоті часи починають Словяни ділитися на три групи. Перша се Анти,

котрі полишили ся на давних оселях в нинішній середучій Росії; друга Венеди, що вирушили на захід і трета се ті що виемігрували на полудневий захід під назвою Словен.

Важніші словянські племена. З часом поділили ся Словяни на численні племена. Важніші з них були. Поляни над середучим Дніпром довкола Києва, на схід від них сиділи Сіверяни, на захід над рікою Припетію Деревляви, на полудне між Бугом а Стиром мешкали Дуліби, над Дністром і Прутом Тверці і Угличі. Над Ільменьским озером сиділи Новгородяни, над жерелами Двини і Дніпра Кривичани і Полочани, межі Дніпром а Десного Радимичі, над Окою Вятичі. На островах балтійского моря сиділи Руяни, в долині Варти над озером Гопло Поляни (предки Поляків), над середучого Вислою Мазовяни, межі Лабою а Одрою Оботрити, над середучою Одрою Шлезани. В нинішних Чехах мешкали Чехи, над Моравою Моравяни, на західних збочах Карпат Словаки, у східних Альпах Словенці, в нинішній Дальмації, Сербії і Хорвації, Серби і Хорвати.

Устрій, звичаї і обичаї Словян. Суспільний устрій Словян був патріархальний. Родина була підставою села. На чолі родини стояв батько, або найстарший член родини. Родина посідала спільний маєток. Кілька

родин творило покоління; всі, що належали до покоління були свобідні і собі рівні. Найвисшою властивою у Словян було віче, в яким брали участь всі, що належали до покоління.

Словяни жили просто, мешкали в малих хатках, звичайно далеко віддалених від себе, були побожні, релігійні, горячо привязані до своєї землі, свободу цїнили висше житя, в обходженю з другими були щирі, отверті і гостинні. При тім всім відзначали ся трудолюбивостию, ошадностию і зносили терпеливо голод, спрагу і труд. До війни були не охочі і брали за оружје лише в обороні землі, та личної свободи. (Їх оружьем були щит, ратище і стріли; бороли ся все пішо.) Не бракувало Словянам і лихих прикмет, як брак згоди і витревалости та наклін до сварки, тому і не дивно, що позбавлені всякої тіснійшої політичної організації скоро підлягли чужим наїздникам.

Релігія Словян. Віра Словян була поганською, однак мали они понятє про одного великого бога, котрий удержує цілий сьвіт, нагороджає добре і карає зле. Сего бога почитувано під ріжними назвами: Перун, Сварог, Радегаста, а найчастійше під іменем Сьвятовида, котрого представляли собі з чотирма обличчями (бог, що все видів на всі 4 сторони сьвіта.) Побіч найвисшого бога

почитували Слов'яни інших менших богів, як Даждбога або Хорса бога сонця, Морену богиню смерті, Ладу богиню краси і весни, та віддавали почесь меншим божкам як Дідам (опікуни домів) Русалкам, Топелицям і ин. Головні сьвята у Слов'ян були в честь бога сонця: Коляда, яке обходили з кінцем грудня в честь повертаючої сили сонця і Купало в літі в честь родючої сили сонця. Слов'яни вірили в посмертне жите, в нагороду або кару за свої діла. Тіла померших палено, або закопувано в землю, а при погребі справлювано великі бенкети.

Перша слов'янська держава. В часах великої вандрівки народів переходили через слов'янську територію різні орди, яким все підлягали Слов'яни: як Гуни, Болгари Авари. В борбі з ними повстає перша слов'янська держава. Якийсь чоловік, іменем Само, незвісного походження (чи Слов'янин чи Франк) зорганізував около 650. р. деякі слов'янські племена, скинув аварске ярмо, ба навіть відпер франконські війська, які напали на его державу, однак, по смерті Самона, его держава дуже скоро розлетіла ся.

Великоморавська держава. Нова слов'янська держава творить ся в ІХ віці, а осередком єї стає Моравія, яка під проводом князів Мойміра, Растича, а перемовсім Сьвя-

тополка, доходить до великої сили, Великоморавські князі, головно Сьвятополк, змусили багато слов'янських племен межі Дравою а Лабою до признання їх зверхности, а Сьвятополк був так сильним, що опер ся навіть німецькому королеви Арнульфови. Столицею Великоморавської держави був Велеград. Великоморавська держава устояла ся до 906. р., колито Маляри, котрі поселили ся в Угорщині знищили єї цілковито.

Сьв. Кирил і Методий. В Великоморавській державі старали ся ширити Христову віру німецькі сьвященники, але їх успіхи були дуже малі. Дперва коли великоморавський князь Растич просив грецкого цїсаря Михайла Ш., щоби єму прислав грецких місіонарів, вислав цїсар до Моравії двох братів Кирила і Методія. Они походили з Солуня від вітця Грека а матери Слов'янки. Щоби легше повернути Слов'ян на Христову віру, постановили брати завести у Слов'ян церков з грецким обрядом і слов'янською мовою. В тій цілі сьв. Кирил винайшов нову азбуку звану глаголицею і спільно з братом переложив на слов'янську мову євангеліє. На візванє великоморавского князя удають ся обидва брати до Моравії, де навертають на Христову віру Морав'ян, Чехів і Слов'аків. Мимо всего грецкий

обряд не удержав ся в Чехах і Моравії, де вже по смерті сьв. Кирила взяв верх латинський обряд. Ученики обох перших словянських апостолів вийшли з Чех і Моравії і удали ся до Болгарії, де їх радо прийнято. Ту в Болгарії уложив єпископ Климентий нову словянську азбуку „кирилицю“ в якій списано всі сьвяті книги.

§. 3.

Передісторичні часи людскости.*)

Вступ: Щоб маги повній образ рідної історії потреба бодай в коротці перейти історію рідного краю, ще перед тим, заки витворила ся руска держава, та заняти ся передісторичними часами України Руси. А коли слідячи тоті часи зайдемо в зад вже так далеко, що вже не будемо в силі, знайти якого небудь сліду про наш нарід, то єще не буде вільно нам станути, але будемо мусіли

*) В приладженю усту..ів з історії України-Руси послугував ся я передовсім працею Вп. п. професора Михайла Грушевського під заголовком Історія України-Руси.

іти дальше і говорити про Словян, бо переповідуючи історію Словян, будемо переповідати рівночасно історію нашого народа, що був і є частию Словян. Коли-ж в кінци не знайдемо вже жадних слідів Словян то і тогди не буде вільно спинити ся нам, ми мусимо іти в зад і пізнати історію людства, поступенний умовий розвиток чоловіка, бо пізнавши розвиток людського роду, пізнамо також і себе.

Культура і єї поділ. На вступі мусимо вперед відповісти на питанє „Що се є людскість“? Нині понимаємо людскість як скомбіновану з одиниць цілість, виходимо з поодинокі індивідуальности, від поодинокого чоловіка і з великого числа поодиноких людей творимо цілість, яку вяжемо з собою ріжними духовими вязами. Так само стоїть річ і з народностию. З поодиноких людей, котрі почувають ся до спільної єдности, котрі мають спільні ідеали, історію, звичаї і обичаї, складає ся нарід.

Перші люди стояли на дуже низькім степені культури. Взагалі перших людей можна порівнати з малими дїтьми. Як дитина, що приходить на сьвіт не знає нічого, а дперва з часом пізнає особи і предмети, які єї окружують і учить ся їх називати, так перші люди мусіли все пізнавати. Ба нині дити-

ні учити ся легше, бо она має учителів, в першій мірі родичів і родину, а перший чоловік мусів все сам пізнати, сам назвати, томуто чоловік образував ся і розвивав свій ум дуже поволеньки. Всякий результат розвою чоловіка чи людскости, зовемо культурою. Культура се осягнений ступень розвою людства в его духовім життю і в его способі життя. Після сего, чи чоловік розвивав ся більше духово, науково, чи більше практично, щоби винайти способи до легшого життя розріжняємо культуру духову і матерьяльну.

Матерьяльна культура є се рід способу життя в побіджуваню супротивних перепон людскости. Як се розуміти? Возьмім примір. Чоловік хоче їсти, а звіря не хоче дати ся єму зловити. Звіря ставить єму отже перепону. Чоловік думає як зловити звіря, видумає копе, лук, сіти, ловить звіря і перепона побіджена. Чоловікови зимно, се знов перепона его доброму життю. Як єї побідити? Чоловік убирає ся, ставить хату, зимно уступає і чоловік знов побідив супротивну перепону. Спосіб життя, як побіджувати супротивні перепони людскости зовемо матерьяльною культурою.

В розвою матерьяльної культури розріжняємо чотири ступені. Польоване, риболовство, кочівництво і рільництво. Різниця поміж сими

чотирма ступенями не є занадто острою і перехід з одного ступеня в другий буває часто дуже незамітним.

Підчас першого ступеня, себго часів польованя, чоловік жив в дикім стані. Він нічим не журился, а дбав лише про се, щоб мав що їсти, про завтра ніколи не думав. В першій риболовства станув чоловік культурно вже висше, почав опановувати воду, та обдумував средства, як ловити рибу. Чоловік живучий на ступені польованя і риболовства, не умів нагинати природи до своєї потреби. Се значить, чоловік брав все так, як давала єму природа. Нині мясо варимо, тогди чоловік не умів варити, а їв сире мясо, він не умів зварили води, побудувати хати, зробити собі оружия, а брав все так як давала єму природа.

Дуже великого значіння для роввитку матерьяльної культури було винайдене огня, який правдоподобно пізнав чоловік з гори, вправді не з неба, але з хмари. Ударив грім запалив ліс, а чоловік лише старав ся о вічне удержане огня. Так само случайно мусів винайти чоловік спосіб добуваня огня. Чоловік хотів вирівнати два кусники дерева, а що ножа ні сокири єще не знав, тому вигладжував дерево за помочию тертя одного о друге. Терте викликає тепло і зовсім можливо, що від тепла запалило ся дерево, а коли чоловік

пізнав спосіб добування огня, міг від тогди добути его коли хотів.

Богато для розвою матеряльної культури причинило ся оружие, яким послугував ся чоловік будьто до зачіпки будьто до оборони. З початку оружие перших людий було дуже просте; як дерево з обсмаленим кінцем, остре каміне, кости зьвірят, ости великих риб. Доперва з часом почато оружие видосконалювати і то головно коли пізнамо елястичність, бо від тогди почато уживати лука і стріл. Побіг оружия допомогло чоловікови начинне опановувати природу. З початку уживано на начинне випуклих мушоль, доперва з часом пізнано, що випалена глина є непромакаючою, і почато з глини робити начиня.

З часом научив ся чоловік поконувати віддалене, винаходячи віз і човно, ставив собі хати з початку в скалах, відтак будував доми. В перйоді польованя і риболовства о своїв чоловік деякі зьвірята, як пса, корову, свиню, коня. З освоєнем зьвірят наступила цілковита зміна в житю чоловіка. Чоловік посідав зьвірата, мусів дбати про їх виживлене. Він випасав свій товар на однім місци так довго доки стало паші, відтак звивав свій табор і вандрував в нові околиці, де було подостатком поживи для товару, не мав він сталої оселі, а переносив ся з місця

на місце. Такий спосіб житя зовемо кочівництвом.

З часом пізнав чоловік, що вкинене зерно в землю видає великі плоди. Се дало початок до рільництва, яке має в розвитку культури дуже велике значіне, бо спричинює сталий осідок, утворене загороди і союзи поодиноких людий, що ведуть до оснóваня села, міста та держави.

Як довго чоловік жив на степени кочівництва, так довго опирав ся цілий устрій на родовій організації, себто на союзі поодиноких родин. З хвилею сталої оселі якого небудь племені, упадає родова організація, а наступає організація сільска, територяльна, зі спільним лісом, пасовиском і лукою. В селі повстають ремісники, котрі працюють для села, за що інші старають ся о їх удержане. Ремісники дають свою працю в замін за плоди і так повстає початок пізнійшої торговлі. З часом наступає виміна річий. Однак виміна поодиноких предметів за інші, буває нераз дуже тяжкою. Приміром: має хтось на продаж коня, а хоче купити убрание. Кравець має на збуте убрание, але єму коня не потрібно і так обидва мають товар до збутя, а не можуть зробити доброї заміни. Щоби улегшити виміну, винаходить чоловік се, що ми нині зовемо гріш. З початку уживано гроший в натураліях;

красні мушлі, шкіри звірят і т. и., з часом почато бити гроші з благородних металів. Нині уважає ся грошем лише золото, місцями і срібло, а гроші з інших металів, чи паперові гроші, се нічо иншого як лише векслі, за які держава має в кожній хвилі видати на жадане золотий гріш.

По серед сільських організацій повстає і розвиває ся місто, яке стає осередком краю і осередком дальшого розвитку культури. В місті відбувають ся торги, через що сходять ся ту доокресний нарід. В містах повстають варстати, склади, витворює ся широкий промисл, а з піднесенем промислу росте торговля так внутрішня як і загранична. Купці лучать ся в союзи, які повстають найскорше в Голландії Англії а відтак в Німеччині. При помочи промислу і торговлі наступає нагромаджене великих капіталів, повстають банки і торговельні дома. З другої сторони побіч великих капіталістів виступає верства робучого люду, що живе з праці рук. Поміж обидвома розпочинає ся соціальна борба, не полагоджена еще до нині.

Духова культура. Розвиток людскости на поли духовім, науково-просвітнім зовемо духовою культурою. Першою відзнакою духової культури є мова, передане своїх думок словами. Чоловік не умів володіти язиком так

як нині. З початку уживав він на означене окружуючих предметів дивних майже все односкладових звуків, а доперва з часом почав він лучити слова в реченя і ясно висказувати свої гадки. Еще нині маємо багато народів, що уживають мови невиробленої, та немилозвучної.

Побіч мови виступає числене, з початку при помочи рук і палців, пізнійше самостійно і дає почин до аритметики. Дещо пізнійше розвиває ся геометрия (у Єгиптян).

О много пізнійше від мови виступає письмо, яке з початку є образкове, як єгипетські гієрогліфи, відтак складове, де на оден склад уживає ся одного знака, а доперва пізнійше приходить письмо звукове, якого уживаємо нині.

З відносин чоловіка до природи витворила ся релігія*). Чоловік вже в своїй вдачі має се, що стремить до розв'язаня тайн природи. Бачив він, що сонце, місяць зьвізди сьвітять, гремить, лискає, паде дощ і старав ся собі все те пояснити. Однак перші люди стояли на низькім степені культури і не уміли пізнати так сил природи як ми нині, тому

*) Лише одні Жиди мали Боже обявліне і вірили в одного правдивого Бога, інші народи витворили собі самі релігійний сьвітогляд.

надавали явищам природи надлюдські сили, та убожали їх. В сей спосіб витворили ся перші релігійні поняття, які товаришать чоловікови від уродин до смерти. (Народу без релігійного світогляду історія не знає.) З часом витворив чоловік віру в посмертне жите, яке представляв собі в ріжний спосіб. У многих народів наступило почитане померших, яке де-некуда дійшло до канібалізму (їджено з помершого тоті части тіла, в яких думано, знаходиться душа).

Богів потреба позискати для себе, потреба їм приносити жертви, а се не кождий зуміє, тому повстає окремиий сьвященничий стан. З другої сторони культ бога провадить до образу. Чоловік старає ся своїх богів виобразити, представити і се дає початок до малярства і різьби. Чоловік ставить богам вівтарі і сьвятині, що дає початок архітектурі. Богам віддає ся честь молитвою і співом, з чого витворює ся релігійний стих, початок поезії, а з релігійних обрядів повстає танець і початок драми.

Моральність і право. Кожний чоловік, хотяй належить до одного і того самого народа і до одної і тої самої суспільности, з якою лучать его спільні почування і ідеали, все-ж таки має свої питомі індивідуальні прикмети. Сі ріжні поодиноким людям питомі

прикмети, доводять до частих і прикрих непорозумінь і конфліктів. Щоби сих конфліктів оминути, витворює людскість почуте моральности, яке каже, що випадає, а що не випадає чоловікови робити. Але много людий зовсім не обходить се, чи що випадає чи не випадає, они робять так як їм ліпше і не зважають цілком на правила моральности; тому потреба було чогось силнішого від моральности. Ту виступає право, яке каже, се вільно, того не вільно робити. Межи правом а моральностию повинна панувати цілковита згода, але буває часто, що право і моральність розминають ся. Право не має так довго жадного значіння, як довго не стане в его оброні яка сила; тому хвиля, в якій держава взяла на себе виконуване права, є одною з найважніших хвиль у всесвітній історії. Право не є незмінним, оно розвиває ся і зміняє ся.

Культура розвиває ся ріжно. У одних народів скорше, у других повільніше. У одних розвиває ся більше духовна, у других матеріальна культура. Инди, що випередили всіх сучасних філософічними спекуляціями, позістали все дітьми на поли натуральної історії. У одного народа розвиває ся більше змисл музики (Чехи) у других більше співу (Русини).

Родина. Розвиток людскости можливий

лише в громаді, в товаристві. Першою і найважнішою причиною, що веде до злуки є подружство. Люди звязані подружними і родинними відносинами, стреміли до удержання звязи поміж поодинокими членами родини. Супружство отже появило ся з причини бажання спільного життя. Подружжій розріжняємо три головні роди. Найнищий степень подружжя се поліандрія, де одна жена має много мужів. Сей рід подружжя можна слідити у народів стоячих на дуже низькім степені культури. Другий степень се полігамія, де оден муж має багато жінок, як се практикує ся еще до нині у народів ісповідуючих іслам. Найвисшим а zarazом найкрасшим і найвідповіднішим степенем подружства є моногамія, злука одного мушчини з одною жінкою.

Зі злуки кількох родин творять ся роди, з кількох родів повстають племена. Кілька родів вступає з собою в подружжя зносини і дає поволеньки завязок державі. Такі держави були спочатку лише родові, однак дуже скоро перемінювали ся в територяльні, бо союз територяльний привязаний до землі є силнішим як родовий. На території новоповсталі держави, осідають чужі люди. Їх терпить ся, наколи платять податки і служать можним родам. З перших давних родів

повстає з часом шляхта, з прихожих, осілих пізнійше, просто люди. (В Римі патриції і плебеї.) Обидва стороництва зливають ся з часом разом, приймають назву і вступають в спис народів.

§ 4.

Перед історичні часи України Руси.

Поділ історії України Руси. Історию України Руси можна поділити на пять періодів, з яких перший обіймає часи, в яких наш нарід не становив еще осібної держави і сей період буде радше історією нашого краю, нашої території, як історією нашого народа.

Другий період обнімає часи в яких Русь-Україна переживала щасливі часи, часи независимости. В сих часах Русь була славною і могучою, своєю силою грозила всім сусідам, а навіть горді візантійські цісарі, котрі ставили себе так високо по над володарів західної Европи, сі цісарі, що уважали злочином братати ся з дикунами півночи, видають свої дочки за руских князів, щоб

лише забезпечити собі мир зі сторони Руси. В сим періоді зближає ся Русь-Україна. до культурної Візантії, приймає від неї християнство, за яким пішла з Греції також візантійська культура і просвіта.

Третій період: се часи упадку самостійности нашої держави. Поділ держави поміж князів, роздроблене Русь-України на численні уділи, принесло велике лихо. Часті межиусобиці князів, ослабили нашу вітчину і довели до цілковитої руїни. Що зачали рускі князі, сего довершило татарське лихоліте, яке доводить Русь-Україну до такого упадку, що она остаточно опинює ся під управою чужих неруских князів. Україною діють ся дві сусідні держави Литва і Польща. Під Литвою жило ся Русинам добре. Литовська держава складала ся в $\frac{9}{10}$ з руских земель, в державі переважав руский елемент. Литовські князі вводять на своїм дворі руску мову, звичаї і обичаї. На жаль за почином Ягайла, Литва починає входити з Польщею в чимраз тіснійший союз, доки 1569. року не тратить з Україною своєї самостійности, на славнім люблинським соймі. Рускі землі переходять під пановане Польщі, наш нарід входить в близші відносини до польского народа, взглядно до польської шляхти. Польська шляхта пізнавши плодovitість нашої землі при-

їздить цілими сотками, поселює ся на Україні і старає ся закріпостити до тепер вільний, свободний нарід. Рівночасно наша шляхта, ради почестий, урядів покидає свою віру, свою мову і звичаї, польщить ся, відчужує ся від свого народа, та опускає свій національний табор. З неї рекрутують ся найбільші перевертні і вороги нашого народа, як ославлений Ярема Вишневецкий, завзятий ворог козащини. Поміж спольщеною шляхтою, а нашим народом витворює ся сильний антагонізм, який доводить остаточно до великої борби, звістної в історії під назвою козацких повстань.

Четвертий період обнимає часи народних борб за свободу. Перші козацкі повстання мають суспільно економічний характер, доперва з часом прибувають еше причини релігійно політичні. Кульмінаційною точкою козацких борб є повстане Богдана Хмельницького, що затрясло підвалинами польської держави, але не дало свободи нашому народови. З під панованя польської шляхти, дістав ся наш нарід у еше більшу неволю російского царизму, який в брутальний спосіб давить волю і свободу народа. Четвертий період кінчить ся цілковитим поневоленем нашого народа, а явним знаком сего є збурене Січи на приказ цариці Катарини II.

П'ятий період, се національне відродження, починає ся виступом Котляревського з перелицьованою Енеїдою і триває по нинішні часи. Сей період, се дальша борба за волю і свободу народа, борба але не кровава. Систематичним підношенем просвіти і культури, хоче наш нарід дати доказ, що єму належить ся одно з неспослідних місць поміж народами Європи.

Найдавніші відомости про мешканців України. Про якийсь нарід можна говорити в історії вже від сеї хвилі, в якій нарід стане на таким степені культури, що полишає по собі бодай як найпримітивніші пам'ятники, а такими найпростішими пам'ятниками є прості вироби для щоденного життя з каменя і костий звірят. Чоловік доходить в своїм розвитку до такого степеня, в яким вже не вдоволяє ся працею своїх рук без жадної помочи начинь, але старає ся придбати собі якісь знаряди, якими мігби в легший спосіб помагати собі в щоденнім життю, і впадає на гадку виробляти домашні знаряди. З початку виробляв чоловік знаряди дуже прості, звичайно уживав тогди місто ножа острого каменя, місто копя обсмаленого патики. З часом починає чоловік свої начиня видосконалювати, приміром зручним ударом каменя о камінь, відлупує частини каменя так, що по-

лишене виглядає як вістре. Культуру в якій чоловік уживає до помочи камінних знарядів, уважаємо найнижшою і зовемо камянною культурою. В тоті давні часи, коли люди жили еще на так низьким степені культури, жили у нас на Україні люди і то головно над Дніпром, а передовсім в околиці нинішнього Київа, так що наш золотoverхий Київ належить до найстарших осель і то не лише цілої України, але навіть цілої Європи. Люди з сих часів мешкали, або в печерах понад Дніпром, яких в наших часах віднайдено досить значне число, або в викопаних земляних долах. Поживою їх з початку було мясо зловлених звірят і риб, та корінці, але з часом, як усвоїли перші звірята, жили ся також молоком і сиром. Управи рілі тогдішні мешканці не знали. Якийсь степень релігії у них вже був, а свідчать о сим похоронні обряди, які на нашій території були ріжні. В одних околицях тіла померших вкладано в землю, то в сидячих то в лежачих позах, в других тіла померших палено.

Розвиток чоловіка іде все в період. З часом люди не вдоволяли ся камянними знарядями і стали виробляти свої знаряди не з каменя а з металів, чоловік переходив від камяної до металевої культури. З металів почато найскорше уживати міді, потім бронзу,

а доперва пізнійше желіза, так що цілий час металевої культури розпадає ся на три части : мідяний, бронзовий і желізний.

В тоті часи про Русинів Українців, яко осібний нарід, говорити не можна, бо на се бракує нам всяких історичних памятників і жерел; перші відомости про наш нарід можемо подати доперва з часів великої вандрівки народів і то з VI. віка по Хр.

§ 5.

Анти і розміщенє Українсько-руських племен.

Анти. Посеред великої еміграції народів виступає в VI. віці по Хр. назва Анти, яка має для нас Русинів-Українців більше значіне. Сучасні грецкі писателі розріжняють поміж Словянами в сих часах дві головні галузи; західних Словян, котрих звуть Словянами яких поселяють понад Дунай і східних, котрих звуть Антами. Коли приглянемо ся близше Антам, побачимо, що они замешкують територію, яку пізнійше занимали Русини-Українці; тому можемо їх ідентифікувати з пізнійшими Русинами, тим більше, що нема жадного історичного доказу, щоби в VI.

віці по Хр. сидів над Дніпром инший нарід; як не ма жадної відомости про се, щоб Русини-Українці прибули по 6. віці над Дніпро. Від сеї отже хвилі, себто від VI. в., коли узнаємо Антів за наших предків, можна говорити про Русинів Українців як осібний нарід. На жаль про Автів знаємо дуже мало. Їх видно все в походах Словян на Візантію, доки не впав на них страшний удар. Сим ударом був дикий нарід, Обри або Авари. Авари увійшли брамою народів з Азії до Європи і осіли з часом в нинішній Угорщині. По дорозі підбили они численні племена в східній Європі, підбили також і Антів. Пانونане Авар хоть коротке було дуже прикре. Авари звані у нас Обри лишили по собі довго лиху память, а навіть „Повість времйних літ“ написана кілька віків пізнійше, згадує загнуцання Авар над Словянами. Послідну відомість про Антів маємо з року 602. по чім про Антів не можемо нічого сказати, бо в візантійській історіографії бракує про Антів всяких відомостей.

Розміщенє Українсько-руських племен в X. і XI. в. Через довгі віки від VI. до IX. столітя не маємо жадних відомостей про Русинів. Одиноким жерелом до історії України-Руси в X. і XI. столітю є перше наше історичне жерело повість „Временныхъ лѣтъ“.

Після сеї повісти територія нашого краю була заселена слідуочими племенами. В самій середині Українсько-руських земель, в місци де нині лежить столиця Русі-України, сиділо племя Поляни, найважнійше українсько-руське племя, котре було пізнійше осередком історичного життя України-Русі. Земля яку замешкували Поляни, се невеликий трикутник, ограничений від сходу Дніпром від заходу і півночі рікою Ірпень. По другім боці Дніпра мешкали Сіверяни, найбільше з поміж українсько-руських племен. Сіверяни замешкували доріча Десни, Сейма, Сули і горішнього Дону. Крім сих племен вчисляє повість Деревлян, які мешкали на захід від Полян над ріками Тетеревом і Случею. Над Долішнім Дніпром сиділи Уличі, від Дніпра на захід майже по Дунай сиділи Турверці, над Бугом Дуліби, над горішнім Дніпром, західною Двиною Кривичі, між Припетою а Двиною Дреговичі над Сожею Радимичі.

Значінє города в будові Українсько рускої держави. Всі племена групують ся около своїх важнійших міст, які відиграли велику роль в будові нашої держави. Місто-город, був з початку догідним обгородженим місцем, де зносили мешканці своє добро, та ховали ся в несупокійних часах. Таких городів на на-

шій території було дуже багато. Дооколичні мешканці, старали ся о удержанє города в добрим стані і сходили ся на наради, з яких виростили з часом віча. Мешканці дооколо города вибирали спільну управу міста, з чого пізнійше витворили ся адміністраційні і військові уряди. Через город окружна людність звязувала ся разом і наступав союз чисто територяльний, звязаний з городом. Много з таких городів лишило ся без більшого значіння, они позістали лише заборолами в часі війни. Часом зроставав город дуже скоро в своїм значіню, заложений наразі для захисту перед ворогом, приходив часом до великого значіння і перемінював ся в місто в повнім того слова значіню. Ставало ся се з ріжних причин. Часом менші городи входили в звяз з собою і тогди легко оден зі старших городів міг стати осередком для прочих. Міг зрости город з причини догідного положеня для укріплення, однак найважнійшою причиною зросту города, було догідне положенє для торговлі. Город, що лежав при торговельній дорозі, як Київ, підносив ся дуже скоро, діставав стале населенє, ставав центром для торговлі і промислу, а з часом ставав центром управи, поволеньки підчиняв собі всі дооколичні городи і давав підставу до будови держави. Доокола біль-

ших городів групували ся поодинокі племена і тепер потреба було лише того, щоби одно з племен виступило і покорило другі племена, а будова держави була-б вже скінченою. І дійсно так стало ся. Племенем, що злучило другі і дало початок до Українсько-руської держави, було племя Полян.

§. 6.

Початки рускої держави.

Повстанє рускої держави. Початки рускої держави є для нас закриті цілковито мракою. Найстарше наше історичне жерело „Повість временних літ“ так оповідає про повстанє нашої держави. В Новгороді над Ільменським озером вели ся спори і панував нелад. Щоби завести лад, запросили Новгородяни до себе Норман зі Скандинавії, щоби прийшли до них і панували над ними. На зазив Новгородян прибуло дійсно 862. р. норманське племя Варяго-Руси зі Скандинавії під проводом 3. братів і стало володіти новгородскою землею. Найстарший з братів Рурик осїв в Новгороді, Синеус в Білоозері, Трувор в Ізборску. Два роки пізнійше, себто 864. двох з дружини Рурика, Аскольд і Дир

поплили на полудне, увільнили Київ від панованя Хозар і стали самі в Київі княжіти. Наслідник Рурика Олег, убив Аскольда і Диру сполучив Новгород і Київ в одну цілість і дав початок великій рускій державі. Варяго-руси скоро зісловяньщили ся, прийняли нашу мову, звичаї і обичаї, а полишили по собі назву Русь.

Наколи-б Повісти временних літ можна вірити сліпо, то будова нашої держави була-би вже скінченою. Однак повість, як кожде історичне жерело, потреба піддати точній критиці, а коли се зробимо, покаже ся, що повість временних літ опирає ся на непевній і пізній традиції, она збудована дуже штучно, хронологія єї є непевною ба навіть фальшивою. До того повість повна ріжних суперечностей, які не дадуть ся в жаден спосіб зі собою погодити. Тому і оповіданє повісти про повстанє нашої держави потреба піддати точній критиці. Поминувши вже таку неімовірну вістку, щоби Новгородяни самі на себе добровільно накликували панів, маємо еще інші докази проти оповіданя повісти. І так: Коли би які Варяго-Руси були в Скандинавії, то мусліби по собі лишити бодай якісь хоть незначні сліди, а таких слідів як раз зовсім не ма. Если-б дійсно Варяго-Руси прибули на Русь, то мусліби полишити у нас в нашій мові, звичаях і обичаях якісь сліди, а сего

знов не ма. Після оповідання повісти наша держава мала повстати 862. р. а у грецких та арабских письменників знаходимо назву Русь вже в перших літах девятого сполітя (отже межі 800.—820.) які кажуть, що нарид Русь знищив страшно побережа Малої Азії. Колиж вже в перших роках IX. столітя Русини були настільки сил ними, що могли з успіхом грабити далекі краї, то початок їх організації, повстане їх держави потреба посунути о много в зад десь до осьмого, а може навіть і до сегого столітя. Яке-ж могло повстати подане про прихід Варяго-Русів до Словян і звідки єго міг знати автор повісти? Від давен давна ішов через рускі землі великий торговельний шлях зі Скандинавії до Царгороду. Варяский шлях починав ся у фіньскім заливі, ішов рікою Невою до озера Лядога, рікою Волхвою до Ільменьського озера, а відтак рікою Ловать. Звідси переношено лодки сушею до Дніпра і Дніпром плили до Чорного моря, а відтак до Царгороду. Сим шляхом плило з давен давна богато Варяг до Царгороду. Сих Варяг бачив автор повісти і у него могла виробити ся гадка, (тимбільше, що князі часто брали Варяг в службу) що се они дали початок нашій державі.

По всякій правдоподібности наша держава як взагалі інші держави, витворила ся

сама з себе, а з сего, що імя Русь звязане є з землею Полян, можна припускати, що Поляни прийняли назву Русь, підбили сусідні племена і накинули їм свою назву. Заходить лише питанє, чи Київ мав досить сили, досить війська, шоби підбити сусідні племена. Київ вів велику всесторонну товговлю, з чого мав великі доходи, а богатства в сих часах потрібували єще більшої оборони як нині, тому природна річ, що Київ мусів старати ся о сильне військо, при помочи якого міг легко підбити сусідні племена. Однак підбите сусідних плен трівало довгі літа і руска держава се твір цілих десяткох літ а не кількох роков, як каже Повість временних літ.

Перші рускі князі. Якби не позстала наша держава, все ж перші дни єї житя остають для нас дуже неясними. слиби ми прийняли без застереженя відомости з повісти временних літ, то ряд князів представлявби ся так. Рурик 862.—879. Олег 879.—913. Ігор 913.—945. Ольга 945.—955. Святослав 955.—972. Про Рурика повість не знає нічо більше сказати як се, що прибув до Новгорода, за се Олегови приписує повість великі здобичі. Він підбиває Київ, убиває Аскольда і Дира, підчинає своїй владі сусідні словянські племена, Радимичів, Сіверян, Деревлян, Тиверців і Угличів, воює з Хозарами над Волгою. Відтак

оповідає повість про похід Олега на Царгород, який скінчився дуже користним миром для руских купців. Ігоря представляє повість нездарним, без енергії і прозорливості. Він також виправляє ся на Царгород, однак его Греки побили, почім Ігор заключив з Грецією мир, який був много менше догідним для Русинів як мир заключений Олегом. Ігор воював рівнож з Печенігами, народом диким, що осів в степах на північнім побережю Чорного моря і нищив нападами рускі землі.

Всі тоті вісти подавані Повістюю временних літ, потреба брати дуже обережно. Передовсім маємо докази, що імя Русь звістним було еще перед 862. р. одже перед тим роком мусіли вже бути якісь рускі князі, по друге, годі припустити, щоб підбите так численних племен і земель, які приписує Повість Олегови, могло наступити в так короткім часі. Щоби зрозуміти обставини сих часів потреба приглянути ся вісткам про Русинів у інших писателів. В житю Стефана Сурожского згадує ся, що з початком IX. столітя знищила Русь під проводом князя Бравлина полудневі береги Криму. Бравлина можна затим уважати одним з перших руских князів. Могилу Олега показувано в Києві в двох місцях, висуває ся отже здогад чи не було в Київі двох Олегів. Еслиби було двох Оле-

гів, то моглибсьмо собі пояснити, чому в повісти так багато подій звязано з іменем Олега. Літописець взяв всі події, які стали ся за часів Олега I. аж до Олега II. і приписав їх одному чоловікови.

В році 860. нападають Русини на Царгород. Русини користаючи з сего, що візантійский цїсар Михайло пішов з війском в Малу Азию, напали на Царгород і ограбили околицю і передмістя столиці, але самого міста не здобули, бо цїсар вернув еще на час з Азії. Повість каже, що провідниками походу були Аскольд і Дир, котрих рівнож можна уважати рускими князями. Про Диру згадує рівнож арабский писатель Масуді кажучи: „Перший поміж словянськими королями то Аль-Дир. Він має великі міста, численні землі, а в столицю его держави приходять музулманськікупці з товарами“.

Зібравши всі ті відомости разом, можемо поставити ряд, вправді непевний наших перших князів: Олег I, Бравлин, Аскольд, Дир Олег II з котрого панованя певною є лише дата 911. договір з Греками, Ігор, що умер межі 944.—949, Ольга, а відтак Святослав.

Як непевним є повисший ряд князів, так непевні є і відомости про них, Всі походи Олега записані в повісти, звинятком походу на Візантию, є нічо иншого як комбінацією автора. Противно мусимо здогадувати ся, що

Київ вже протягом девятого віку і з початком десятого опанував майже цілу територію, що входила в склад рускої держави. Вже від тогди залежали від Києва всі східно слов'янські і денякі фінські племена. Про князів перед Олегом II. не маємо нічо певного, крім дати 860. р. нападу Русинів на Царгород, який можна приписати Аскольдови або Дирови. З часів Олега II. Віщого певною є лише дата 911. дата договору Руси з Царгородом. Повість каже, що Олег ходив на Царгород 907. р. однак се оповіданє не має реальної підстави і грецкі жерела про такий похід нічого не згадують, тому можемо сказати, що сего походу не було, але зате правдоподібно мусіли бути якісь походи Русинів на Царгород десь з початком десятого віку, які довели до корисної умови для руских купців.

Ігор представлений в повісти неприхильно, однак мусів він бути досить енергичним, бо не лише що удержав в послуху підбиті племена, але покорив еще нові, та провадив тяжкі війни з Печенігами. Ігор виправляв ся рівнож на Царгород, однак Греки розбили его фльоту а Ігор заледви сам утік до Азова. 944. року заключив Ігор з Греками договір, в яким обі сторони прирекли, ненарушати своїх посіlostий а 947. відновлено торговельні договори, однак вже

з деякими обмеженнями для руских купців. Повість оповідає еще про другий похід Ігоря на Царгород, та каже, що коли Греки довідали ся про похід Ігоря, вислали до него послів і обіцяли заплатити данину. Сей похід то ціковита видумка автора.

Ольга. Ігор умер около 947. або 948. р. в борбі з Деревлянами. В імени малолітнього сина обняла управу, жена Ігоря, Ольга. З часів єї управи замітні дві події; Війна з Деревлянами і хрест Ольги. Війна з Деревлянами скінчила ся обмеженєм автономії сеї країни, а на Деревлян наложено високі оплати. В році 957. під осінь їздила Ольга до Царгороду. Повість каже, що підчас сеї подорожи охрестила ся Ольга в Царгороді. Однак трудно припустити, щоби візантійскі жерела, які дуже точно описують прийняте Ольги в Царгороді, поминули хрест Ольги цілковитим мовчанєм. Тому потреба ральше припустити, що Ольга охрестила ся в Києві, а подорож єї до Царгороду, мала політичні ціли. Ольга висилала послів рівнож до цісаря Отона I. Великого 955. року. Посольство мусіло мати на ціли політичні відносини. З посольства хотів скористати Отон I. і вислав латинських съв'язеників на Русь, однак они вернули з нічим до Німеччини, бо хоть Ольга прийняла хрест,

однак християнства не старала ся зовсім ширити на Руси.

Святослав. По управі Ольги вступає около 960. на престіл Святослав. Він займав ся управою держави дуже мало, его обходили передовсім воєнні виправи. Дуже влучну характеристику сего князя подає повість временних літ. „Коли він виріс і став чоловіком, почав збирати хоробрих вояків, бо і сам був хоробрий і легкий і багато воював. Не возив возів, ні казана, не варив мяса, але пік на вуглях і так їв. Не мав шатра, а спав поклавши сідло під голову. А як ішов на який край, сповіщав вперед: Іду на вас!“

Війни Святослава дадуть ся поділити на дві часті. Перше походи на схід над Волгу проти Болгар, Хозар і Вятчів і проти Болгар наддунайских. Причиною походів східних було зміцнене панованя Руси на сході і надія великої добичі. Святослав побиває Вятчів і здобуває столицю Болгар. Похід Святослава не приніс Болгарам з над Волги великої шкоди, держава Болгар потім підноситься на ново, але похід его на Хозар був для послідних смертоносним ударом. Він ограбив їх столицю Ігиль і знищив так що держава Хозар упала. Упадок Хозарської держави вийшов на зле самій Руси, бо Хозари спинювали довгі віки наїзди монгольских

народів, які тепер починають напирати на Русь.

По походах східних, наступає виправа Святослава над Дунай. Держава Болгар наддунайских приходить в половині X. в. до великої могучости. Візантія заключила з Болгарами некорисний мир, зобовязала ся платити данину, а навіть віддано за болгарского володаря Петра візантійську царівну (що уважало ся в Царгороді нечестію.) Візантійський цісар Никифор Фока позискав для себе Святослава і візвав его до походу на Болгар. Святослав прибув 968. р. з війском до Болгарії і в короткім часі опанував Болгарію межі Дунаєм а Балканом. Війну мусів перервати, бо довідав ся, що Печеніги облягли Київ. Святослав вернув на Русь, увільнив Київ і перебував на Руси до смерті своєї матери Ольги.

Чорноморські степи. Північні побережа Чорного моря належать нині до території українського руского народа, Давно ж замешкували їх чужі нам народи. Єще кілька віків перед Хр. розсіли ся на побережу Чорного моря численні грецькі кольонії, як Тіра, Ольбія, Теодозія, Херзонес і ин. З них найважнішою кольонією для нас був Херзонес, бо коли прочі кольонії упали, Херзонес перестояв довгі віки і був для Руси найближчим

огнищем візантійської кильтури. Самі степи замешкували довші часи, на пів осілі на пів кочуючі народи. Першим з сих народів, про яких можна дещо сказати, були Скити. Скити були дуже хоробрими, не мали ні міст ні жадних укріплень. Мешканем Скита був віз прикритий полотном або шкірою. Політичний устрій у них був деспотичний. По Скитах сиділи на наших степах Сармати, Аляни, Готи. Першим народом не іранського походження, що прибув на наші степи були Гуни. По Гунах переходили степами Авари, Хозари, Болгари, Угри. Всі вони перебували на наших степах коротко і не мали великого впливу на уложене відносин в нашій державі. Одні лише Авари (Обри.) лишили по собі в народних переказах деякі і то лихі спомини. По тих всіх народах поселили ся в українсько-руських степах Печеніги. Вони перебували в чорноморських степах довший час, рік річно нападали на рускі оселі, всі наші князі почавши від Ігоря зводили з ними тяжкі борби, тому і не без значіння було їх сусідство для Руси.

Смерть Святослава. По смерті Ольги (Ольгу церков зачислила помежи святих) постановив Святослав вернути над Дунай і довершити підбою Болгарії. В імени малолітних синів утворив Святослав нову управу і поділив поміж синів руску державу. Найстарший

Ярополк одержав Київ, Олег Деревлянську землю, а Володимир, син ключниці Малуші, дістав Новгород. Полагодивши так відносини на Руси спішить Святослав до Болгарії. Але в Болгарії обставини змінили ся. Візантійські цісарі побачили дуже скоро, що в Русинах будуть мати о много грізнійших противників, як в Болгарах і розпочали переговори з Болгарами. Святослав прибув над Дунай, здобув Болгарию перед балканську, перейшов через Балкан, а коли візантійський цісар сполучив ся з Болгарами, прийшло до війни з Греками, а Святослав загнав ся мало не під сам Царгород. Тимчасом візантійський цісар позбув ся інших своїх ворогів, перейшов Балкан і обляг Святослава в Доростолі. По 3 місячній облозі розпочав Святослав переговори і обіцяв не воювати з Греками, защо одержав свободний вихід і збіже для кожного жовніра. На вертаючого Святослава засіли Печеніги і в борбі з ними поляг хоробрий князь 972. р. в молодім віці (30 літ.)

§ 7.

Володимир Великий і Ярослав Мудрий.

Володимир Великий 980.—1015. По смерті Святослава 972. р. настала кілька літня борба поміж его синами. Найстарший Ярополк, виступив проти Олега. Ярополк напав на Олега, який в утечі упав з моста під Овручем і погиб. На відомість про смерть Олега, Володимир утік з Новгорода до Скандинавії, зібрав там сильну дружину і пішов походом на Ярополка. По дорозі здобув він Полоц, убив полоцького князя Рогволода і подружився з его дочкою Рогнідою, хочай она вже була заручена з Ярополком. По здобуттю Полоцка ударив Володимир на Ярополка. Сили Володимира були о много більші від Ярополкових, тому Ярополк не мав відваги ждати Володимира в Києві. Однак помимо утечі его зловлено і убито з приказу Володимира. Кияни боролися еще якийсь час, однак притиснені Володимиром піддалися.

Перші літа панованя Володимира Великого пішли на заведене ладу і порядку в державі, він присмирив збунтовані племена, і відпер наїзди сусідів. В році 981. ходив Володимир на Польщу і заняв Червеньські городи

Перемишль, Червень і ин. Ся відомість записана в Повісти временних літ, є найдавнішою, згадкою о східній Галичині званій тогди Червоною Русію, або Червенськими городами.

З пізнійших літ панованя Володимира Виликого є замітні дві події. Хрест Володимира і Руси і борба Володимира з Печенїгами. Рівночасно з Володимиром панував у Візантії цїсар Василь, проти котрого виступив в Малій Азії Фока. Цїсар Василь просив Володимира о поміч. Володимир обіцяв помочи, але під услївем, що Василь віддасть за него свою сестру Анну. Василь згодився видати сестру за Володимира, наколи він прийме християнство. Тогди Володимир дав поміч цїсареві, але хочай Фока зістав побитий, цїсар Василь зовсім не спішився з виданем сестри, бо вступати в супружі зносини з чужими володарями уважано в Візантії нечестію. В кінци Володимирови було за довгождати, він іде з війском на Крим і по довгій облозі здобуває грецке місто Корсунь. Доперва тепер цїсар Василь виправив сестру до Корсуня, де відбуло ся весіле. Заходить тепер питанє, де і коли охрестився Володимир? Повість каже що Володимир охрестився підчас походу на Крим. Коли-ж возьмемо під розвагу, що Володимирови залежало на тім, щоб посвоячити ся з Вівантією, то мусїв

він усувати всякі перепони свого сльобу, а такою перепаною був его хрест, тому мусів він охрестити ся в Києві і то еще перед походом на Корсунь. Володимир не лише сам прийняв хрест, але старав ся завести християнство на Русі, а се приходило ему тим легше, що християнство було на Русі вже знане. В Києві вже від довшого часу була церков сьв. Ілії, було ту вже много християн. З другої сторони не треба думати, що всі Русини приступали радо до християнської церкви. Християнство з початку було релігією висших верств і більших міст і дуже повольеньки переходило в прості маси народу.

Прийняте християнства мало для Русі велике значінє, бо з прийнятем християнства прийшла з Візантії тамошна культура, просьвіта і наука. Першими духовними і учителями Христової віри були у нас Греки і Болгари, они познакомили Русинів з грецким письмом і культурою, они принесли до нас церковні книги в словянськїм перекладї, писані кирилицею.

По заведеню християнства старав ся Володимир про піднесенє штуки і культури на Русі. Будував церкви, закладав школи, та старав ся піднести добробит в своїй державі. Сїй спокійній роботї Володимира перешкаждали Печенїги, які за часів Володимира да-

вали ся найбільше відчувати нашій державі. З частих відомостей і згадок в повісти про борбу з Печенїгами, як і з сеї причини, що Володимир мусів проти Печенїгів стягати сили цілої держави, можемо здогадувати ся, що ся борба була дуже тяжкою.

В послїдних літах панованя Володимира, виступають проти него его сини, котрих посадив по ріжних містах. Перший повстав проти Володимира Сьвятополк, за намовою свого тестя Болеслава Хороброго короля Польщі. Володимир довідав ся завчасу про повстане сина і увязнив Сьвятополка. Відтак збунтував ся проти батька Ярослав Новгородский. Підчас приготовань до виправи на Ярослава заскочила Володимира несподївано смерть 15. липня 1015. р. Его поховано в Десятинній церкві. Про Володимира заховало ся багато народних подань, які є нині окрасою російської літератури. В нашій мові народних пам'яток про Володимира не ма.

Сьвятополк Окаянний 1015.—1018. Несподївана і скоро смерть Володимира Великого дала початок до трилїтних забурень на Русі. Наслїдником Володимира мав стати Борис. Его не було в Києві в хвили смерти Володимира. З сего скористав Сьвятополк, котрого Володимир випустив з вязниці, позискав для себе київских міщан і оголосив ся

великим київським князем. Він не вдоволяв ся своєю землею, а хотів злучити в своїй руках цілу Русь, тому підступно убив своїх братів Бориса, Гліба і Святиослава і заволодів їх уділами. Відтак хотів позбути ся Ярослава. Однак Ярослав повідомлений про все наперед сестрою Предиславою, зібрав сильну дружину, вирушив проти Святиполка, побив его і заволодів Київом. Святиполк утік до свого тестя Болеслава Хороброго. Болеслав виправляє ся сам на Київ, побиває Ярослава над Бугом і впроваджує Святиполка на ново на великокняжий престіл, а сам зі своїм війском розтаборив ся в Києві. Однак Київлянам навкучив побут польських жовнірів в Києві і они стали потайки їх вирізувати. Болеслав мусів опускати Київ, а вертаючи до Польщі заняв Червєнські городи. По повороті Болеслава виступив Ярослав в друге проти Святиполка і побив его. Святиполк утікав знов в Польщу, але по дорозі помер від удержаних ран, а на рід прозвав его Окаянним.

Ярослав Мудрий 1018.—1054. В перших літах свого панованя мусів Ярослав звести борбу зі своїм братом Мстиславом, а побитий ним, згодив ся на поділ Руси в сей спосіб, що всі краї на захід від Дніпра і Київ одержав Ярослав, краї на схід від Дніпра одержав Мстислав і такі обставини тривали до смер-

ти Мстислава, 1036. Ярослав придбав славу щасливими війнами, а ще більше розумною управою краю. Він воював щасливо з Ятвягами і Литвою (на північ від Руси) з Польшею і Печенігами. В 1031. р. належить Ярослав до великої коаліції, яку утворив цїсар Конрад II. в цілі розбитя Польщі. Ярослав виправив ся на Польщу і відобрав назад забрані Болеславом Хоробрим Червєнські городи. Дуже щасливо воював Ярослав з Печенігами, котрих побив 1036. р. під Київом так сильно, що они від сего часу вже ніколи не піднесли ся. Однак замість Печенігів, являють ся на чорноморських степах нові дикі орди Половців, народу еще страшнїшого як Печеніги. Половці напірають на останки Печенігів, нищать їх цілковито і самі осїдають на чорноморських степах. Великий був се блуд руских князїв, що не дали Печенігам помочи проти Половців, бо послїдні розбивши Печенігів, стали дуже грізними сусїдами для нашої держави.

Замітні є рівнож відносини Ярослава до Візантії. Від часу війни Володимира з Візантією відносини між Русію а Візантією були приятні. Доперва 1043. р. приходить до непорозумінь. Причиною війни була здає ся сварка грецких купців з рускими підчас якої убито руского купця. Ярослав здає ся хотїв

скористати з убитя купця, настрашити походом Візантийців і вимочи догіднійші договори для рускої торгівлі. Велика фльота, під проводом київського воєводи Вишати і Ярославового сина Володимира, вирушила на Візантію. Однак буря знищила много руских кораблів, а на оставших напали Греки, забрали в неволю і осліпили. Правдоподібно в три роки пізніше, наступила згода Русинів з Греками, а в кілька літ потім оженив ся, улюблений син Ярослава, Всеволод з візантійскою княгинею. До зовнішньої політики Ярослава потреба додати стараня Ярослава Мудрого увійти в супружі зносини з сусідними державами. Висше було згадано про шлюб Всеволода з візантійскою царівною, сам Ярослав оженив ся з дочкою шведського короля, свою сестру Марию видав за польського князя Казимира Відновителя. Свої дочки видав одну за норвежського, другу за французького (Герика) короля. Сі родинні зносини з європейськими дворами, є найліпшим доказом, якою популярністю, повагою і значінем тішив ся в Європі Ярослав Мудрий, коли чужі володарі старали ся стояти в супружих зносинах з нашим князем.

Внутрішня діяльність Ярослава. Своє ім'я Мудрий придбав собі Ярослав більше розумною управою краю як щасливими війнами

Він надав Руси писані закона звані „Правдою Рускою“. Старав ся о розширення християнства, яке доперва за єго панованя почало ширити ся по дальших закутинах Руси, він будував нові города, укріпив і приокрасив Київ і старав ся розповсюдити книжну просвіту. Ярослав зібрав велику на тоті часи бібліотеку, яку зложив при збудованій ним Софійській катедрі, закладав школи (одна з найважнійших в Новгороді.) Ярослав опікував ся щиро духовенством, основував нові єпископства, за єго часів 1051. р. вибрано перший раз Русина Іларіона митрополитом в Києві (до тепер митрополитами були все Греки.) За єго часів повстають рівнож перші монастирі, яких основателями були Антоній Печерский і Теодозий.

Ярослав любив багато будувати. В сим місци де 1036. побив Печенігів поставив широку браму, над котрою зносила ся церков сьв. Благовіщення з позолоченим дахом, звідси назва Золоті ворота, побудував величаву церкву сьв. Софії, в якій спочили відтак єго мощі.

Умираючи поділив Ярослав Русь поміж своїх синів. Найстарший Ізяслав одержав великокняжий титул, Київ, Новгород і Деревлянську землю; Святослав дістав Чернігів і більшу часть Сіверщини. Полудневу Сівер-

щину зі столицею Переяславом одержав Всеволод, Волинь Ігор, Смоленськ Святослав. Про уділ найстаршого сина Володимира, що умер перед Ярославом, повість нічо не згадує, однак правдоподібно син Володимира Ротислав одержав Червеньські городи. Від Ярослава Мудрого усталило ся на Русі право старшества, на підставі якого, великим київським князем остав завсїгди настарший з родини Ярослава, а також в иньших князівствах першество мала лїнїа старша перед молодшою.

§ 8.

Занепад рускої держави.

Ізяслав. По смерті Ярослава Мудрого засїв на київським престолї его син Ізяслав, що панує з двома перервами від 1054. до 1078. Проти него виступив син Володимира Ярославича Ростислав, що не дістав жадного удїлу і здобув далеку Тмуторокань (над Кубаном) куди звичайно утікали прогнані князі. Відтак виступає проти Ізяслава Всеслав Полоцкий, але побитий, дістав ся до вязниці. Недовго потім побили Ізяслава Половці, а коли Ізяслав не хотїв з Половцями дальше вести вїйни, Київляни виступили проти него на вічу, прогнали его, а на престол посадили увязне-

ного Всеслава. Є се перший случай, де київське віче проганяє свого князя, а покликує на престіл другого.

Прогнаний Ізяслав утік до Польщі до Болеслава II. Болеслав дав єму поміч, а навіть сам виправив ся на Київ і посадив Ізяслава наново на великокняжїм престолї. Вертаючи в Польшу заняв Болеслав II. як колись Болеслав Хоробрий, Червеньські городи 1070. р. Ізяслав не сидїв довго в Київї. Проти него виступають молодші брати Сьвятослав і Всеволод, проганяють Ізяслава, а в Київї засїдає Сьвятослав. Ізяслав удає ся в друге до Польщі, а коли ту не дістав помочи, удає ся до німецького цїсаря Генрика IV. і просить о поміч. Генрик IV. був занятий тогди борбою з папою Григорієм VII. і помочи Ізяславови дати не міг. Тогди Ізяслав висилає свого сина до папи Григорія VII. і обіцює прийняти унїю за одержану поміч. Папа вставив ся за Ізяславом у Болеслава II. Болеслав II. дав Ізяславови поміч і прогнаний князь засїв в трете на великокняжїм престолї.

За часів Ізяслава засновано в Київї „Печерску Лавру“, яка стала з часом осередком просьвіти і літератури на Русі. Много з печерских монахів вславило ся в нашім пись-

меньстві. Одним з сих монахів був Нестор, якому приписувано авторство Повісти времєнних лїт.

Всеволод 1078.—1093. Наслїдник Ізяслава Всеволод мусїв ціле своє житя вести борби будьто зі своїми братанцями будьто з Половцями, котрі почасті самі, почасті завзвані князями нищили в сграшний спосіб рускі землі. У всіх походах Всеволода помагав єму син Володимир Мономах, що вже за житя батька вславив ся в борбах з Половцями. По смерті Всеволода був Володимир Мономах паном ситуації в Київї, але знаючи добре, що Сьвятополк II. на котрого після старшиньства припадав київський престол, не уступить добровільно Київа, покликав в Київ Сьвятополка II. а сам удав ся до свого Переяслава.

Сьвятополк II. 1098.—1113. За єго часів дали ся дуже в знаки Руси Половці. З початком панованя Сьвятополка II. прибули до Київа полозецкі послї, заключити з князем мир. Сьвятополк не зважаючи на міжнародні права, казав вкинути послів до вязниці. Наслїдки сего діла відчула Русь дуже прикро. Половці кілька лїт нищили в застрашаючий спосіб рускі землі, а передовсім давав ся в знаки половецкій хан Буняк. Володимир Мономах, котрого князївство було висунене найдальше на полудне і через се виставлене

найбільше на напади Половців старав ся погодити всіх князїв і спільними силами ударити на Половців. За єго радою зібрали ся 1097. в Любечи всі князї з родини Ярослава Мудрого. На зїзді запали три важні ухвали. 1. ухвалено прнціп отчини, значить усунено право старшеньства, а заведено право дідиченя. 2. Санкціоновано стан посїданя, себто признано всім князям все, що в тій хвилї посїдали. 3. Заключено союз всіх князїв проти Половців. Хотяй на зїзді присягли всі князї, що не будуть воювати проти себе, то щирости у них зовсім не було і зараз по зїзді, стали ся подїї зовсім не ідилїчні. Бояри Давида Волинського звернули уваги свого князя на се, що Василько теребовельський князь входить в союз з Володимиром Мономахом. На тїм тлї повстала інтрига, що Василько хоче відобрати Давидови Волинь, а Володимир Мономах хоче заняти Київ. Наслїдок сеї інтриги був дуже сумний. Сьвятополк запросив до себе Василька, зловив єго і казав ослїпити. Літопись каже, що Володимир Мономах получил ся з князями чернигівщини Ольговичами, і виступив оружно проти Сьвятополка. Сьвятополк, щоб увільнити ся від кари, зложив цілу вину на Давида, котрому відобрано Волинь. В дійсности річ мала ся дещо инакше. Сьвятополк позбувши ся Ва,

силька, хотів знищити і Володимира, лише Володимир зручною політикою відвернув від себе нещастє і намовив Святяполка забрати собі Волинь. Так отже все скінчило ся на Давиді, котрому таки забрано Волинь. 1099. р. зїхали ся князї наново в Ветичах, де поновно засудили Давида, а опісля видали дуже несправедливий засуд, щоби осліпленому Василькови і єго братови Всеволодови відобрати Червеньскі городи. Однак Ротиславичі Ростислав і Василько не відступили Червеньских городів, побили Угрів, яких візвав на поміч Святяполк, під Перемишлем і удержали ся при своїм уділі.

По зїздї у Ветичах злучили ся князї під проводом Володимира і відбули два походи на Половців 1103. і 1111. року, які закінчили ся цілковитим розбитєм Половців. Через пів столїтя не важили ся Половці нападати на Русь.

Володимир Мономах 1113.—1125. 1113. р. умер Святяполк II. а київске віче покликало на престіл Володимира Мономаха. Володимир довший час надумав ся і доперва за прибутєм другого посольства поїхав у Київ. Володимир Мономах не мав жадних претенсій до Києва, бо коли возьмемо під розвагу право отчини, ухвалене на зїздї в Любчу 1097. то великим київским князем мав стати син Свья-

тополка II. Ярослав. По старшинї великим київским князем повинен був бути чернигівский Давид з і родини Святяслава. Так чи сяк Володимир Мономах засїв на київским престолї не правно, а покликало єго київске віче лише тому, що він провадив завзяті борби з Половцями. Ярослав прийняв мовчки покликане Володимира Мономаха до Києва, він сподївав ся, що бодай по смерти Володимира засяде в Київї. Коли-ж Володимир осадив свого сина в Білгородї і старав ся задержати київский престіл в своїй родинї, виступив проти него Ярослав, однак Володимир побив єго і відобрав єму Волинь, чим скривдив єще більше Ярослава.

По смерги Володимира Мономаха, а єще більше по смери єго сина Мстислава, розгорїла ся завзята борба поміж Мономаховичами а Ольговичами о Київ. Протягом 50-ти літ Київ зміняв 23 рази князїв, а рївночасно Русь ділила ся на малі князївства, яких 1170. р. було аж 72. З причини борби о великокняжий престіл, Київ починає підупадати, а на єго місце виступають два нові князївства, на заходї князївство галицьке, а потім галицько-волинське, на сходї суздальське або московське. Основателем послїдного був син Володимира Мономаха Юрий Довгорукий, а до великого значїня піднїс се князївство Андрїй

Боголюбский, що прийняв титул великого князя, а щоби своє князівство поставити понад Київ, наїхав Київ 1169. р. здобув єго і видав жовнірам на дводневу грабіж, а вкінци казав спалити. Від сего часу Київ вже ніколи не підніс ся до давного значіння.

§ 9.

Суспільний і політичний устрій Українсько рускої держави.

Вдача Русинів. Грецькі писателі кажуть про Русинів таке: Є мало цивілізовані, брудні, але не лихі і не підступні. Для чужинців ввічливі і радо гостять їх у себе. Жінки їх дуже чесні, буває часом, що по смерти свого мужа самі відбирають собі жите. Свободу люблять більше як жите. Є дуже терпеливі на всякі недостатки, спеку, холод, дощ і брак поживи. З другої сторони є Русини уперті, незгідливі, не хотять підпорядкувати своєї гадки гадці загалу, скорі до бійки, та люблять вино і мід. В загалі переважає у них привітливність, щирість, веселість і охота до забав. Занимають ся хліборобством, скотарством, пчільництвом, та ведуть широку торговлю.

Релігія. Релігійний світогляд нашого народа розвинув в загалі як всі інші поганьські релігії з культу природи. Русини вірили в одного великого бога, якого звали Перуном, а побіч него uznawali інших богів як Хорса бога світла, Даждьбога опікуна людського роду і земского житя, Велеса бога скота і Стрибога лихого бога. Крім богів почитали Русини поменьші божества, як русалки, німфи, лісовиків, дідьків, опирів і ин. В призначіне Русини не вірили, противно думали, що молитвою і жертвами можна упросити у богів долі. Святинь не ставили, а молили ся на місцях посвячених якомусь богови, за се ставили багато ідолів. Осібного священничого стану не знали, але за се мали багато знахорів і волхвів, котрі мали вплив навіть на князів. В посмертне жите вірили і були переконані, що душа з тілом не гине. Посмертне жите представляли собі в подібний спосіб як земне, хто був чим на землі, тим мав бути після їх віри і на другім світі. Тому Русин волів умерти в битві, як дістати ся до неволі, бо вірив, що як умре невольником то і на другім світі буде жити в неволи. Свята обходили такі як і прочі Словяни, а найважніші свята їх були Коляда і Купало.

Родинні відносини були на Руси добрі, тому і право не виділо потреби вмішувати ся

часто в родині відносини своїх горожан. В поганських часах жили у нас муштини в мно-гоженстві, навіть князі мали більше жінок, доперва хвистиянство старало ся ограничу-вати многоженство, а церков уважала шлюб-ною жінкою лише першу. Жінка перед пра-вом була рівною мужеві, як свідчить про се висказ з Руської Правди. „Если чоловік убе жінку, то судити его як за звичайне убійство, еслиб жінка була винною, то половина ка-ри. Значить чоловікови не вільно було убити жінки, навіть если бул винною, отже чоловік на мав права житя і смерти над жінкою. До май-на жінка не мала жадного права, до неї нале-жала лише білизна, лен і коноплі. Дуже по-четним було на Руси становище вдовиці. Если вдова не виходила другий раз за муж, єї не давано опікуна, она сама завідувала цілим майном, сама мала ділити майно поміж синів. Вдова мала навіть право віддати свою частину, яку діставала по смерти свого мужа, навіть своїм дочкам, чого не міг зробити навіть муж, бо дочки мали право лише до віна, а не до спадщини. Діти стояли в повній зависимости від родичів. Родичі мали право дітей карати і змушувати виходити за муж, або женити ся після їх волі. Доперва пізнійше старало ся церковне право ограничувати владу родичів над дітьми, накладаючи грошеву кару на ро-дичів, если змушена вийти за муж або женити

ся дитина, наложила з сеї причини на себе руку, або зробила собі в загалі що злого.

Торговля на Руси. Початки торгвлі на Руси сягають до передісторичних часів. В ча-сах около рожества Христа вели через нашу територію три головні шляхи: полудневий, що був найважнійшим і вів до грецких ко-льоній, східний що провадив над Волгу і вів в Азію і західний, яким діставали ся до нас впливи від Кельтів і Римлян. Зносини з Рим-лянами мусіли бути досить значні, а доказом на се численні знаходи римських монет на на-шій території з 1, 2 і 3 віка по Христі. Най-більше римських монет знайдено понад Дні-пром, на Волини і Поділю.

В пізнійших часах головною дорогою був варягский шлях, що провадив до Царгороду. Торговлю на Руси описує грецкий писатель Константин Порфірородний. Мешканці Руси, каже він, вміють самі виробляти човна, на них зїздять ся весною купці з Новгорода і інших руских міст до Київa. Ту відбуває ся великий ярмарок, а в червни вирушають купці Дніпром до Царгороду. Плавба відбу-ває ся лише громадно, бо одним задля Пе-ченігів плисти небезпечно.

З початку їздили рускі купці лише до грецких кольоній над Чорним морем, відтак торгували впрост з Царгородом. В IX. і X. віці

бачимо руских купців на цілім Чорнім морі, яке арабські і грецькі письменники називають навіть руским морем. В X. століттю руска торгівля досягнула великі розміри. З умови князя Олега з Візантійцями видно, що руских купців приходило до Візантії по кількасот і замешкували там передмістє сьв. Мама. Русини старалися, осісти стало в Царгороді і там заложити свою купецку кольонію, але Греки бояли ся во-йовничих Русинів і недопустили до сего. З часом грецький ряд, боячи ся рускої конкуренції, починає ограничувати права руских купців (руским купцям вільно було приходити лише громадно на торг по 50 люда, они могли перебувати в Царгороді лише шість місяців).

Помимо сих ограничень руска торгівля розвивала ся nadalше дуже добре, а руских купців можна було бачити навіть в Александриї.*) До сего рускі князі здобували оружьем для руских купців різні привілеї. Так після умови з 907. р. рускі купці не мали платити мита, могли уживати даром публичних лазень, а на дорогу мали їм Греки постарати ся о харч. Дперва по нещасливім поході Ігоря на Греків починає Візантія ограничувати привілеї руских купців.

*) Жидівський подорожник Венямин з Тузелі згадує про руских купців в Александриї.

Предмети торгівлі були різні. Від Греків привозили Русини дорогі матерії, золоті та срібні вироби, вино і полудневі овочі, з Руси вивозили мід, віск, невільників і футра. Взагалі з Візантії привозили на Русь вироби грецького промислу, з Руси вивозили передо-всім сирі плоди.

Крім торгівлі з Царгородом торгували Русини рівнож з грецькими кольоніями над Чорним морем із Печенігами, які випасали великі стада товару. Рускі купці держали в своїх руках посередництво поміж Грецією і Арабами з одної сторони, а краями півночи з другої. Крім торгівлі заграничної ведено оживлену торгівлю внутрішну, якої осередком був Київ.

Руске право. В старинній Руси розрізнувано чотири роди судів. Суди княжі, громадські, церковні і панські. Найменше відомостей є у нас про суди панські, що булоб доказом, що право зовсім не мішало ся до суду панів над своєю челядію, звану звичайно холопами. Пан судив своїх невільників як хотів, право до сего зовсім не мішало ся.

Широко були розвинені суди громадські. Они були з початку найважнішими, дперва з часом, коли княжа адміністрація розгалужувала ся, а громади стратили свою самоуправу, усував княжий суд, суд громацкий.

Суди церковні або єпископські мали право судити лише за деякі означені провини, як двоженство, чари, утросенє, розвід, нарушенє християнської віри. Крім сего підпадали під церковний суд у всіх справах всі церковні люди (як сьвященики, диякони, дяки і ин.)

Суди княжі справували самі князі, або їх урядники звані тивунами, які заступали особу князя, они видавали засуди в імени князя, тому від засуду тивуна не було жадного відклику, можна було лише скаржити ся князеви на надужитя княжих урядників. Слідство відбувало ся зовсім инакше як тепер. Покривджений мав сам вислідити виновника, сам знайти сьвідків, сам мав рівнож вівзвати запізваного до суду. Суд давав покривджену лише тогди поміч, коли запізваний не хотів сганути на суд. Бували часом, хотяй рідко случаї, що слідство переводили самі княжі урядники. Роля судії була дуже незначною. Слідство переводив сам покривджений, а кари були так точно означені, що судиям лишило ся в разї вини лише вимірити приписану кару.

Руска Правда. Всі устави, кари були записані точно в збірнику прав „Руска правда“ наданим Ярославом Мудрим. Єго сини розширили Руску Правду та доповнили єї новими приписами. За часів Володимира Мономаха

доповнено Руску правду уступами відносячими ся до довгів і процентів. Руска Правда повстала без сумніву на підставі судових досьвідів і судових рішень, але не обійшло ся без сего, щоб не мало на єї уложене впливу скандинавске, а передовсім грецке право. Руске право було незвичайно ліберальне і поступове. Підчас коли нині по тільки віках, починають доперва думати про знесенє кари смерти, руске право стояло на так високім степени вже тому 900 літ. Руске право не знало кари смерти. Вправді під впливом Візантії заведено кару смерти за Володимира Великого і Ярослава Мудрого, однак пізнійше кару смерти усунено зовсім, право позволяло лише на мечь. Руске право знало передовсім кару грошеву. Оно стояло так високо, що вже розріжнювало сьвідоме убійство (морі) від звичайного убійства в гніві або по п'яному. Руске право стає рівнож в обороні чести і за удар бичем, накладає висшу кару, як за удар мечем, бо від меча терпить лише тіло, від бича і душа. Найстрашнійші кари, які знає руске право се „поток і розграбленіє“; видаленє з краю і конфіскація майна, які назначувано за сьвідоме убійство, підпал і конокрадство.

В случаях, де не можна було довести вини ані сьвідками, ані иншими доказами,

міг обвинений оправдати себе в справах малої ваги присягою. У важніших справах мусів піддати ся так званому Божому судови. Обвиненого вкидувано в воду, наколи він потопав, то уважано єго невинним; або піддавано обвиненого пробі огня. Обвинений брав в руку, або ходив по розпеченім желізі і наколи по якімсь часі не лишили ся сліди на руці або на ногах, уважано єго невинним.

Руска правда є для нас великої ваги, бо она є доказом високої культури наших предків. Ми Русини Українці мали свої писані права тогди, як иншим словянським народам було єще до сєго дуже далеко. Наші сусіди Поляки дістали писані права доперва кілька віків пізнійше за панованя Казимира Великого.

Політичний і суспільний устрій Руси.

На чолі держави стояли князі, які походили лише з родини Володимира Великого. Всі князі з роду Володимира мали свої уділи, князів без уділів, званих ізгоями, було на Руси дуже мало. Всі князі були собі зовсім рівними; князь не може бути нічим слугою. Вправді часом лучало ся, що поменьші князі ставали зависими від силніших, але се не називало ся зависимостию, се робило ся лише в добрій вірі, слабший князь ніби добровільно помагав силнішому. Князь стояв понад всіх, навіть найбогатший та найвпливовійший

боярин, не міг мріяти про рівність з найменьшем князем, а коли в Галичи хвилево засів на престолі боярин, видало ся се всім занадто дивним. Старший віком князь мав право на ліпші уділи, але старшеньство князя мало лише тогди значіне, коли було поперте силою. Підчас коли на зверх влада князя могла бути до певного степеня ограниченою владою силнішого князя, то у внутрі своєї волости був князь цілковито независимим паном. Князь мав виключне право розпоряджати своїм уділом, він міг єго відступити, продати або замінити. Князь виповідав війну і заключав мир, князь видавав закони, судив або сам або через своїх заступників, він провадив адміністрацію свого уділу, розпоряджав доходами з него, накладав нові податки, а в кінци брав значну участь в церковній управі, маючи голос при виборі церковних достойників. Особа князя була все нетикальною. Такі факти як убійство князя 1146. р. чернию в Києві, або повішенє Ігоревичів в Галичи, були лише рідкими случаями.

Другим політичним чинником було в і ч е. В виду великого значіня і влади князів, мусіло зійти віче на другий плян. Земля без князя чула ся не своєю, а віче не то що не старало ся захопити влади в свої руки, але в браку князя старало ся чимскорше позис-

кати для себе якого князя. Віче нігде не показувало охоти обмежити владу князя, та мішати ся в адміністрацію. Оно підносило свій голос лише принагідно в надзвичайних случаях, як обсаді княжого престолу, або коли скликав его сам князь. Єще найбільше діяльності проявляло київське віче. 1113. року покликає оно на престіл Володимира Мономаха, віче проганяє Ізяслава, коли він не хоче вести борби з Половцями. Часом віче ставило услівя князям. 1146. р. віче жадає від князя Ігоря, щоби сам особисто судив, а тогди признасть его князем. Однак такі случаи були рідкі, а лучали ся тогди, коли князь був слабим, в більшости князі занимали престіл зовсім не питаючи ся віча, як лише мали силу. Віча збирали ся також на зазив князя. Часом князь ідучи на війну хотів знати, чи може рахувати на поміч громади, скликував віче, щоб нібито вислухати его гадки, а в дійсности, щоб нізнати настрої населеня. Віче міг скликати князь, але сходило ся оно рівнож на зазив горожан. Могли приходити на віче всі люди свободні з города, пригородів і околиці, а рішаючий голос мали старші горожани. Ухвали віча обовязували не лише город але і околицю, а рішене віча було важним, як за ухвалою заявила ся так подавляюча більшість, що опозиції не було чого бояти ся.

Третім політичним чинником була дружина князя. Князь мав при своїм боці численну дружину з якою переходив з одного уділу на другий. Дружина або княжі бояри ділили долю і недолю князя, за се мав князь обовязок, радити ся з боярами у всіх важніших справах. До найбільшого значіння дійшли бояри в Галичи. В Києві і взагалі на Україні князі змінювали дуже часто свої уділи, а бояри переходячи зі своїм князем з одної землі до другої, не могли осідати стало і перемінювати ся в земську шляхту. В Галичині через більше як два віки засідали на престолі дві княжі родини Ростиславичів і Романовичів, бояри не переходили з одної області в другу, осідали стало і ставали властителями великих посіlostий. З часом прийшли они в Галичи до такої сили і значіння, що скидали, усували, собі не милих князів, та покликували інших. Як в Галичи прийшов до рішучої переваги боярський елемент, так в Новгороді зискало найбільше значінне віче, а на сході в Москві зискав цілковиту перевагу князь.

Важну ролю в політичній життю відгривала церква, яка посередно або і безпосередно впливала на устрій рускої держави. Руска церква становила одну митрополію, яка вповні зависіла від царгородских патріархів, котрі

самі навіть без порозуміння з рускими князями, вибирали кандидатів на митрополитів. Руска митрополія ділила ся на 16 єпископских катедр.

Суспільність руска ділила ся на три часті. 1. се люди княжі, або дружина, 2. люди церковні і 3. звичайні люди себто громадяни. Люди звичайні ділили ся на людий свобідних, півсвобідних і несвобідних або невільників. До людий свобідних зачислювано міщан, і селян званих смердами. Так міщани як і смерди люди свобідні, а доказом сего висказ з Рускої Правди, що смерда міг судити як свобідного чоловіка лише князь або єго урядник. Люди півсвобідні, звані закупамі, се люди що наймали ся в роботу, або відробляли пожичені гроші. Они були свобідними, але їх права були ограничені, приміром закуп не могли бути сьвідками, хиба лише в дуже дрібних справах, господар мав право їх навіть тілесно карати, до сего закуп міг легко стати невільником. Найнисший степень людий, се несвобідні, невільники, звані звичайно холопами. Они не мали жадних горожанських прав, а їх доля була дуже прикрою. Доперва за часів християнства, старала ся церква вплинути на поліпшене долі невільників, але вплив церкви в сїм напрямі позістав не значним і долю холопів не дуже змінив.

§ 10.

Повстанє польської держави і перші польські князі.

Повстанє польської держави. Найдавніші дії польского народа закриті перед оком історика. До нас дійшли лише казочні перекази про Кракуса, що мав оснувати місто Краків, про єго дочку Ванду, про Попеля і Пяста. Правдоподібно повстала Польська держава в сей спосіб, що одно з польских, або инакше званих лехіцких племен, а іменно Поляни з над Варти, підбили сусідні племена, накинули їм свою назву і дали початок польській державі. На чолі польської держави стояли князі, котрі виводили свій рід від казочного Пяста звідси і назва династії Пясти. Столицею Польщі була з початку Крушвиця над озером Гоплом а відтак Гнезно.

Мечислав I. (Мешко.) 962.—992. Першим історичним князем Польщі, з родини Пястів, був Мечислав I. Єго держава хочай досить значна простором, бо сягала від Одри поза Вислу, не могла устояти ся перед сильним німецьким наїздом. Німецький марграф Геро побідив Мечислава і змусив єго прийняти німецьку зверхність. Щоб освободити ся від

Німців, які воювали в імені християнської віри, (нібито ширять християнство,) постановив Мечислав прийняти хрест і в сей спосіб витрутити Німцям оружжє з рук. В тій цілі оженив ся він з чеською княгинею Дубравкою і прийняв разом з Польщею хрест 966. р. а в невдовзі потім оснував перше польське єпископство в Гнезні, яке зависіло від архиєпископа в Магдебурзі.

Болеслав Хоробрий 992.—1025. До великого значіння прийшла польська держава за наслідника Мечислава I. Болеслава Хороброго. Сей розумний і хоробрий князь розширив значно границі своєї держави, підбив Поморе (над Балтійским морем), на Чехах здобув Моравію і Краків, на Русі Червеньські городи. Єго держава розпростирає ся від Балтійского моря по Дунай, від ріки Салі (в нинішній Саксонії) поза Вислу і Сян. Рівночасно з Болеславом панували в Німеччині цісарі Отгон III. і Генрик II. Відносини Болеслава до Отгона III. були приятні, Отгон III. прибув навіть до Польщі, 1000. року (до Гнезна) поклонити ся мощам сьв. Войтіха і при сій нагоді увільнив польську церкву від німецької зависимости, дозволяючи Болеславови заложити в Гнезні архиєпископство. Зовсім инакше уложили ся відносини Болеслава до Генрика II. З ним воював Болеслав довгі літа, а війна

закінчила ся миром в Будишині 1018. р. де цісар признав Болеславови посіданє Лужиць, Моравії і Шлеску. Болеслав був не лише добрим вождом але і знаменитим організатором, відзначав ся справедливою, строгостию і любовию до простого народа. Під конєць свого панованя казав Болеслав Хоробрий конувати ся 1025. р. польским королем.

Наслідники Болеслава Хороброго. За наслідника Болеслава Хороброго Мечислава II. 1025.—1034. підупадає Польща. Сусіди утворили проти Польщі велику коаліцію і забрали єї всі здобичі Болеслава. Ярослав Мудрий забрав Червеньські городи, цісар Конрад II. Лужиці, угорський король Стефан Сьвятий Словаччину, Чехи Моравію, а данський король Канут Великий Поморє. Єще більше підупала польська держава по смерті Мечислава II. В Польщі настав великий нелад, поодинокі племена відзискали назад свою независимість, привернено поганьство. З сего заклоту скористав чеський князь Бретислав Ахіль, наїхав Польщу, заняв Гнезно і увіз до Чех мощі сьв. Войтіха. З цілковитого упадку видобув Польщу Казимир Відновигель 1040.—1058. котрий при помочи цісаря Генрика III. завів у Польщі лад і порядок, та привернув назад християнську віру.

Болеслав II. Щедрий 1058.—1079. наслідник Казимира Відновителя підніс значіне Польщі еще більше. Він дає поміч прогнаному з Київа Ізяславови а підчас повороту займає на ново Червеньські городи. Під копець свого панованя попав він в спір з духовенством і убив краківського єпископа съв. Станислава. Убите съв. Станислава викликало в Польщі повстанє проти Болеслава. Болеслав мусів з Польщі утікати і умер на вигнаню в Каринтії в місті Осиях.

Поділ Польщі на дрібні части. По нездарнім панованю брата Болеслава Щедрого, Володислава I. Германа, за котрого Польща стратила на стало Червеньські городи, приходить до панованя хоробрий князь Болеслав III. Кривоустий 1102.—1138. Ціле своє панованє провів він на довгих і завзятих війнах. Він підбив на ново по довгих борбах Поморе, та воював щасливо з німецьким цїсарем Генриком V., котрого побив під Вроцлавом, на так званім песім поли. Помимо сих побід мусів Болеслав Кривоустий, під конець свого житя, прийати зверхність цїсаря Льотара III.

Умираючи поділив Болеслав Кривоустий польську державу поміж своїх синів. Найстаршому Володиславови дав Шлеск, Мечиславови дав Великопольщу, Болеславови Мазовію і Куяви, Генрикови Сяндомирську землю. Крім

сих уділів пайстарший з Пястів мав мати еще краківську землю і титул великого князя. Через заведене права старшеньства і поділу Польщі поміж синів Болеслава Кривоустого, наступило роздробленє Польщі на малі уділи, розпочали ся завзяті домашні борби о Краків, які підкопали значіне Польщі на довгі літа.

§ 11.

**Німецьчина під панованєм
королів з династії саскої
919.—1024.**

Генрик I. Пташник. 919.-936. Копрад I франконський умираючи радив вибрати королем свого найбільшого противника Генрика, саского князя, бо думав, що лише сильний та енергічний володар, яким був Генрик, зможе завести в Німецьчині лад і змусити князів до послуху. Німці послухали ради короля; Франки і Саси оголосили королем Генрика I. названого Пташником, бо після переказу мав він бути занятий ловлею пташків, коли принесено єму вістку про єго вибір.

З початку узнали Генрика лише Саксонці і Франки, але в короткім часі змусив Генрик прочих князів до послуху. Він полишив

всім німецьким племенам їх князів, їх устрій і права, жадав лише, щоб признали короля найвисшим паном Німеччини. Найбільшим нещастем Німеччини в сим часі були напади диких Угрів або Малярів.

Угри або Маляри, що мешкали давніше над Волгою і Доном, були походження фінсько-монгольського. Так само як Гуни і Авари були Угри страшними несподіваними нападами своєї кінноти. Візантійські цісари вивали їх проти Авар. При кінці IX. віка осіли Угри в нинішній Угорщині, де прибули під проводом казочного Арпада, від котрого пізнійші королі виводили свій рід. Угри завізані цісарем Арнульфом, розбили Велико-моравску державу, але зачали від сего часу річно нападати на Німеччину і нищити в застрашаючий спосіб. Підчас одного такого нападу удало ся Німцям взяти в неволю визначного малярського князя. За видане сего князя і за річну данину зобовязали ся Угри девять літ не нападати на Німеччину. Сих девять літ постановив Генрик визискати для убезпеченя краю. Генрик бачив, що так довго не буде міг ставити успішного опору Уграм, доки Німеччина не буде мати сильних твердинь і доброї кінноти. В Саксонії до тепер міст зовсім не було, тому Генрик почав будувати укріплені твердині, а що людність

саска не хотіла поселяти ся в новозаложених містах, видав Генрик приказ, що кожний девятий чоловік має ся поселити в місті. Генрик старав ся дуже про новоосновані міста і наділяв їх численними привілеями, щоб через се збудити у сільської людности охоту іти до міст. Рівночасно старав ся Генрик о добірну кінноту, яку випробував в борбі зі Словянами, що мешкали над Гавелею і Спревою. Відтак звернув ся він проти Чехів, над котрими панували князі з роду Перемишлідів і змусив їх до признаня своєї зверхности.

Приготовивши ся до війни, відмовив Генрик Уграм гарачу, за що Угри зараз слідуячого року впали до Німеччини, але Генрик побив їх цілковито над рікою Унструтою 933. і змусив їх завернути назад в Угорщину.

Генрик I. є дійсним основателем німецької держави. Перед его панованем була німецька держава близькою розкладу на поодинокі зовсім назависимі князівства. Поодинокі племена як Саксонці, Бавари уважали ся зовсім осібними нічим незв'язаними зі собою народами. За Генрика німецькі племена получили ся в одну цілість готову до борби з ворогами.

Оттон I. Великий. По смерті Генрика I вступив на престіл его син Оттон I. Великий.

З початку узнали его королем всі німецькі князї, але відтак повстали проти него. По довгих борбах Оттон побив князїв і постановив їх владу ограничити. Передовсім рішив Оттон, що гідність князїв не є дідичною, але зависить від ласки короля, тому надав він Льотарингію своєму зятєви, Франконію і Саксонію задержав сам в своїх руках, Баварию віддав своєму братови, а Алєманію своєму синови. В сей спосіб у всіх німецьких князївствах панувала одна родина. Щоб єще більше обмежити владу князїв утворив Оттоң уряд графів палятинів, котрі мали сгеречи королївських прав у всіх князївствах. В кінци проти князїв висунув Оттон єпископів і архієпископів, яким став надавати ленді добра, увільнив з під влади князїв і покликував на найвисші державні уряди.

Полагодивши внутрішні справи міг Оттон звернути ся проти зовнішних ворогів: побиває Данцїв, Словян, а відтак звертає ся проти Мадярів, які знов відважили ся впасти до німецької держави, однак Оттон розбив їх цілковито над рікою Лехом 955. Щоб обезпечити східні границі своєї держави, відновляє Оттон заложєну вже Каролем Великим Східну Мархію і надає єї баварському князєви. Битва над Лехом має велике історичне значєне. Она відроджує Східну Мархію, яка стає

з часом завязком австрійської монархії, та освободжує Німеччину від наїздів диких угорських горд. Битва над Лехом має велике значєне рівнож і для Угорщини. Угри пізнали, що дальше годї їм жити з грабежий і нападів, осїдають в долині Дунаю, покидають свій спосіб житя, та стають з часом культурним народом. Вже за короля Гейзи входить християнство на Угорщину, а за панованя Стефана Сьвятого 998.—1038. християнство стає урядовою релїгією. Угорський король дістає титул апостольского короля. Сей титул перейшов відтак на австрійських цїсарів.

Одною з найважнїйших подїй за Оттона I. було здобутє цїсарської корони. По смерти сина Людвика Побожного Льотара, цїсарську корону одержували ріжні, часом дуже не значні князї. Одним з таких князїв, що захопив цїсарську корону був Беренгар з Івреї. Щоб мати яку правну підставу до цїсарської корони, хотїв він ожєнити свого сина з вдовою по попереднім цїсарю, Адєляйдою, а коли ся відмовила своєї руки, вкинув вдовицю до вязниці. Алєляйда, котрій удало ся утечи з вязниці, удає ся з просьбою о поміч до Оттона I. Оттон виправляє ся три рази до Італії, женить ся з Адєляйдою і підчас другого походу до Італії, коронує ся цїсарською короною 962. Від сєго часу всі німецькі королї

спішать до Італії щоб там осягнути цісарську корону. Повний титул новоповсталого цісарства був „Святе римське цісарство німецького народа.“ Цісарський титул приніс на разі Німеччині і німецьким королям велику почесність і значіне, але пізнійше показало ся, що цісарство виходило німецьким королям на зле. З цісарською короною, прийшла під пановане Німеччині і північна Італія. А що Італійці не хотіли підлягати Німеччині і що хвиля повставали, мусіли німецькі королі зі шкодою для самої Німеччині звертати свою увагу всегда на Італію, виправляти ся там часто, зводити тяжкі борби, які лише ослаблювали Німеччину.

Підчас другого походу до Італії змусив Оттон римську шляхту до зобовязання, що нікого не буде узнавати папою, доки вибору не затвердить цісар. В сей спосіб попало папство в цілковиту зависимість від цісарів.

Оттон II. 973.-988. Син і наслідник Оттона I. був вже за его життя вибраний королем і коронований цісарем римским. Мимо сего зараз в початках свого пановання мусів бороти ся зі збунтованими князями, на котрих чолі станув Генрик Сварливий баварський князь. Оттон II. упокорив князів, а щоби зменьшити владу баварських князів, відлучив від Баварії Східну Мархію і надав її Леополь-

дови з родини Бабенбергів 976. р. Східна Мархіа дала початок нинішній австрійській державі. Оттон II. старав ся підбити полудневу Італію, яку хотів позискати як віно своєї жени, візантійської царівни Теофанії. Однак виправа Оттона II. до Італії не повела ся, а з пораження Оттона II. скористали надлабські Словяни, що повстали проти Німців і через два віки позіставали независимими.

Оттон III. 983.—1002. Син Оттона II. Оттон III. мав заледви три роки, коли відумер его батько, але мимо сего, вже був коронований німецьким королем і римским цісарем. Виріс він під впливом виховання своєї матери, грецької княгині, Теофанії. В 15. році проголошено его повнолітним. Обнявши престіл Оттон III. удав ся до Італії, де посадив на папській престолі Григорія V. котрий є першим папою німецького походження. Оттон III. чув ся чужим в Німеччині, найрадше перебував в Римі, де мрів про основане великого, загального, християнського цісарства, в яким злучили би ся всі християнські народи і над яким володівби цісар і папа. Найбільший вплив на молодого цісаря мав французський монах Герберт, котрого Оттон виніс відтак на папський престіл під іменем Сильвестра II. Оттон III. відзначав ся великою побожностю і відбував великі прощі, з яких найважнійшою

є его подорож до гробу сьв. Войтіха в Польщі. Підчас сеї подорожи увільнив Оттон III. польську церков від німецької залежності, дозволяючи Болеславу Хороброму заложити архієпископство в Гнезні.

Генрик II. Сьвятий 1002.—1024. Оттон III. через цілий час свого панованя не журился Німеччиною, через що князі прийшли до великого значіня, тому его наслідник Генрик II. мусів вести тяжкі борби, щоби повернути порядок в державі. Більшу частину свого панованя перевів Генрик II. на війні з Болеславом Хоробрим, яку закінчив миром в Будишині.

Романський стиль. За часів Саскої династії витворює ся в будівництві новий романський стиль. Початків его потреба шукати в північній Франції і Італії, але найкраще розвинув ся в Німеччині. Церкви будовані в романськiм стилі, є в головних нарисах подібні до базилік, і складають ся рівнож з трьох частий повздовжної, поперечної і абсиди. Абсида є однак видовженою, на підвищеню і зове ся хором. В базиліці стеля є рівною не випуклою, в романських будівлях округлою. В базиліках не ма жадних веж, а в романськiм стилі в тім місци, де перетинають ся часті повздовжні з поперечними, на так званім перехрестю, взноситься

широка звичайно чотиригранна вежа. Передсінок в базиліках є майже завсїгди отвертим, в романських будівлях є замкненим і по обидвох боках має по одній вежі. Вікна в романських будівлях є великі, закінчені в горі округлими луками, стовпи округлі, в горі прикрашені різьбленою чотиригранною кісткою. Найважнішими пам'ятниками романського стилю є сьвятині в Пізі, Спирі, Могунції, Тревирі і Кольонії.

§ 12.

**Королі з франконської родини 1024.—1125.
Борба цісарів з папами.**

Конрад II. Франконський 1024.—1039. На Генрику II. вимерла саска династія, а зібрані князі вибрали королем Конрада Франконського або салійського, котрий дає початок новій династії. За перших двох королів, з сеї династії, дійшло значіне цісарів до найвисшого степеня. Конрад II. хотів забезпечити цісарську корону своему роду, а щоби позискати для свого пляну німецьких князів, узнав дідичність всіх лен так в Німеч-

чині як і в Італії. Щоби збільшити владу королів усував німецьких князів, а опорожнені краї надавав своєму синові. За його панованя позискала Німеччина королівство Бургундію, що лежала в області ріки Родану. По усуненню Кароля Грубого побіч 3. великих держав Німеччини, Франції і Італії, повстали з франконської держави еще дві малі країни, Бургундія горішна і долішна, які з часом получили ся в одно королівство. Послїдний з бургундских королів записав свій край Конрадови II. Конрад II. був рівнож творцем великої коалїції проти Польщі.

Генрик III. Чорний 1039.—1056, вже за житя батька посїдав два князівства, (Баварию і Швабію) по смерти батька одїдичив еще третє Франконїю, так що лише два великі князівства саске і льотарингске не були в его руках.

За панованя Генрика III. осягнула Німеччина свої найбільші границї, бо не лише Чехи і Польща, але навіть Угорщина узнала зверхність Генрика III. По смерти св. Стефана засїв в Угорщинї Петро. Прогнаний в короткїм часї Уграми, прибув Петро до Генрика III. просити о поміч, обїцюючи за се узнати себе підданім Німеччини. Генрик виправив ся на Угорщину і посадив на престолї Петра. Однак невдовзі потім Угри

в друге прогнали Петра, а посадили на престолї Андрія, котрий не узнав зверхности Генрика III. Хотяй дві нові виправи на Угорщину не повели ся, мимо сего німецькі цїсарі еще довго потім уважали Угорщину підчиним собі краєм.

Генрик III. звертав велику увагу на церковні справи. В сих часах вкрали ся в церкві великі непорядки, а в Римі було рівночасно аж трех пап. Генрик III. удав ся до Риму, усунув всіх пап, посадив на престолї німецького пралата і змусив римский нарід до приреченя, що нікого не будуть узнавати папою без потвердження цїсаря. Маючи вплив на вибір папи, став Генрик III. справдішним зверхним паном християнського свїта.

За часів Конрада II. і Генрика III. Нормани, що осїли в північній Франції в Нормандїї, прибули до полудневої Італії, здобули Апулію і заложили з часом в полудневій Італії і Сицилії так зване королівство обох Сицилій.

Генрик IV. 1056.—1106. Генрик III. помер в молодим віці і полишив сина Генрика IV. котрий в хвили смерти Генрика III. мав лише 6 лїт. В его імени стала правити державою его мати, але німецькі князі не хотїли слухати женщины, утворили заговір, а архієпископ Кольонїї Ганно (Анно) заманив підступом маленького короля на свій корабель,

увіз Реном в свою столицю і обняв правління в свої руки. Ганно виховував короля строго і добре, але коли виїхав раз до Риму, увів Генрика IV. Бременський архієпископ Адальберт. Адальберт обходився з хлопцем ласкаво, позволяв Генрикови IV. на всі забаганки, що вплинуло дуже некористно на молодого хлопця. Генрик став лехкодушним, гордим, навчився обходити з всіма строго і жадав від всіх рабського підданя і послуху. Адальберт жив в незгоді з Саксонцями і ненависть до ворожого племені вщипив в серце молодого короля. Не диво отже, що коли в 15. році життя оголошено Генрика IV. повнолітним, став він так строго обходити з Саксонцями, що Саксонці приведені до розпуки хопили за оружжя 1073. р. Хотячи помстити на Генрику IV. почали Саксонці нищити міста, церкви, та викинули з гробівниць кости попередників Генрика IV. Таким поступованем Саксонців обурилися німецькі князі, і дали Генрикови поміч. Генрик побив Саксонців над рікою Унструтою 1075. року і почав ще гірше знущати на них. Нещасливі Саксонці, не маючи ні звідки помочи, звернулися до тогдішнього папи Григоря VII. і до него занесли свої скарги на Генрика IV.

За часів Конрада II. і Генрика III. була церква дуже підупала, а найбільшими нещастями церкви були супружества духовних,

бо кождий єпископ або архієпископ старався задержати церковні добра в своїх руках і симонія, се значить набуване церковних гідностей за гроші. Першими що підняли борбу з надужиттями в церкві були монахи монастиря в Ключи. Однак борба ліпшого духовенства не приносила багато користи, бо папи були зависимі від римської шляхти, а ся вибирала на папський престіл лише противників всяких реформ.

Папа Григорій VII. 1073.—1085. З монастиря в Ключи походив син убогого тосканського сеньянина Гільдебранд, що ставши папою прийняв імя Григорія VII. Будучи еще кардиналом, за часів папи Миколая II. перевів Григорій VII. на Лятеранськім соборі 1059. року уставу, що папу не має вибирати римська шляхта і затверджувати цїсар, але мають вибирати самі кардинали з поміж себе. Ставши папою постановив Григорій VII. увільнити від сьвітської зависимости все духовенство. Він заводить целїбат і видає як найострійші едикти проти симонії. Рівночасно на соборі в Римі 1075. року виступає папа проти інвеститури. Був тогди звичай, передовсім в Німеччині, що король сам іменував єпископів, архієпископів і опатів, і то по більшій часті, або своїх любимців, або таких, що грїшми зєднували собі короля. Вибраних

обдаровував король сьвітскими добрами і передавав нововибраному духовні відзнаки себто жезл і перстень. Надаване сьвітских дібр духовним особам через короля, за помочию відзнак церковних жезла і перстеня звано інвеститурою. Григорій VII. наказав сьвященникам приймати епіскопства і архієпіскопства з рук сквітских князів і загрозив клятвою так духовним, що приймали інвеституру, як князям, що єї надавали.

Генрик IV. не узнав папского декрету і роздавав дальше інвеституру, а коли єго папа упімнув за се, скликав Генрик собор німецких епіскопів, на якім узнано вибір Григорія VII. неправим, а Генрик IV. вислав до папи обиджаючий лист. У відповідь на се папа Григорій VII. кинув на Генрика IV. клятву і увільнив всіх підданих цісаря від присяги вірности. Се сьміле діло Григорія VII. зробило велике вражінє, бо до тепер не було еще такого случаю, що би папа увільняв підданих від присяги вірности. Німецкі князі, котрі були не задоволені з Генрика IV. скористали з розпорядження папи, зіхали ся в Трибурі і ухвалили усунути Генрика IV. з королівского престола, если до року не увільнить ся від папскої клятви.

Між тим папа Григорій VII. постановив удати ся до Німеччини, що би розсудити кня-

зів і цісаря. Генрик IV. знав добре, що папа, прибувши до Німеччини, рішить спір в єго некористь, тому постановив не допустити до приїзду папи до Німеччини. В тій цілі вибрав ся зимою через Альпи до Італії і прибув до Каноси 1077. р. де тогди пробував папа. Ту в покутничій одежи стояв Генрик IV. перед брамою замку і просив папу о звільненє від клятви. Папа не рад був приходови Генрика IV. до Італії, він хотів виїхати до Німеччини і там осудити Генрика. Однак не хочачи наразити ся на закид, що відкинув просячу о згоду руку цісаря, хочай не радо, простив Генрикови IV. зняв з него клятву і погодив ся з цісарем. Похід Генрика IV. до Італії і упокоренє тогож в Каносі уважає ся звичайно як великий триумф папства над цісарством. Коли ж возьмемо під розвагу, що Генрик IV. був всіма полишений і старав ся не допустити до приїзду папи до Німеччини, то помимо свого упокореня відніс Генрик IV. дипломатичний триумф і осягнув свою ціль, бо як раз своїм упокоренєм змусив папу до згоди. Що Генрик IV. зовсім не мав на думці годити ся з папою, а хотів лише зискати на часі і вийти з прикрих обставин, показали єго дальші діла.

Німецкі князі зовсім не були вдоволені з помирєня папи і цісаря і помимо приречєня

вибрали нового короля Рудольфа Швабського. Тимчасом Генрик IV. помиривши ся поверховно з папою, вертає до Німеччини і вже по дорозі лучить ся з противниками папи в Льомбардії. (В борбі межі Генриком IV. а Рудольфом, побідив вправді Рудольф, але ранений в руку помер.) Генрик IV. посварив ся скоро в друге з папою і виправив ся на ново до Італії, але вже з війском, по короткій облозі здобув Рим, а папа Григорий утік до полудневої Італії до Салерно де в невдовзі помер. 1085. Умираючи сказав „Я любив правду, а ненавидів ложи, тому умираю на вигнання“.

По смерти Григория VII. борба поміж цісарем а папами треває дальше. Німецькі князі вибрали нового короля Германа графа Сальма, а по смерти тогож, виступають проти Генрика IV. его власні сини Конрад а відтак Генрик. Серед борби з Генриком умер цісар, а тіло его стояло кілька літ непохоронене під церквою, доки не знято з него клятви.

Генрик V. 1106.—1125. Як довго Генрик V. воював з батьком і потребував помочи папи, так довго жив з папою в згоді. Коли-ж став цісарем починає дальше роздавати інвеституру. В році 1111. удало ся єму навіть увязнити папу Пасхаліса II. і змусити его зречи ся всяких прав до інвеститури і при-

речи в імени всіх своїх наслідників, що жаден з пап не кине клятви на цісаря. Однак наслідник Пасхаліса не узнав сих услівій, як вимушених на папі і провадив борбу дальше. Остаточно закінчено борбу конкордатом Вормацким 1122. р. на підставі котрого вибори єпископів і церковної старшини мали відбувати ся свобідно після канонічних приписів, але в присутности цісаря або его заступника. Ново вибраному надавав цісар діткненем берла ленні добра, а вибраний складав ленну присягу. Кождий єпископ міг справувати свій уряд доперва по затвердженю папою. В договорі вормацкім обі сторони поробили собі уступки, однак моральна перемога остала по стороні пап. Цісарі вийшли з сеї борби упокорені, підчас коли папи не то що увільнили ся з під цісарської зависимости, але станули навіть понад цісарями. Їх влада і значіне піднесли ся еще більше за часів хрестоносних походів.

Часть третя.

Часи хрестоносних походів
1095.—1270.

§ 1.

Перший хрестоносний похід.

Причини хрестоносних походів. Сьвяті місця, де жив, ходив і научав Ісус Христос, були все дуже дорогими для християньского сьвіта. Богато люда, (у нас званих паломниками,) бажало звідати дорогі місця і тисячі християн ішли на схід до Палестини поклонити ся сьвятому Гробови та побачити сьвяті місця. Як довго Палестина знаходила ся в руках візантійских цїсарів, так довго паломники не дізнавали жадних перепон. В році 636. здобули Палестину Араби, котрі відзначали ся релігійною терпимостию і дозволяли християньским паломникам звідувати сьвяті місця. Але багдацький халїфат підупадав з кожним днем, а Палестина перейшла в руки Турків

Сельджуків фанатичних приклонників науки Магомета. З хвилею занятя Палестини Турками змінили ся обставини. Турки згнущали ся над християнами, висьмівали їх релігійні почування, жадали від кожного паломника великих оплат за доступ до сьвятих місць; часто бувало що християнин відбув кілька сот миль дороги, щоб лише оглянули сьвяті місця, а вкінци мусїв з болем серця опускати Палестину, бо не мав чим заплатити за доступ до сьвятих місць. Про всі тоті згнущання Турків приносили відомости паломники до Європи і у християн почала зроджувати ся гадка, що се є нечестию для християн, що сьвяті місця знаходять ся в руках невірних, та що їх потреба Туркам відобрати.

Як раз в такій хвили звернув ся візантійський цїсар Алексей Коммен до папи Урбана II. з просьбою о поміч проти Турків.

Візантійська держава по смерти цїсаря Юстиніяна упадає поступенно. Цїсарі з македонської династії (867.—1056.) занимали ся переважно науками, а тимчасом на державу напирали Араби, Болгари, Русини і Мадяри Сельджуки заняли Малу Азию, Нормани полудневу Італію. В році 1054, царгородский патріарх, Михайло Керулярій зірвав унію з Римом і від сего часу східна церква відділила ся цілковито від західної римської. Вже

великі папи як Сильвестер II. Григорій VII. думали над поверненням унії і над звільненням Палестини з рук Турків, однак не мали на те часу, бо заняті боротьбою з імператором, мусіли звертати увагу на що інше. Папа Урбан II. повідомлений дуже точно про напад Турків паломником Петром з Амьєн, дозволив Петрові з Амьєн зважати вірних до боротьби з Турками. Від цієї хвилини Петро з Амьєн ішов від міста до міста, від села до села і зважав всюди християн до походу на Турків. Тоді папа Урбан II. скликав собор до міста Клермон 1095. р. На соборі, де було рівнож дуже багато світських людей, промовив папа Урбан II. так гарячо до зібраних, що всі закликали „Так Бог хоче“ і постановили йти боротися до Палестини, а на знак, що йдуть боротися за святую віру, припинали собі на плечах хрест, від чого і пішла назва хрестоносців.

По соборі в Клермон настав в Європі великий рух. Лицарство почало готуватися до боротьби, але простий народ, якому готування лицарів видавалися за повільними, постановив не чекати на лицарів лише йти зараз до Палестини. Уже весною 1096. р. понад 100.000 людей під проводом Петра з Амьєн і лицаря Вальтера Габеніхта вирушило в похід. Ціле це військо складалося з переважної частини з людей недосвічених і необізнаних

з воєнним ремеслом тож і не диво, що їх успіхи були малі. Турки побити їх коло Нікеї, а Петро з Амьєн ледви з горсткою жовнірів вернув з Азії до Царгорода.

Перший хрестоносний похід 1096.—

1099. Тоді лицарство майже виключно французьке (Німеччина була зайнята боротьбою о інвеституру), вирушило в похід під проводом Готфрида з Буїльону, його брата Бальдуїна, Раймунда графа Толузи і інших. В Царгороді прилучилися до них останки дружини Петра з Амьєн і лицарі з південної Італії, котрі прибули сюди морем під проводом Боемунда з Таренту. Отримані лицарі переправилися до Малої Азії, де віднесли над Турками велику перемогу під Дорилеумом. Однак в дальшому поході дізналися християни великих втрат. Першим здобутком християн було заняття Едеси, де Бальдуїн основав грабство на підставі феодалного устрою. Звідси удалися християни на південь і здобули Антіохію, однак мусіли самі витримати тяжку облогу. В тяжкій для християн хвилині зголосився до Готфрида якийсь священник і розказав йому свій сон. В сні явився священникові св. Андрій і показав йому місце, де закопано копце, яким пробито груди Ісуса Христа. Дійсно на другий день знайшли в означеному місці копце. Християни в тім переконанні, що це дійсно

копіє, яким пробито груди Христа, кинули ся з одушевленем на ворогів і розбили Турків.

З під Антіохії вирушили християни на Єрусалим і на Зелені сьвята 1099. побачили перед собою місто, так дороге християнам. Війско християн числило тогди вже заледви 20.000 люда піших і 1500 кінних. По довгих і завзятих трудах удало ся остаточно 15. липня 1099. р. вдерти ся християнам до Єрусалиму, де обмивши руки з поту і крови удали ся помолити над сьв. Гробом Христа. З новоздобутого краю Палестини утворено королівство, а корону жертвовано Готфридови з Буільону. Готфрид не прийняв корони, бо не хотів носити на голові корони там, де Спаситель носив терневий вінець і прийняв лише титул „Оборонця сьвятого Гробу“. Дперва по смерті Готфрида прийняв корону его брат Бальдуїн.

§ 2.

Німеччина під панованєм Гогенштавфів 1138.—1152. Другий і третій хрестоносний похід.

Конрад III. 1135.—1152. На Генрику V. вимерла франконська родина, а в Німеччині вибрано королем Льотара III. Саского (1125-

1137). Проти Льотага виступили два князі Конрад і Фридерик з родини Гогенштавфів. Щоб вести успішнійшу борбу проти обох братів, видав Льотар свою дочку Гертруду за баварского князя Генрика Гордого Вельфа, котрий по смерті Льотара одідичив Саксонію і став наймогучійшим з поміж німецьких князів, тому то князі поминули Генрика Гордого при виборі, а віддали свої голоси Конрадови з Гогенштавфів, що впроваджує в Німеччині нову династію. Конрад зараз по вступленю на престіл зажадав від Генрика Гордого звороту Саксонії, а коли Генрик сего не вчинив, відобрав єму Конрад не лише Саксонію, але і Баварию. Мимо сего Генрик Гордий не упокоровив ся, і розпочав борбу звістну в історії під іменем борби Вельфів з гібелінами (Сторонників цїсарских звано гібелінами; сторонників Генрика Гордого і его наслідників Вельфами. Пізнійше перенесено сї назви на італійский ґрунт, де сторонників цїсаря називано Гібелінами, а сторонників пап Вельфами). Серед борби з Конрадом III. помер Генрик Гордий полишивши по собі малолїтнього сина Генрика Льва, котрому цїсар Конрад III. полишив Саксонію. Забрану Вельфам Баварию надав Конрад III. своему природному братови австрійскому марграфови Леопольдові IV. з родини Бабенбергів.

Другий хрестоносний похід. 1147.—1149.

Підчас першого хрестоносного походу повстало побіч Єрусалимського королівства, еще кілька малих християнських державок. Одну з них графство Едессу здобули Турки 1144. На відомість про упадок Едесси постановили християни в друге виправити ся до Палестини. Святий Бернард, монах з монастиря в Клерво, ходив по Франції та Німеччині і намовляв лицарів до нового хрестоносного походу. Єму удало ся намовити до участі в поході французского короля Людвика VII. і Конрада III. Виправа обидвох пануючих, помимо великих жертв, скінчила ся безуспішно, а обидва володарі вернули знеохочені з рештками християнських війск до Європи.

Рівночасно з другим хрестоносним походом двох німецьких князів, саский Генрик Лев і марграф північної мархії Альбрехт Медвідь, напали на надлабских Словян, (які від часів Отона II. були независимими від Німеччини), підбили їх і знищили цілковито. На здобутій землі заложив Альбрехт Медвідь Бранденбурску мархію, яка є колискою нинішньої прускої держави.

Фридерик I. Рудобородий (Барбаросса)

1152.—1190. Наслідник Конрада III. Фридерик I. званий Рудобородим (Барбаросою) був через матір посвояченим з Вельфами, тому

постановив погодити ся з Генриком Львом саским князем. В тій цілі віддав сму Баварию, яку відобрав австрійскому марграфови Генрикови Язомірготови, котрому надав за се 1156. року привілей, на підставі якого признав Австрию независимою від Баварії і підніс її до княжого достоїнства.

Походи Фридерика I. до Італії. Через борбу цісарів з папами підупало значіне перших в Італії. До сего Конрад III. через ціле своє жите не був в Італії і італійскими справами зовсім не журился. В наслідок сего льомбардські міста освободили ся цілковито з під цісарської зависимости. До найбільшого значіня дійшло місто Медиолян, яке підбило сусідні міста і угнітало їх. Італійські міста звернули ся до цісаря Фридерика I. і просили помочи проти Медиоляну. Цісар прийняв послів з італійских міст, і вислав лист до Медиолянців, в якім закаував їм угнетати італійські міста. Коли-ж Медиолян не услухав приказу цісаря, виправив ся Фридрік I. до Італії, упокорив Медиолян і Рим, а відтак скликав великий сойм на Ронкальських полях, на який покликав найславніших правників з університету в Больонії. На соймі установлено, що цісар має право установляти у всіх містах північної Італії урядників званих конзулями, до него належить бите монети, накла-

дане ціла і т. п. Жадному містови не вільно воювати з другим, а свої кривди мають заносити перед цісаря. Коли-ж Медиолян не хотів признати цісарских прав, обляг Фридерик Медиолян, здобув 1162. р. збурих, а мешканцям казав поселити ся в сусідних селах і містах.

В хвили, коли Фридерик I. станув на вершку своєї могучости, виступає проти него новий ворог, а був ним папа Александер III. 1159.—1181. з котрим получили ся всі льомбардські міста. Місто Медиолян відбудовано на ново, а в честь папи заложено нову кріпость Александрию. Фридерик виправив ся знов до Італії і обляг Александрию. Але в рішаючій хвилі опустил Фридерика I. его наймогучійший вазаль Генрик Лев, помимо сего, що Фридерик просив Генрика Льва дуже горячо не опускати его. В битві під Леняном 1176. (Legnano) Фридерик I. був побитим, а невдовзі потім погодив ся з папою і льомбардскими містами. Льомбардські міста стали майже независимими, а цісареві мали платити лише данину.

По повороті з Італії покарав Фридерик I. Генрика Льва, відобрав ему оба князівства (Баварию і Саксонію) а полишив лише маленькі добра Бруншвик і Лінебург. Баварию

надав Фридерик Вітельзбахам, котрі панують там до нині.

При кінци життя взяв Фридерик I. участь в третім хрестоноснім поході.

Третій хрестоносний похід. 1189.-1192.

В році 1187. побив єгипетський султан Салядин послідного єрусалимского короля під Гіттин і здобув Єрусалим. На відомість про упадок Єрусалима постановив старий цісар виправити ся до Палестини. Крім цісаря взяли участь в поході англійський король Ришард Львине серце, французий Филип II. Август і австрійський князь Леопольд V. Французи і Англійці поплили до Палестини морем, а Фридерик пішов сушею через Угорщину, прибув до Царгороду і переправив ся через Босфор до Малої Азії. Серед великих трудів, спраги і голоду удало ся цісареві прийти до міста Іконіюм, де відніс славну побіду, а відтак прибув над ріку Селеф, (Калікалнус). На ріці був вузький міст, тому військо переправляло ся дуже поволи. Се знетерпеливило цісаря, він нагнав коня і кинув ся в ріку. Якраз тогди ріка була візбрала, філії пірвали цісаря і по-якимсь часі видобуто Фридерика I. вже неживого.

Німецьке військо повів Леопольд V. австрійський князь. Він прибув до Палестини і став облягати місто Аккон. Під Аккон прибули

французські і англійські війська, які плили морем але при здобуттю міста Аккону, гордий англійський король, скинув з мурів міста австрійську хоругву і подоптав ногами. Сим образився Леопольд V. і вернув з німецьким війском домів. Невдовзі потім посварився Ришард з Филипом II. Августом, внаслідок чого Филип відплив з французьким війском до Франції. Ришард Львине серце лишився сам, побивав вправді поодинокі відділи музулман, але не мав ані сили, ані здібностей на се, щоб побити Сялядина в рішаючій битві. Коли-ж довідався, що в Англії виступив проти него єго брат Іван, заключив з Сялядином мир, в яким одержали християни побережний пас від Тира до Яфи і вільний доступ до святих місць.

Підчас повороту до Англії, дістався Ришард до неволі Леопольда V. а відтак німецького цісаря Генрика VI. звідки висвободився за зложенем великого окупу. (Оповідання, про англійського поета Бльонделя).

§ 3.

Упадок Гогенштавфів. Зріст пап за Інокентія III. і Інокентія IV. Четвертий і п'ятий хрестоносний похід.

Інокентий III. В часах хрестоносних походів доходить значіне пап до найвисшого степені. Від папи Григорія VII. підноситься папство чимраз вище. Богато зискує оно з причини побіди Александра III. над Фридриком I. але до найбільшого значіня доходить за папи Інокентія III. 1198.—1216. Інокентий III. учений теолог і правник став папою в дуже молодим віці, бо заледви в 37. році. Він уважав папську владу о много вищою від цісарскої; він порівнював владу пап зі світлом сонця, владу цісарів зі світлом місяця. Як місяць світить лише пожиченим світлом сонця, так влада цісаря є лише відбитем папскої влади. Зараз по вступленю на престіл утвердив Інокентий III. владу пап в Італії, зреставровав папську державу, увійшов в союз з льомбардськими містами, де попирав встуди сторонництво Ввельфів, а полудневу Італію і Сицилію обняв в свій заряд в імени малолітнього Фридерика сина німецького цісаря Генрика VI.

Відносини Інокентія III. до європейських держав. По смерті Фридерика I. Барбаросси, вступив в Німеччині на престіл его син Генрик VI. 1190.—1197. Він побив цілковито Вельфів, здобув для своєї родини королівство Неаполю і Сицилію (яко віно своєї жінки) підчинив Рим своїй зверхности і підніс цісарске достоїнство до найвисшої слави Генрик VI. мрів навіть про здобуте Візантійської держави і хотів цісарску гідність задержати дідично в своїм роді, але несподівана смерть в 32. році життя знищила всі его заміри.

По смерті Генрика VI. прийшло в Німеччині до незгідного вибору. Сторонники Гібслнів вибрали королем брата Генрика VI. Филипа Швабського, сторонники Вельфів Оттона IV. сина Генрика Льва. Папа Інокентій III. думаючи, що Вельф буде ему прихильнішим, станув по стороні Оттона. Однак Филип добрим серцем і примірним поведенєм зеднував собі чимраз більше прихильників, і вже Інокентій III. хотів его узнати коли несподівано замордовано Филипа. Оттон вскорі зразив собі німецьких князів, а папа вислав до Німеччини свого вихованка сина Генрика VI. Фридерика II. 1212. р. де его 1215. р. узнали загально королем. (Фридерик II. 1215.—1250.)

В сей спосіб Інокентій III. два рази впливав на вибір німецького короля. Рівнож королі Франції Филип Август і Англії Іван Без Землі, упокорили ся перед папою, а Іван Без Землі узнав навіть зверхність папи над собою, через що Інокентій III. став зверхним паном Англії. Інокентій III. звернув пильну увагу на Іспанію.

По битві під Херес де ля Фронтера 711. заволоділи Араби, яких в Іспанії звано Маврами, цілою Іспанією, лише останки християн, в горах північної Іспанії задержали свою независимість і розпочали завзяту кількасот літ триваючу борбу з Арабами. Серед тої борби видирали християни Арабам одну частину землі за другою і закладали малі держави поміж якими найважнішими були Кастилія, Арагонія, Леон і Португалія. Якраз за часів Інокентія III. прийшли Араби еще раз до більшої могутости і загрозили християнам в Іспанії. Інокентій III. довів тогди до хрестоносного походу на Іспанських Арабів, а битва під Тольозою 1212. знищила раз на всегда силу Арабів в Іспанії.

Своєю могутою рукою сягнув Інокентій III. і на схід де князі болгарський і сербський одержали від Інокентія III. королівску корону, за що признали над собою зверхність папи.

Однак ся зверхність папи над Сербією і Болгарією тревала дуже коротко.

Четвертий хрестоносний похід 1202.—1204. Головною задачею, яку поставив собі Інокентій III. було видерти сьв. Землю з рук невірних, тому старав ся він zorganizовати новий хрестоносний похід. Під его зазивом і за его старанем підприняла французска і італійска шляхта четвертий хрестоносний похід під проводом графа Фляндрії і марграфу з Монферату. Однак сей похід не то, що не осягнув своєї ціли, але хрестоносці навіть не побачили сьвятої Землі. Якраз в тим часі вибухла одна з сих частих революцій підчас якої скинено з престолу цїсаря Ізаака Ангелїка. Син усуненого цїсаря, просив хрестоносців о поміч. Хрестоносці місто плисти до Палестини, удали ся до Царгороду, здобули се місто і посадили наново на престолі Ізаака. Але коли Ізаак не хотїв додержати приречень, лицарі здобули другий раз Царгород і оснували там Латинське цїсарство. Лицарство не здобуло цїлого візантійского цїсарства, Греки провадили з лицарями завзяті борби доки не повалили латинського цїсарства 1261. р.

Фридерик II. 1215.—1250. вихований в Італії перебував в Німеччині дуже рідко, а проводив свої літа в Неаполи. Єще перед коронацією обіцяв Фридерик II. папі виправити

ся до Палестини і не злучити ніколи Німеччини і полудневої Італії в одних руках. Анї одної анї другої обітницї Фридерик II. не додержав. Коли ж на апостольскім престолі засїв 90. лїгний але енергічний старець Григорій IX. загрозив Фридерикови II. клятвою, наколи не виправить ся до Палестини. Дійсно на візване папи Фридерик II. вибрав ся до сьвятої Землі, але по кількох днях завернув з дороги, кажучи, що занедужав. Тогди папа, що не вірив в недугу Фридерика II. кинув на цїсаря клятву. Обложений клятвою Фридерик II. не мов на злість папі, предприняв пятый хрестоносний похід 1228. і зручними договорами, майже без проливу крови, дістав від єгипетского султана Єрусалим, Вефлеєм, Назарет і частину побережа Палестини, почім вїхав в триумфі до Єрусалиму. Духовенство держало ся від Фридерика II. яко обложеного клятвою, з далека, тому Фридерик II. вложив собі сам королївску корону на голову. З сего часу всі німецькі королі, носили титул єрусалимских королїв, доки сей титул не перейшов на австрійских цїсарів, котрі носять его до нинї.

По повороті з Палестини погодив ся Фридерик II. з папою, осїв в полудневій Італії, де заложив сильно zorganizовану абсолютну монархію, але вскорі попав в спір

з льомбардскими містами. В правді в борбі під Кортенуовою 1287. побив Фридерик II. льомбардські міста, але попав в спір з папою Інокентієм IV. Інокентій IV. старав ся у всім наслідувати Інокентія III. З початку особистий приятель Фридерика II. коли став папою перейшов на сторону ворогів Фридерика II. постановив знищити цілковито рід Гогенштавфів. В тій цілі виїхав з Риму і скликав в Ліоні 1245. великий собор, на яким відсудив Фридерика II. і цілий рід Гогенштавфів так від німецької як і від італійської корони. По соборі розгоріла ся завзяга борба помежи цісарем а папою і серед неї умер Фридерик II. Дальшу борбу вів его син Конрад IV. 1250. — 1254. але бачучи, що німецької корони не відискає, хотів задержати для себе бодай корону обидвох Сицилій (Неаполь і Сицилію). По смерти Конрада веде сю борбу его брат Манфред. Тимчасом папа передав королівство Неаполю і Сицилії французькому князеві Каролеви Анжу (Anjou). братови тогдішного французького короля. Кароль побив Манфреда під Беневентум, де сам Манфред поляг. Французи, які прибули з Каролем до Італії допускали ся великих надужить, тому Італійці покликали на престіл послідного потомка Гогенштавфів Конрадина сина Конрада IV.

Пятнайцять літний Конрадин продав всі

свої маєтки і разом зі своїм приятелем Фридериком Австрійским виправив ся до Італії, але в битві під Таліякоцом був побитим і дістав ся до неволі. Жорстокий Кароль постановив позбути ся раз на всегда свого противника і засудив Конрадина на смерть 1268. року. Перед смерттю переказав Конрадин свої права до корони своему кривному, арагонському королеви Петрови. В кілька літ по тім 1282. р. вибухла в Сицилії революция, звісна під іменем Сицилійської вечірні і Сицилія перейшла під пановане ярагонських королів. В Німеччині по смерти Конрада IV. розпочинає ся славне німецьке безкоролівє.

§ 4.

Історія Англії і Франції до часу хрестоносних походів.

Найдавніші дії Англії. В пятім віці, як лише римські легіони опустили Велику Британію, починають наїздити сю країну германські племена. Головно два племена Англьове і Саксонці підбили в протягу півтора віка полудневу Британію і заложили там сім малих державок. Папа Григорий Великий вислав до Англії сьв. Августина 597. р., котрий заціпив християнську віру помежи Англьо-

Сасами. Король Екберт з Вестсексу сполучив всі сім державок в одну цілість 827. р. Підчас нападів Норман терпіла рівнож дуже богато і Англія. Дперва Англійский король Альфред Великий 871.—901. прогнав по довгих борбах Норман з краю, побудував велику фльоту для оборони побережий і довів Англію розумними уставами до добробиту. По смерти Альфреда Англія знова підупадає. Оден з наслідників Альфреда Великого Етельрид II. думаючи що позбуде ся нападів Норман жорстокими репресиями, казав 13. падолиста 1002. р. вирізати всіх Норман які знаходили ся в Англії. Сим поступованем розярив прочих Норман, а данський король Свен прибув до Англії і підбив єї. Єго син Кнут (Капут) Великий 1014.—1035. панував в Англії, Данії і Норвегії і був першим християнским королем Данії. По єго смерти настали знов спори о престіл, підчас яких приходять до панованя на ново королі з англьосаскої родини. Їх панованє не тревало довго, бо норманський князь Вільгель Заборчий, прибув з 60.000 війском до Англії, побив послідного англьосаского короля Гаральда під Гастінгс 1066. і заволодїв Англією. Виправу Вільгельма до Англії можна уважати кінцем народних вандрівок.

Вільгельм хотїв з початку позискати

собі серця англьосасів, але коли єму се не удало ся, ограбив англійску аристократию з дїбр, які надав своїм людям, і в сей спосіб сотворив сильний, незнаний до тепер в Англії, февдальний устрій. По нїм панувало єще трех королїв з норманської родини, почім корону здобула французка родина Анжу звана Плянтаженет (Plantagenet). Першим королем з сеї родини був Генрик II. 1154.—1189. По батькови одіичив він французкі князівства Анжу, Мен і Турен по матери Нормандию і Англію, а яко віно своєї жінки Елеонори одержав краї Поату і Гієну. Він був паном не лише Англії, але посїдав в своїх руках цілу північну і західну Францію. З французких країв мав Генрик складати голд французкому королеви, королеви що в десятеро був слабшим від свого вазаля. Родина Генрика II. стала так могучою і так страшною для французких королїв, що послідні мусїли розпочати з ними завзяту борбу.

Другим з ряду королем з Плянгаженетів був Ришард Львине серце 1189.—1199. що брав участь в III. хрестоноснім походї. Єго наслідник Іван без Землі 1199.—1216. панував дуже нездарно. Коли-ж посварив ся з папою Інокентієм III. котрий кинув на Івана клятву, уратовав ся Іван без Землі лише в сей спосіб, що признав над собою зверхність папи,

а англійській шляхті надав великі привілеї звiстні під іменем „Велика карта свобод“ 1215. На підставі сеї карти не вільно було королеви увязнити жадного горожанина без попередного судового засуду, король не міг накладати жадних надзвичайних податків без призволення баронів, шляхти і духовенства. В загалі велика карта свобод є підставою англійського парламентарного розвитку. Пановань Івана без Землі було рівнож нещасливим і на зовні, бо єго противник французский король Филип II. Август відобрав єму майже всі французські ленна, а Іван без Землі мусів згодити ся мовчки на се.

Істория Франції за перших Капетінгів.

Влада перших Капетінгів (Капетінги 987.-1328.) була дуже малою. Они посідали у внутр краю маленьке князівство Франції, а могутні вазалі слухали їх тогди як хотіли, тому і значіне королівскої влади зависіло від особистих здібностей королів. Але Капетінги уміли покористувати ся незгодами і борбами вазалів, а через супружі зносини з могучими вазалями збільшували постійно свої посілости.

За перших Капетінгів починає творити ся одноцільна французска народність, бо до Капетінгів видно було ярку ріжницю поміж Французами з північної Франції, а полудневої, де говорили нарічієм лянгведоцким. Під-

час коли людність північної Франції була шорсгка, воевчича, любувача ся в рязарській епопеї, (епічні поети трувери,) вякій славлено діла Кароля Великого, Ролянда і Артуса; Французи полудневої Франції були більше мягкими, любували ся в двірских формах і в ліриці (ліричні поети трубадури). За перших Капетінгів, зливають ся дотепер відрубні прикмети північних і полудневих Французів і витворює ся спільна нация.

До більшого значіня доходить Франция за королів Людвика VII. Филипа II. Августа, Людвика VIII. а передовсім за Людвика IX. Сьвятого.

Людвик IX. Сьвятий. Шестий і семий хрестоносний похід. Людвик IX. Сьвятий 1226.—1270. був аскет на престолі. Він сповняв як найточнійше всі релігійні приписи, та казав себе бичувати. Підчас тяжкої слабости зложив обіт, що коли виздоровіє вибере ся в хрестоносний похід. Коли-ж виздоровів вибрав ся дійсно в похід проти Турків 1248. однак не пішов до Палестини але до Єгипту, бо був того переконаня, що лише тогди удасть ся задержати Палестину в руках християн, коли знищить ся державу Турків в Єгипті. Людвик прибув до Єгипту, здобув Дамієту, але при поході на Каїро, окружили єго турецкі війська і взяли в полон. Доперва за

видачу Дамієти і по одержаню великого окупу, випустили Турки полоненого короля.

В кілька літ пізнійше підприняв Людвик IX. новий хрестоносний похід 1270. але вже не до Єгипту лише до Тунїсу. Брат Людвика Сьвятого Кароль Анжу, король Неаполю бажав здобути для себе Тунїс і хотїв в тій ціли використати сили Людвика. Він запевнив Людвика, що тунїський емір хоче перейти на християнську віру і жеде лишень прибутя французского війська до Тунїсу. Людвик повірив братови, прибув до Тунїсу, щоб відтак звідси піти дальше до Єгипту. В Тунїсі прийшло ся Людвикови тяжко спокутувати свою легковірність. Емір Тунїсу не то що не приняв християнської віри, але казав убити всіх своїх підданих християн. Людвик почав облягати столицю Тунїсу, але у французькім таборі кинула ся велика пошесть, яка здесяткувала французске військо. Одною з жертв зарази упав Людвик IX. Похід Людвика IX. до Тунїсу був послїдним хрестоносним походом. Останки ерусалимского королївства держали ся єще кілька літ, доки остаточню 1291. року не здобули Турки, послїдного міста, що було в християнських руках, Аккону.

§ 5.

Наслїдки хрестоносних походів.

Значїне пап. Довгі два віки треваючі хрестоносні походи не осягнули своєї ціли і не висвободили сьв. Землі з рук Магометан. Однак хрестоносні походи полишили по собі великі наслїдки, та ввели великі зміни в західній Европі. Передовсім зросло значїне сих, що завзивали до хрестоносних походів, а іменно значїне пап, що дійшли до найбільшого значїня за Інокентія III. і IV. Остаточний лихий вислїд хрестоносних походів відбив ся рівнож і на духовенствї, та їх представителю папі, бо з упадком хрестоносних походів, підупадає і папство. Хрестоносні походи причинили ся до збільшеня церковного майна, бо часто люди ідучи в похід, віддавали свої майна монастирям і церквам.

Лицарство. Найбільший вплив мали хрестоносні походи на розвиток лицарства. В середних віках не було сталого війська, а лише королївські вазалї мали доставляти на зазив короля жовнїрів. Найважнїйшою службою була служба кінна, звана лицарскою. Лицарї вже з малку учили ся в робленю оружиєм, бо

вже в семім році життя віддавано хлопця на двір одного з лицарів, де він перебував від 7.—14. року життя яко паж, послугував свому панови і пані, а в свобідних хвилях учив ся їздити кінно і робити оружіем. В 14. році життя ставав оружисєм, товаришів все свому панови у всіх походах і учив ся воєнного ремесла. В 21. році життя ставав лицарем. Обряд іменованя лицарем відбувався дуже величаво і підчас великих свят. Новоіменованого лицаря ударяв его пан тричі плазом меча і говорив. „В імя Бога, св. Михайла і св. Юрія іменую тебе лицарем“. Відтак новоіменованый присягав, що буде все боронити віри, вірно служити свому панови і опікувати ся вдовами і сиротами.

Лицарі зїздили ся часто на великі забави звані турніями. Найбільше принятою була борба двох лицарів закутих цілковито в залізо. Лицарі впадали в найбільшій розгоні на себе і старали ся ратищами так сильно ударити, щоб свого противника висадити з сідла.

До найвисшого розвитку дійшло лицарство підчас хрестоносних походів. Через хрестоносні походи лицарі всіх країв Європи увійшли в близші зносини з собою і утворили оден спільний лицарський стан.

Повстанє лицарских орденів. Підчас хрестоносних походів повстали численні лицарські ордени, які були якби полученєм лицарского духа з монастирским житем. Члени лицарских орденів були монахами, складали всі монаші обіти, а крім сего обовязували ся боронити Христової віри і паломників перед невірними; на голос дзвона спішили они на молитву, на звук воєнної труби до бою. По першій хрестоносній поході повстали два лицарські ордени. 1. Орден Йоанітів 1048. заложений італійскими купцями, якого цілюю була опіка над паломниками і хорими, до чого додано пізнійше обовязок борби з невірними. По упадку Єрусалимского королівства перенесли ся Йоаніти на Кипр, відтак на Родос а звідси на острів Мальту. Сей орден з імени існує єще до нині. 2. Орден Темпляріїв заложений 1118. р. французскими лицарями, провадив завзяті борби з Магометанами. По утраті Палестини переніс ся на острів Кипр. Орден Темпляріїв знесено 1312. Підчас третього хрестоносного походу повстав оден з найважнійших орденів, німецкий орден Пречистої Діви Марії. По утраті Палестини переніс ся німецкий орден до Венеції, а звідси на зазив мазовецкого (в Польщі) князя Конрада до Польщі. Від Конрада дістав орден Хелминьску землю і з відси почав воювати

з поганьським племенем Прусами. По довгій борбі винищив німецький орден Прусаків, а відтак звернув ся проти Польщі. Довгі борби Польщі з Німецьким орденом, званим в Польщі Кжижаками, закінчила перемога литовсько-руських і польських військ під Грунвальдом 1410.

Міста. Підчас хрестоносних походів доходять до великого значіння в західній і південній Європі міста, а передовсім підносять ся італійські міста як Венеція, Генуя, Медиолан, які стають зовсім незалежними державами. Венеція зискує підчас четвертого хрестоносного походу Дальмацію і великі торговельні користи від новоповсталого Латинського цесарства. Крім сего Венеціяни збогатили ся коштом хрестоносців, яких перевозили за грубі гроші до Палестини. Побіч італійських міст приходять до значіння німецькі міста. (Міста в середніх віках окружали ся високими мурами і глибокими ровами. Улиці і площі в містах були вузькі і малі, щоб як найменше лишати вільного місця. В містах будовано величаві сьвятині, лише в містах відбували ся великі ярмарки і поселялися ремісники).

Підчас хрестоносних походів більшість міст одержує саморяд і незалежність, бо много панів, князів, ідучи в хрестоносний похід, зрікало ся права зверхности над містами за одержані від міст гроші. В сей спосіб багато

міст зискало саморяд, та стало залежними лише від цесарів. Для кращої оборони перед князями, лицарями, та для забезпечення торговлі, творили міста союзи, з поміж яких найважливішим був союз Ганза, на якого чолі стояло місто Любека. До сего союзу належало багато міст над німецьким і балтицьким морем. Між іншими належав до Ганзи наш Новгород над Ільменським озером. Ганза була так сильною, що навіть данські королі мусіли уступати перед союзом міст.

Побіч купців, які творили велику частину звичайно найбагатшої людности в містах, повстає особна кляса ремісничача. Купці і ремісники становили головну частину міського населення. Ремісники лучили ся в союзи звані цехами, а цехів було тільки, кілька родів ремесла. Найбагатші купці і ремісники звані патриціями, правили звичайно містом, з поміж них вибрано міську раду, бурмістра і міських урядників. До зросту міст причинювали ся часто королі, які шукаючи в містах союзників проти непокірних князів, за поміч від міст обдаровували міщан різними привілеями. Одним з таких важних привілеїв було складове право, на підставі якого жаден купець не міг переїхати через місто, щоб не задержав ся в ній кілька або і кільканадцять днів.

В часах хрестоносних походів розвиває

ся красно торговля. Вже се, що пізнано нові дороги, почато торгувати новими східними товарами, причинило ся багато до зміни на ліпше. В загалі торговля в середних віках була досить утрудненою, Небезпечність доріг і часті напади рабівничих лицарів, не позволяли купцям висилати товарів тогди коли хотіли, а потреба було ждати коли піде більша торговельна каравана. В багато краях панував примус дороговий, купець не міг висилати своїх товарів тою дорогою котрою хотів, але котрою було приписано. Мимо сих ограничень торговля розвивала ся дуже красно, бо приносила великі користи. Найважнішими дорогами на суші були Дунай і Рен. Найбільше торговельними містами були Венеція, Генуа, Піза, Марсилія, а в Німеччині Відень, Регенсбург, Нормбергія, Гамбург, Брема і Любека.

Наслідки хрестоносних походів показали ся рівнож в селянським стані. Кождий селянин, що брав участь в хрестоноснім поході, одержував свободу і в сей спосіб витворив ся свободний рільничий стан.

Коли-ж до всего додамо наукові користи, як розширене географічного горизонту, пізнане нових країв, міст і народів, ростин і звірят, побачимо, що хотяй хрестоносні походи не осягнули своєї ціли, все-ж таки внесли дуже багато користних змін в Европі.

§. 6.

Австрійські краї за часів Бабенбергів, Перемишлїдів і Арпадів.

Найдавніші мешканці на території Австро-Угорської монархії. Історія Австро-угорської монархії від самого початку ріжнить ся цілковито від історії других держав. Є она від самого початку історією держави. Підчас коли при інших державах говорить ся про витворене ся народу, приміром народу німецького, французького, при австрійській історії не може бути мови про витворене ся якогось австрійського народу. Австро-угорська монархія повстала з трех груп країв, які жили з давна своїм відрубним житем, мали свою мову, звичаї і обичаї, а лише з причини ріжних політичних обставин злучили ся з часом в одну цілість. Австрійські, чеські і угорські краї розвивали ся зовсім окремо і злучили ся разом тогди, як мали вже вироблену свою мову, звичаї, обичаї і свою історію.

Про найдавніші народи Австро-угорської монархії знаємо дуже мало. Найдавніші народи звістні історії, що замешкували територію Австро-угорської монархії се Ілїрійці

над Адриатицьким морем і Рети в Альпах. Десять околом 500. р. пер. Хр. входять на територію Австро-Угорської держави народи кельтського походження (Галійці), як Бої в нинішніх Чехах, Норики і Карни в Альпах. Рівночасно з ними мешкали в Угорщині Даки. З часом Римляни розширюючи границі своєї держави підбивають всі ті народи і закладають на території Австро-Угорської монархії численні провінції, як Реція в нинішнім Тироли, Норікум, що простирала ся від Іну по Віденський ліс, в західній Угорщині Панонію, у східній Угорщині і Семигороді повстала провінція Дакія. Рівночасно з підбитом приносили Римляни в здобуті краї свою культуру і просвіту. Під їх впливом повстають на території Австро-угорської монархії численні міста як Аквілея, Поля, Карнунгум, а побіч него Віндобона, що дала початок нинішньому Відневу, Триест (Тергесте) Буда і інші.

Австро-угорська територія підчас вандрівки народів. Підчас вандрівки народів переходило або осідало на короткий час на території Австро-угорської держави багато Германських народів, як Візиготи, Остроготи, що осіли на якийсь час в західній Угорщині, Лангобарди і Гепіди (в Угорщині). Через австрійські краї переходили германські племена Вандали, Аляни, Свеви, Герулі, Ругійці.

Германські народи знищили цілу римську культуру і просвіту, на місці ладу і супокою запанувала темнота і економічний упадок краю. В сих тяжких і прикрих хвилях виступає в другій половині V. століття св. Северин, що проповідував Христову віру в австрійських краях, та сів слова розради і потіхи, серед підпадаючих на душі народів нинішньої австрійської держави.

По вандрівках германських народів, розпочинає ся вандрівка слов'янських племен. В нинішніх Чехах і Моравії поселюють ся Чехи, в північній Угорщині Словаки. Долинами Дунаю, Сави і Драви вдирають ся Слов'яни далеко на захід, займають Австрію долішню і горішню, Стирію, Сольногород, слов'янські оселі сягають до Тиролю і Баварії, лише пізніша колонізація Німців з заходу на схід, виперла Слов'ян з Тиролю, Австрії, Сольногороду та почасти і зі Стирії. В Каринтії і Країні поселюють ся Словінці, над Савою осідають Хорвати, а від них на полудни Серби.

Рівночасно Угорщину заливають народи турецько-фінського походження. Вперед прибувають в Угорщину Гуни, відтак Авари, а під кінець X. віка закладають в Угорщині свою державу Угри.

Східна мархія під володінєм Бабен-

бергів 976.—1246. Основана около 800. року Каролем Великим, Східна мархія упала підчас тяжких угорских наїздів. Доперва Оттон I. Великий відновив її по битві над Лехом 955. р. і злучив з Бавариєю. Коли-ж Баварський князь Генрик Сварливий повстав проти Оттона II. відлучив Оттон II. від Баварії Східну мархію і надав її 976. р. Леопольдови з родини Бабенбергів. Австрійські марграфи, яких столицею було місто Мельк, були дідичними вазаліями, записимими від баварских князів. Східна мархія була з початку невеличкою, але Бабенберги будьто війнами з Уграми, будьто розумною, політикою позискували нові округи. Австрійські марграфи стояли звичайно по стороні цїсарів, защо послїдні надїляли мархію новими областями і вже за третого марграфа Адальберта Побідника сягнула мархія на схід по ріки Литаву і Мораву, а пятий з ряду марграф Леопольд III. Святий, мав таке поважане у німецких князів, що его хотїли вибрати королем.

Велике значїня для Австрії мають борби Вельфів і Гібелїнів. Цїсар Конрад III. відобрав Вельфам Баварию і надав її своему природному братови Леопольдови IV. з Бабенбергів. Наслїдник Конрада III. Фридерик I. Рудобородий, погодив ся з Вельфами, іменно з Генриком Львом, віддав Генрикови Баварию,

а щоб винадгородити тогдїшного австрійского марграфа Генрика II. Язомїрота, за утрату Баварії, надав єму 1156. р. „Привілей Фридерика Менший“, на підставі якого, 1. узнано Австрию князівством зависимим впрост від цїсаря, 2. Бабенберги одержали право наслїдства так в мужескій як і женьській лїнії, а наколи-б нестало жадних наслїдників то австрійський князь міг назначити свого наслїдника. 3. На австрійській території ніхто не міг бути вільним від княжого суду, 4. австрійський князь був обовязаний брати участь в воєнних походах лише тогди, коли війна вела ся в сусїднім Австрії краю. Генрик II. перенїс столицю з міста Мельк до Відня.

Наслїдник Генрика II. Леопольд V. брав участь в третім хрестоноснім походї і збільшив австрійські посїлости придбанєм Стирії 1192. р. яку записав Леопольдови V. послїдний стирийський князь Отокар.

До найкрасшого розвитку дійшла Австрия за Леопольда VI. Всеславного, великого лицаря, що брав участь в борбах християн проти магометан в Італїї, Палестині і Єгипті. Леопольд VI. украсив Відень красними будівлями, закупив просторі добра в Країні, а в краю попирав промисл і торговлю. За его часів віденьські міщани так збогатили ся, що про них говорено; гроший не рахують, а мірять гілетками.

Послідним з Бабенбергів був Фридерик II. Бойкий. За его панованя списано 1237. австрійське право в яким сказано. Князь є найвисшим судиєю, він лише має право накладати цла і мита, чеканити гроші і є найвисшим військовим вождом. За панованя Фридерика II. напали на Угорщину Монголи. З сего нападу скористав Фридерик II. і забрав угорському королеви Белі IV. три сусідні з Австрією округи. Се дало причину до війни межи Фридериком II. а Белею IV. в якій австрійські війська побідили Угрів, але в битві поляг бездітний Фридерик II. На ним вимерла лінія Бабенбергів.

Чехи під панованем Перемишлїдів. Чехи були з початку поділені на численні племена, які сполучили під своїм скитром князі з роду Перемишля, звідки назва Перемишлїди. Столицею їх була Прага. Ческі князі прийняли хрест з заходу від Німців і попали скоро в німецьку зависимість, мусїли платити цісарям річну данину і доставляти на війну 300 їздців. Денякі ческі князі старали ся скинути з себе німецьку зависимість, а ческий князь Бретислав Ахіль около 1050. р. підбив Польшу і носив ся з гадкою основаня великої славянської монархії, але цісар Генрик III. змусив Бретислава уступити з Польщі і признати наново зверхність німецьких цісарів.

Помимо признаня зверхности німецьких цісарів, значіне ческих князів все зростало, а денякі з них як Вратислав II. і Володислав II. одержали титул королїв. Перший від Генрика IV. другий від Фридерика I. Рудобородого. Однак сї титули були привязані лише до осіб, а не були дідичними. Доперва Перемишль Отокар I. котрий усунув в Чехах право сенйорату одержав 1212. дідично титул ческого короля. Крім сего Чехи одержали привілей, що по вимертню Перемишлїдів ческий сойм має право вибрати короля. Найславнійшим з поміж Перемишлїдів був Отокар II. котрий здобув цілу спадщину по Бабенбергах, але мусїв єї звернути Рудольфови з Габзбургів. Его наслідники Вячислав III. і Вячеслав IV. здобули для Чех польську корону, але несподіване вимерте Перемишлїдів 1306. знищило всі здобутки Чехів.

Угорська держава за Арпадів. Під koniec X. віка заснували Мадяри державу в нинішній Угорщині. На чолі Угрів панували князі з роду Арпадів до р. 1301. Властивим основателем Угорської держави був Стефан I. Святий 998.—1038. Він злучив всі угорські уділи в своїх руках, прилучив до Угорщини Хорвацію і Семигород, прийняв християнство і розширив его поміж Уграми, за що одержав від папи Сильвестра II. в році 1000. коро-

лівську корону і титул апостольського короля. Велика влада угорських королів меншала з кождим днем на користь шляхти, яка вимогла остаточно на Андрію II. великі привілеї, так звану Золоту булю 1222. На підставі золотої булі лише шляхта мала права займати висші уряди і набувати земські добра, шляхта не платила жадних податків, лише служила в війську. Король не міг вязнити шляхтича без попередного засуду і не міг накладати жадних податків без дозволу сойму.

§ 7.

Галицке і галицко-волинське князівство.

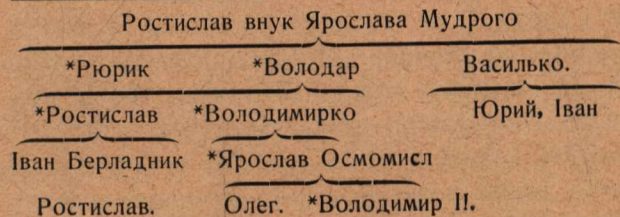
Перші Ростиславичі. По знищеню Київа Андрієм 1169. починає давна руська столиця чимраз більше підупадати. Київ перестає бути головним центром Русі, а на його місце виступають два нові князівства суздальське і галицке. Основателями галицкого князівства були три сини тмутороканського Ростислава Рюрик, Володар і Василько. Вони здобули Червеньську землю на нездарнім польським князю Володиславі Германі мабуть 1087. р. Столицею

князівства став Перемишль. Першим галицким князем був Рюрик 1087.—1092. а по його смерті володів в Перемишлі, его брат Володар 1091.—1125. а Василько осів в Тереховлі. Молоді здібні і енергічні князі мусіли звести довгі і тяжкі борби заки спокійно осіли в Галичи. З першу вели борбу з волинським князем Ярополком, котрий уважав Червеньську землю своїм уділом, а по его смерті з Давидом, за якого намовою Святиполк усліпив Василька. Проти молодих князів виступив відтак великий київський князь Святиполк II котрий позбув ся Давида, заняв Волинь, хотів позбути ся рівнож Ростиславичів і в тій цілі получив ся з Уграми. Однак Володар і Василько завізували на поміч Половців, побити Угрів, які появили ся перший раз на Русі, під Перемишлем 1099. і запевнили собі панованє в Червеньській землі.

Ростиславичі здобули свій край на Польщі, тому і їх відносини до Польщі мусіли бути ворожі. Борбу з Польщею провадив з початку (і то щасливо) Василько, а по его усліпленю Володар. Поляки не могли позбути ся сильного князя, тому взяли ся за підступ. Они вислали до Володаря Петра Власта, котрий удавав прогнаного з Польщі, позискав собі довіре князя, а відтак завів підчас ловів Володаря в польську засідку. Володаря взято

до неволі, з якої мусів викупити ся грубим окупом 1122. В невдовзі потім 1125. р. помер Володар, а в рік перед тим помер его брат Василько.

Володимирко 1125,—1153. По смерти Володаря одержав Перемишль Ростислав, але він помер вже 1126. р. лишаючи сина Івана званого Берладником. Недовго потім померли сини Василька Юрій і Іван, а Володимирко став паном цілої галицької Руси. Володимирко переніс столицю з Перемишля до Галича 1141. р. Розумний і енергічний князь, що не перебирав в жадних средствах, та не вагав ся зломати даного слова або присяги (звідси назва Віроломний) підніс еще більше значіне галицького князівства. Володимирко звертав велику увагу за Волинь, і дбав про се, щоб там засідали єму прихильні князі, тому підпомагав він Юрія сина Мономаха проти Ізяслава III. але побитий Ізяславом мусів з ним погодити ся.

Ярослав Осмомисл 1153,—1187. Перші літа свого панованя провів він на борбі з Іваном Берладником, котрий домагав ся свого уділу. За Іваном вступив сі київський князь Ізяслав III. по его стороні стануло також багато галичан. Однак Ярослав зручними дипломатичними способами умів зеднати для себе руских і польских князів, за їх помочию прогнав з Київa Ізяслава III. і Івана Берладника (Берладник умер утросений в Солуни 1162). Галицьке князівство виглядало за Ярослава на вні дуже могучим, головно тому, що Ярослав умів удержати дружні зносини зі всіма сусідними князями. У внутр держави попирав Ярослав рільництво, торговлю, опікував ся містами, тому довів свое князівство до великого економічного розвитку. Однак хотяй на вні був сильним князем у внутр своєї держави мусів уступати перед боярами. За Ярослава вибухає в Галичи перша більша боярска ворохобня. Бояри були все тісно звязані з князем і переносили ся з ним з одного князівства на друге. В Галичи князівські династії не змінiali ся так як в Київщині, тому тут бояри осіли стало, захопили в свої руки просторі землі і утворили рід богатої земскої шляхти, яка старала ся на кождім кроці взяти цілу владу в свої руки. Перший більший виступ бояр проявляє

ся за Ярослава. Ярослав не жив з своєю жінкою Ольгою, а жив з Настасею Чарговою, через що ціла родина Чаргових мала у князя велике значінє. Бояри були лихі на князя за се, що він у всім радить ся лише Чаргових, тому виступили нібито в обороні Ольги. Князь під напором бояр мусів уступити, Настасю спалено на кострі, родину Чаргових убито, а князь зобов'язав ся у всіх справах радити ся бояр.

Володимир II. 1187.—1197. Ярославового сина Володимира прогнали в рік по вступленню на престіл бояри і покликали на престіл 1188. правнука Володимира Мономаха, волинського князя Романа. Володимир утік на Угорщину і просив угорського короля Белю III. о поміч. Беля III. дав Володимирови поміч, прогнав Романа з Галича, але Галич забрав собі, а Володимира увіз в Угорщину і вкинув до в'язниці. Сей факт замітний тим, що з сего часу угорські королі титулюють ся галицкими королями. Панованє Угрів скоро навкучило галичанам і як лише Володимир утік з в'язниці і з помічю польського князя Казимира Справедливого прибув до Галича, перейшли галичани на его сторону.

Ростиславичі були енергічними і талантовитими князями, они зуміли посеред ворогів устояти ся, головно розумно веденою полі-

тикою. До сего родина Ростиславичів була нечисленною, в Галичи не було внутрішних борб, тому галицка земля під управою Ростиславичів розвинула ся дуже гарно.

Галицко - Волинське князівство. По смерти Володимира II. приходить до панованя в Галичи волинський князь Роман, а з ним нова династія Романовичів 1199.—1340. Першим з сеї родини був князь Роман, що сполучив в своїх руках князівство волинське і галицке і дав початок до утвореня галицко-волинського князівства. Роман підніс галицко-волинське князівство до небувалого значіня. Два рази прогнав він свого тестя Рюрика з Києва і прилучив Київ до своєї держави. Візваний на поміч цісарем Візантині, побив цілковито Половців, і прийняв титул самодержця цілої Руси. Великий папа Інокентій III. жертвував Романови королівску корону за прийняте унії, але Роман відкинув всі услівя папи і корони не прийняв.

Внугр держави панував Роман деспотично і носив ся з гадкою, знищити цілковито галицких бояр, але скоро смерть перешкодила ему виконати свій плян. Роман посварив ся з польським князем Лешком, і хотів відобрати від Польщі місто Люблин. Се дало почин до війни. Підчас походу на Польщу віддалив ся Роман з малою сторожею від головного та-

бору, на него напали Поляки під Завихостом (при горлі ріки Сяну) і в битві поляг 1205. р. Роман.

Молоді літа Данила. Зі смертю Романа розпочинає ся трийцять літ тріваючий заколот в Галичи. Галичкі Ссґри хотять захопити в свої руки всю владу, тому старають ся не допустити до сего, щоб яка небудь княжа родина закорінила ся в Галичи, та щоби не засїв в Галичи стало Данило. Роман лишив двох синів, трілітнього Данила і однорічного Василька. На них обох мало перейти галичко-волинське князівство. Однак галичкі бояри, що якраз тогди прийшли до найбільшої сили, не хотять допустити до сего, щоби Романовичі осіли стало в Галичи, проганяють Данила і покликають на престіл київського Рюрика. Дітьми Романа заопікував ся угорський король Андрій і польський князь Лешко. При їх помочи засїв Данило знов в Галичи і Волини, але зараз потім мусїв з Галича утікати. Романовичам полишив ся лише Волинь, а в Галич покликали бояри синів славного (зі „Слова о полку Ігоревім“) Ігоря. Ігоревичі пізнали скоро, що бояри мають в Галичи за велику владу, постановили їх знищити, та приказали одного дня вирізати всіх бояр. Тогдито вирізано кілька соток бояр, але оставщі постановили пімстити ся на

Ігоревичах, звертають ся до угорського короля Андрія, з прозьбою, щоб посадив в Галичи перебуваючого у него Данила. Андрій пішов на Галич, посадив Данила на престолі, а Ігоревичів видав боярам, які з мести повісили їх Є се одинокий примір в історії Русі, де піддані карають смертисю своїх князів.

Данилови і сим разом не прийшло довго сидіти в Галичи, его знов прогнали бояри, а на галичкім престолі засїв боярин Володислав Кормиліч. Тогди угорський Андрій і польський Лешко зіхали ся в Спіжи 1213. р. і заключили між собою договір. Лешко видав свою трілітню дочку Сальомею за п'ятилітнього сина Андрія Кольомана і молода пара дістала в віні Галич, а Перемишль мав перейти впрост до Лешка. Коли-ж Андрій не хотїв відступити Лешкови Перемишля, візвав Лешко на галицький престіл повгородського князя Мстислава Удалого.

Напад Монголів на Русь. Монголи замешкували просторі краї в середній Азії. Они вічно нападали на Китай і проти них побудували Китайці великий мур. В 1207. р. получили ся Монголи під проводом великого хана Темудшина. Під его проводом підбили Монголи цілий Китай, Персію і західну Азію по Ураль, відтак перейшли до Європи і напали

на Половців. Тодішні Половці, не були вже сими страшними Половцями з давних часів. Вони приймали вже рускі звичаї, обичаї, мову, християнство і єслиб не Монголи, яких у нас звано Татарами, булиби ся в короткім часі зрушили. Половці не могучи оперти ся Татарам вислали послів (іменно їх князь Котян) до руских князів з прозьбою о поміч. Під проводом галицького Мстислава удали ся рускі князі Половцям на поміч. Над річкою Калкою, що впадає до Азовського моря, стрінули ся Русини з Татарам. Битва випала на некористь Русинів. Війска руских князів зістали цілковито розбиті, а Мстислав і Данило ранені ледви утікли з поля битви. Однак незнати чому, Татари не використали свої побіди, але зараз по битві завернули назад в Азію.

В році 1227. помер Темудшин, а татарська держава розпала ся на чотири часті. Західну часть над Волгою, що називала ся Золотою Ордою, або Кипчаком зі столицею Сераем, обняв в своє правління жорстокий Бату.

Татари нищать Русь. В році 1237. вирушив Бату зі своєї столиці і ударив на суздальську Русь, заняв Суздаль, Володимир, Москву і від сего часу через довгі літа суздальська Русь стогнала під татарским ярмом. Відтак звертає ся Бату проти корінної Руси,

занимає Переяслав, Чернігів а відтак облягає Київ. Київ належав тогди до Данила, але сам князь не перебував в Київі, лише лишив оборону тисяцкому Дмитрови. Помимо хороброї оборони дістав ся Київ в руки Татар 1240. р.

В Київі поділив Бату своє військо на дві часті. Одна часть трема загонами мала ударити на Угорщину, а друга мала піти через галицку Русь на Польщу. Данило утік перед Татарам на Угорщину, а тимчасом Татари занимали одно місто за другим. Вони заняли Володимир, Галич, перейшли в Польщу, де заняли Люблин, Сяндомір, спалили Краків і доперва під Лигніцею виступив проти Татар краківський князь Генрик Побожний, але Татари побили его 1241. р. В битві поляг Генрик Побожний і до 10.000 християнського лицарства. Однак Татари незнати чому, здає ся для сего, що стратили по дорозі багато на силі, не пішли дальше на захід на Німеччину, але удали ся на Угорщину, звідки повернули над Волгу.

Данило в борбі з Татарам. Напад Татар мав для Європи великі наслідки, однак найбільше відбив ся на Русі. Підчас коли Татари знищили нападом Польщу і Угорщину лише однаразово, то Русь попала на дозгі часи в татарську зависимість і була виставленою майже на щорічні напади. Наші князі

мусіли їздити до Батия і випрошувати собі свої давні князівства як татарські ленна. Також і Данило мусів удати ся до жорстокого князя Татар, бо про якусь успішну оборону думати не міг. Данило прибуває 1250. р. до Сераю, поклонив ся ханови і одержав від него галицке князівство.

Зависимість від татарської орди прийняли князі ріжно. Московські князі були почасти навіть сему раді, бо при помочи Татар поусували они інших князів і заволоділи суздальського землею. Данило, що стояв близше заходу, відчував дуже прикро татарську зависимість. Він почав зближати ся до польських князів, вступає в родинні зносини з угорським королем Белею IV. і женить свого сина Льва з дочкою Белі Констанцією, свого сина Романа женить з австрійською княгинею Гертрудою і хоче здобути для него спадщину по Бабенбергах. Рівночасно Данило входить в союз з князем Литви Мендовгом і женить свого сина з дочкою Мендовга. Чув рівнож Данило про велику силу папи Інокентія IV. тому входить з ним в близші зносини, а папа Інокентій IV. обіцює Данилови оголосити проти Татар хрестоносний похід, прислати йому королівську корону, если Данило прийме унії. Дійсно папа прислав Данилови корону, і Данило коронував ся в Дрогичині 1255. року.

Однак скоро побачив Данило, що від заходу не має чого сподівати ся. Всі йому поміч обіцювали але ніхто помочи не давав, тому Данило махнув рукою на поміч з заходу, зірвав всякі зносини з папою і сам на власну руку розпочав борбу з Татарами. З початку в борбі поводило ся Данилови добре, а навіть рускі війська під проводом Шварна і Льва побідили кілька разів Татар. Коли-ж на чолі татарського війська став Бурундай, мусів Данило упокорити ся перед Татарами. Татари знищили много Данилових міст, між іншими нове місто збудоване в честь Данилового сина Льва, Львів і увезли з собою кілька тисяч бранців. Новий татарський погром підкопав цілковито здорове Данила. Коли Татари перший раз знищили Русь, Данило був еще молодим і мав бодай надію, що чейже до смерти еще освободить ся від татарської зависимости, а тепер, коли таке нещастє стрітило его на старі літа, стратив всяку надію. Одиною его відрадою було остаточне знищенє бугного галицького боярства. Рівночасно з борбою з Татарами вела ся борба Данила з галицькими боярами, які всегда повставали проти Данила, котрий по першим нападї Татар заняв Галич. Коли-ж бояри призвали на галицький престіл чернігівського князя Ростислава, побив їх Данило

цілковито під Ярославом 1249. і знищив силу бояр, а щоби позбути ся цілковито не покірних галицьких бояр, переніс Данило свою столицю до Холма де і помер.

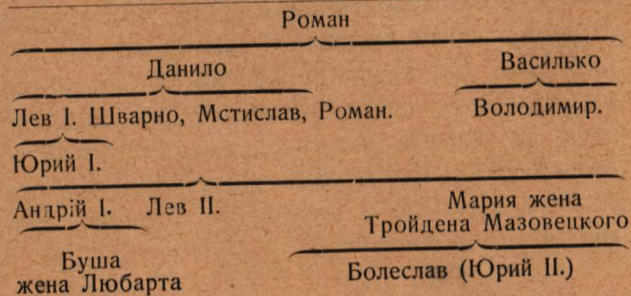
Наслідники Данила. По смерти Данила обняв верховну владу в галицько-волинській Русі Василько, що панував на Волини, а Галич дістав найстарший син Данила Лев, енергичний, властолюбний і заразом непогамований князь. Родинні відносини помежи членами Данилової родини зовсім не були ідеальними, що відбило ся на литовско-руських відносинах. Литовський князь Войшелк відступив литовський престіл рускому князеві Шварнови, а сам вступив до монастиря. Тогди завистний Лев убив Войшелка, а недовго потім помер Шварно і литовска земля пропала цілковито для Русі.

Лев змінив зовсім політику Данила. Він не лише не воював з Татарами, але увійшов в ними в союз, ходив з Татарами війною на Польщу. Однак на союзі з Татарами вийшов Лев дуже зле, бо коли Татар в Польщі побито, відімстили ся они на Льві, розграбили его землі, а передовсім місто Львів. Рівночасно з Львом панував на Волини син Василька Володимир, про котрого оповідає літописець „Вів був книжник великий і філософ якого

не було перед ним у цілій землі, ані по нім не буде“.

Наслідник Льва Юрій I. злучив в своїх руках Галичину і Волинь. Юрій вмішав ся в війну з Литвою і заключив союз з німецьким орденем. У відповідь на се, литовський князь Гедимин вирушив проти Юрія, побив его під Володимиром 1315. р. В битві поляг Юрій, а Русь стратила в користь Литви Полісе і Підлясе.

Сини Юрія Андрій і Лев II. поділили ся галицько-волинською землею. Старший Андрій володів в Волини, молодий Лев II. в Галичи. Оба брати відновили супроти Татар політику Данила, зблизили ся до Польщі, Литви і німецького ордену. Цілий час свого панованя провели они на боротьбі з Татарами і серед сеї борби полягли 1324. На них вимерає династія Романовичів в мужескій лнії. Сестра обидвох братів Марія вийшла за муж за кня-

зя мазовецького Тройдена. З сего подружжя уродив ся син званий Болеславом Тройденовичем. Він прибуває на Русь і приймає назву Юрія II. (1324.—1340.) Коли-ж він почав заводити на Русі латинський обряд, бояри отроїли его, а о галицько-волинську спадщину старають ся тепер Литви, Польщі, Угри і Татари.

Штука на Русі. Русь прийняла християнство з Візантії, тому і звідси прийшла до нас культура, просвіта і штука. Найбільше памяток штуки є у нас на поли будівництва, малярства і золотництва, менше на поли різьби, але всі памятки штуки походять доперва з християнських часів.

Перші церкви будували на Русі Греки в візантійськiм стилі. Формою церкви був чотирикутник видовжений від заходу до сходу, три стіни були прості, четверта східна була заокругленою і творила абсиду. В більших церквах ставлено два або і чотири ряди стовпів і тогди церква ділила ся на три або пять нав. По середині церкви спочивала на стовпах баня, часом ставлено 3, або і більше бань. До найкрасших церковей на Русі належали церкви Богородиці Десятинна, київська катедра сьв. Софії, церков сьв. Кирила і Михайлівський монастир.

Стіни церковей прикрашувано або малянками або дорогою мозаїкою, яка виступає лише в богатших церквах і то лише в головній абсиді, та головній бани. Найкрасші памятки стінного малярства маємо в церкві сьв. Софії і Кирилівськiм монастири. В церкві сьв. Софії стіни мальовані грецькими майстрами, в Кирилівськiм монастири нашими, так само мозаїка в церкві сьв. Софії є твором грецьких майстрів, в Михайлівськiм монастири наших руских.

Різьба відіграла на Україні малу ролю. Побіч двох різьблених гробів (оден з них гробовець Ярослава) та декорацийних різьб при церквах, не подибуємо жадних інших памяток з різьби. Дещо більше розвинула ся різьба в Галичи. Зі сьвіцьких будівель лишили ся останки Золотих воріг і двох холмських веж. Золоті ворота складали ся з двох довгих стін сполучених склепінем, на яким зносила ся церква сьв. Благовіщення з позолоченим дахом, звідси і назва, золоті ворота.

Четверта часть.

Часи упадку середновічних порядків 1270.—1492.

§ 1.

Рудольф Габзбургский і его наслідники.

Німецьке безкоролівє. З упадком Гогенштавфів розпочало ся в Німеччині так зване безкоролівє, часи, що записали ся дуже сумно в історії Німеччини. Тому що жаден з німецьких князів не хотів прийняти королівської корони, вибрала одна частина князів королем Ришарда графа Корнвалії, англійського князя, а друга частина Альфонса X. короля Кастилії. Перший прибув лише кілька разів до Німеччини, а другий навіть не заглянув до свого королівства. Лицарство, що не чуло над собою жадної тяжкої руки, почало допускати ся великих надужить, а вкінці дійшло до сего, що лише сей був свобідним перед грабежними наїздами, хто мав силу, тому то названо часи великого безкоролівя панованем пиястука або Faustrecht. Лицарі часто випадали

зі своїх укріплених замків, нападали на переїзджаючих купців, грабили їх добро, а самих забирали до неволі, звідки випускали їх доперва за зложенем великого окупу. В кінци обставини стали так неможливими, що кілька князів зіхало ся на зазив архієпископа з Могунції до Франкфурту, де вибрали королем графа Рудольфа з Габзбургів, що мав невеликі посілости в Швайцарії і Альзациї.

Рудольф з Габзбургів 1273.—1291. Рід Габзбургів походив з полудневої Німеччини. Над річкою Аром побудували они старинний замок Габзбург, якого останки заховали ся до нинішніх часів. Першим властителем Габзбургського дому, звістним в історії був Гунтрам, в другій половині X. віка. Зараз по вступі на престіл оголосив Рудольф загальний мир, покарав непослушних розбишацких лицарів і здобув до 150 лицарських замків. До Італії Рудольф зовсім не виправляв ся, (тому не був коронований римским цісарем), бо бачив, що Італії не мігби здобути без довгих і кровавих борб. За се придбав Рудольф в Німеччині для своєї родини просторі краї, чим поклав підвалини до пізнійшої могучости Габзбургів. Рудольф бачив, що значіне королів в Німеччині є дуже мале і зависить виключно від личних здібностей короля, та сили опертої на родинних посілостях. Тому

постановив здобути для своєї родини якийсь більше князівство. Всі наслідники Рудольфа, наслідували його під сим взглядом і старалися збільшити родинні посілости.

Борба о спадщину по Бабенбергах. Фридерик II. послідний з Бабенбергів умер безпотомно. По нім лишилися його сестра Маргарета і сестрінниця Гертруда. О спадщину по Бабенбергах стараєся двох королів. Отокар Перемишль II. Чеський і Беля IV. Угорський, а Отокар II. жениться навіть з далеко старшою від него Маргаретою. Тоді Беля намовив Гертруду вийти заміж за сина Данила Романа. В сей спосіб позискав Беля для себе Данила. Роман прибув навіть до Австрії, але Беля попірав його дуже зле, тому Роман мусів уступити, а Беля погодився в Буді 1254. р. з Отокаром. Отокар дістав обидві Австрії, а Беля Стирию. Однак невдовзі потім оба королі посварилися, Отокар побив Белю IV. під Кройсенбрун 1260 і заняв Стирию. В кілька літ пізнійше записав каринтійський князь Ульрих III. Отокареви Каринтию і часть Країни. В сей спосіб Отокар II. оснував велику державу, в якої склад входили Чехи, Моравія, Шлеск, обі Австрії, Стирія, Каринтия і Країна.

Щастє Отокара не тревало довго. Рудольф Габзбургский не признав австрійських

країв Отокареви II. а коли Отокар не хотів звернути по доброму забраних країв, получився Рудольф з Майнгардом графом Тиролю, побив Отокара під Дірнкрут на поли Моравскім 1278. В битві поляг Отокар, а його син Вячеслав II. погодився з Рудольфом, відступив всі здобуті краї і одержав Чехи, Моравію і Шлеск, як ленно німецького короля. Здобуті краї поділив Рудольф за згодою князів на дві части. Каринтию і Країну надав Майнгардови графови Тиролю, а обидві Австрії і Стирию надав 1282. на соймі в Авсбургу своїм синам Альбрехтови і Рудольфови.

Адольф Насавский 1291.—1298. хотів наслідувати Рудольфа і придбати для своєї родини Турингію і Міснїю, але з сеї причини посварився з німецькими князями. Князі зложили його з престола, а вибрали королем сина Рудольфа Альбрехта I.

Альбрехт I. 1298.—1308. Адольф не уступив добровільно, тому прийшло межі ним а Альбрехтом до борби під Гельгайм, де Адольф був побитий і поляг в битві. Альбрехт старався зменьшити власть князів, тому попірав всюди міста, а передовсім союз реньських міст. За його панованя вимерла родина Перемишлїдів в Чехах 1306. на Вячеславі III. а Альбрехт посадив на чеськім престолі свого сина Рудольфа, котрий був першим Габзбургом,

що володів в Чехах. Коли-ж Рудольф вже по році панованя в Чехах помер, приготовлявся Альбрехт до нової виправи на Чехи, але підчас приготовань убив цісаря его братанок Іван, званий відтак Парріцідою.*)

Генрик VII. Люксембурский. По смерті Альбрехта вибрано королем незнатного графа Генрика Люксембурского 1308.—1313. котрий так само як его попередники старався збільшити родинні посілости. Єму удалося посадити на чеськім престолі свого сина Івана, званого відтак Сліпим. Генрик VII, був першим королем, котрий по 60 літній перерві удався до Італії і коронувався цісарскою короною. (В Італії пізнав Генрик одного з найбільших італійських поетів Дантого автора „Божої Комедії“) По наглій смерті Генрика VII, німецькі володарі звертали дуже мало уваги на італійські відносини, тому італійські міста стали вповні незалежними, та дали початок до численних малих державок, з яких найважнійші були Венеція, Генуа, Медиолан, Фльоренція, папська держава і королівство Неаполь.

Венеція, повстала підчас нападу Атилі на північну Італію. Утікачі заложили на прибережних острівцях місто Венецію, яке зрос-

*) З Альбрехтом I. звязали Швайцари оповідане про початок самостійної Швайцарії і їх народного героя Вільгельма Теля.

тало дуже скоро з причини догідного положення для торгівлі. Вже около року 1000 заволоділа Венеція найліпшими пристанями Істрії і Дальмації, а до найбільшого значіння дійшла за часів хрестоносних походів, передовсім підчас IV. походу, колито Венеція заволоділа майже всіма грецькими островами. В 15. віці Венеція була одною з найзнатніших держав і держала в своїх руках майже виключно торгівлю зі сходом. Зі зростом Турецької могутости підупадає Венеція, а з відкриттям нових доріг до Індії і Америки трапляється Венеція рівнож і своє торговельне значіння.

Ряд у Венеції був аристократичний. На чолі держави стояв „дожа“ який з початку мав майже не обмежену монархічну владу, яку обмежено заведенням Великої ради, до якої могла належати лише шляхта. Велику раду з початку вибирало, пізніше увійшла в жите устава, що до Великої Ради можуть належати лише наслідники сих, яких предки засідали в раді. Всякі заворушення і повстання проти аристократичного устрою Венеції, не помогли нічого. Заворушення мали лише сей наслідок, що установлено над Великою радою єще „Раду десяти“ вибирано щорічно, яка мала право всіх контролювати і всіх потягати до відповіді.

В цілі охоронення своєї торгівлі удержувала Венеція велику флоту воєнну, так що була в середніх віках найбільшою і наймогутнішою морською державою.

Генуа. Як Венеція так і Генуа прийшла до значіння через торгівлю. Генуа вела довгий час борбу зі своєю суперницею Пізою, коли-ж побила Пізу, розпростерла своє пановане на Корсику. Генуа стояла в союзі з грецькими цісарями з родини Палеологів, помагала їм в борбі з латинським цісарством, за що зискала від Греків великі торговельні користи, але через се попала в борбу з Венецією, з якої вийшла дуже ослабленою.

Медиолян. Відбудований на ново по збудуванню Фридериком Барбаросою, дійшов Медиолян дуже скоро до великого значіння, головню під управою родини Вісконтих, здібних, амбітних і жадних влади. Вісконти удержували сильну армію, підбили під своє пановане майже всі медиолянські міста, а навіть змусили на якийсь час Геную узнати зверхність Медиолян. Медиолян став наймогутнішою державою в північній Італії. Родина Вісконтих старала ся рівнож о піднесенє науки і штуки, они заложили університет в Павії, побудували величаву церкву в Медиолянї. По вимертю Вісконтих обняв управу Медиолян Франці-

шок Сфорца, котрий приняв рівнож титул князя і передав его своїм синам.

Побіч Медиолян, Венеції і Генуї приходить в північній Італії до більшого значіння князівство Сабавдия, якому початок дали графи з Сабадії, які розширили своє пановане над північно західною частию Італії, над країною Піємонт. В XV. віці їх влада розпростирала ся від Женевського озера до Ніцци, а цісар Жигмонт надав сабавдским пануючим титул князів.

Фльоренція. В середучій Італії найзнатнішими державами були Фльоренція і папська держава. По довгих і завзятих борбах ріжних сторонництв у Фльоренції, усталив ся остаточню демократичний ряд. Значіне Фльоренції зростало постійно, вона підбила усі сусідні міста і запанувала цілковито над Тосканією. Людність Фльоренції занимала ся передовсім промислом (вироби вовнянні, шовкові, золоті, фарбярство). Рівночасно побіч промислу занимали ся Фльорентийці і торгівлею, а банкирі фльоренцкі посідали так багато гроший, що дуже часто позичали навіть пануючим.

До найбільшого значіння дійшла Фльоренція за часів управи Медицеїв в XV. віці. Медицеї люди взагалі розумні, здібні, добротинні, вкладали великі грошеві суми на окра-

су Фльоренції. Найславнішими з поміж Медичеїв був Козімо (Кузьма) і Льоренцо (Лаврентій) званий великим. За послідного стала Фльоренція осередком наукового і артистичного житя цілої Італії.

Папска держава повстала з даровизни Піпіна Малого, розширила ся з часом на цілу середню Італію. Хотяй дорівнювала простором, або і перевисшала інші італійські держави, політичного значіня не мала. Значіне папської держави залежало виключно від особистих здібностей поодиноких осіб, що засідали на папскім престолі. По славних часах Інокентія III. і IV. значіне пап підупадає, головно від сеї хвилі, коли папи, на зазив французских королїв, перенесли свою столицю до Авініону, де папи попали в цілковиту зависимість від французских королїв. В Римі, де не було голови, починають ся численні забуреня, серед яких захопив владу народний трибун Миколай Рієнці і утворив републику. По упадку републики вели ся дальше завзяті борби поміж поодинокими партиями, або і особами, доки остаточно в XV. століттю не вернули папи до Риму і не привернули бодаї в части ладу і порядку.

В **Неаполи** панувала від часів Інокентія IV. родина Кароля Андигавеньського, а Сицилія перейшла під панованє Арагонії. Королї

Неаполю посідали велике значіне в Італії і стояли все на чолі Гвельфів. По вимертю головної Андигавеньської лінії, розпочали ся борби о Неаполь, який остаточно перейшов під панованє Фердинанда Арагонського і став частию великої іспанської монархії.

Літературний рух в Італії. Помимо розділу Італії на численні державки, які гляділи завистним оком одна на другу і провадили з собою завзяті борби, помимо численних спорів сторонництв в поодиноких державах, Італія вела в середних віках провід так під взглядом науковим, артистичним як і під зглядом політичним, суспільним, промисловим і торговельним. Італійські держави дбали дуже про се, щоб одна з поміж них не wzросла в силу попад другі і все лучили ся з собою договорами, проти найсильніших, чим дали початок до дипломатичної штуки, в Італії витворила ся перший раз гадка політичної рівноваги. Часті війни поміж поодинокими державами, витворили цілі добірні армії наємних війск, які за гроші ставали в службу держав і володарів, они видосконалили воєнну штуку.

А вже найбільші заслуги положили Італійці на поли літератури, яка в середних віках дійшла до найвисшого розцьвіту в Італії в XIV. віці. В Італії жили такі поети як Данте

(Alieghieri) автор „Божескої Комедії“ Францішок Петрарха, батько сонетів і Іван Бокаччо, творець італійської прози.

В Італії розпочинає ся з кінцем середних віків великий літературно-артистичний рух звістний в літературі під іменем відродження або гуманізму, а в штуці під іменем ренесансу. Цілий рух відродження відзначає ся зворотом до старинного Риму і Греції. Тогдішні поети одушевляють ся творами старинних Римлян і Греків, студюють їх, переймають ся ними і старають ся їх наслідувати. Великий італійський поет Данте, стоїть еще на переломі, два его наслідники Петрарха і Бокаччо є вже дійсними представителями відродження. З часом прихильників давних Римлян і Греків стало дуже багато, передовсім у Фльоренції; а можли італійські роди і держави суперничачи зі собою попирали рух відродження. Найбільше заслуг на тім поли положили Фльоренція, а головно рід Медицеїв, а відтак римські папи як Николай V. основатель ватиканської бібліотеки і Пій II. До найкрасшого розвитку дійшов гуманізм і ренесанс з початком нових віків.

Людвик Баварський 1314.—1347. По смерті Генрика VII. наступив в Німеччині незгідний вибір. Часть електорів вибрала королем сина Альбрехта I. Фридерика Красного, друга часть

князя Баварії Людвика. В борбі побив Людвик Фридерика Красного під Мільдорфом 1322. і взяв до неволі. Кілька літ перед сею битвою потерпіли Габзбурги велике поразане від Швайцарів, котрих Генрик VII. узнав независимими від Габзбургів. Брат Фридерика Красного Леопольд, не хотів узнати независимости Швайцарів, виправив ся проти них, але австрійське лицарство понесло від швайцарської піхоти велике поразане під Моргартен 1315. По битві під Мільдорфом Фридерик Красний зрік ся всяких претенсій до корони, але коли его брат Леопольд не хотів признати сего зреченя ся, вернув Фридерик добровільно назад до неволі, чим так зворушив Людвика Баварського, що Людвик постановив поділити ся з Фридериком німецькою державою. Коли-ж німецькі князі не згодили ся на поділ королівської влади, усунув ся Фридерик цілковито від політичного житя.

Незадовго потім попав Людвик Баварський в спір з папою. В тім часі перебували папи в Авініоні, де прибули на зазив французского короля Филипа Красного. Підчас перебуваня в Авініоні попали папи в цілковиту зависимість від французских королів, стратили своє значіне і повагу. Часи перебуваня пап в Авініоні зовуть звичайно, вавилонською неволею пап 1309.—1377. Під напором французского

короля вмішався папа Іван XXII. у внутрішні німецькі справи і наказав Людвікови носити титул короля, доки папа не рішить, чи Людвік має право до ношення такого титулу. Коли-ж Людвік не послухав розказу папи, кинув Іван XXII. на Людвіка клятву. Звичайно бувало, що німецькі князі у всіх спорах пап з цісарями ставали по стороні пап, але сим разом стало ся инакше. Розгнівані князі безпідставним вмішуванем ся папи в німецькі справи, зіхали ся в Ренс коло Кобленції 1338. і ухвалили, що кождий вибраний німецький король, має носити титул римського цісаря, без потвердження і короноваия папою.

Згода помежи князями а королем не тревала довго. Людвік придбав для своєї родини Бранденбургію, яку по вимертю наслідників Альбрехта Медведя надав своєму синові, а відтак хотів позискати для свого дому еще Голяндию і Тироль. Німецькі князі обурені захланносттю Людвіка, скористали з сего, що папа другий раз кинув на Людвіка клятву, скинули короля з престола, а на его місце вибрали сина чеського короля Івана Сліпого, Кароля IV. Люксембургского.

§ 2.

Королі з родини Люксембургів 1347.—1437.

Кароль IV. 1347.—1348. Кароль дбав передовсім о добро своєї вітчизни Чех, а Німеччиною займав ся мало. Зовсім справедливо назвав его пізнійший німецький цісар Максиміліян вітцем Чех, а відчимом Німеччини. Король збільшив родинні посілости придбанем Лужиць і Бранденбургії. Він старав ся завести в Чехах як найліпший устрій, та піднести добробит. Щоби чеська молодіж не потребувала шукати образования поза границями краю, заложив Кароль 1348. в Празі університет, на яким за часів Кароля студювало до 7.000 люда. Тому що зі старого замку Перемишлїдів остали лиш руїни, побудував Кароль IV. величавий замок на Градчині в Празі, побудував величаву церкву св. Віта і величезний міст на Велтаві. Зорганізував взірцево адміністрацію краю, опікував ся рільництвом, промислом, торгівлею, науками і штуками. Щоб піднести міста, стягав зі всіх країв купців до міст, а передовсім до Праги і надавав їм численні привілеї. За старанем Кароля IV. стала Прага не лише осе-

редком наукового і духового життя, але і найкрасшим містом середучої Європи.

Золота Буля 1356. В Німеччині поступав Кароль дуже обережно. Як розумний і здорово мислячий чоловік, бачив Кароль, що старання відзискати давнє значінє цїсарїв в Італїї, викликали би непорозумїня з папою, а старання піднести підупавшу владу королїв в Німеччинї, опір і неохоту князїв, тому зовсїм не старав ся про піднесенє власти цїсаря в Італїї і Німеччинї. Для Німеччини прислужив св Кароль IV. виданєм Золотої Булї, постанови після якої мали відбувати ся вибори цїсаря. Право вибирати цїсаря призначав Кароль IV, 7. князям званим електорами 3. духовним а іменно: архієпіскопам, Могунциї, Тревіру і Кольонїї і 4. свїцким, королеви Чех, марграфови Бранденбургїї, князеви Саксонїї і палатинови Надреньскому. Вибір цїсаря мав відбувати ся у Франкфуртї над Меном, а коронація в Аквізгранї.

Рудольф IV. 1358.—1365. Рівночасно з Каролем IV. панував в австрійских краях князь Рудольф IV. званий Основателем. Вже его батько придбав Габзбургам Каринтию 1335. Рудольфови удало ся позискати для Австрїї Тироль 1363. так що став побіч Кароля IV. наймогучїйшим з німецких князїв. Кароль IV. видаючи золоту Булю поминув

австрійских князїв (як своїх суперників) при іменованю електорїв, тому Рудольф IV. котрого таке поминенє дуже болїло, сфалшував привїлей Фридерика Меншиї, кажучи, що в нїм є установа позволяюча австрійским князям носити титул архикнязїв. Вправдї Кароль IV. сего титулу не узнав, але Рудольф IV. надальше титулував себе архикнязем. Рудольф IV. старав ся увсїм наслідувати свого суперника Кароля IV. в тїї цїли поклав підвалини під церкву св. Стефана, яка побудована в готицкїм стилю, є нинї одною з найкрасших будівель Відня, а 1365. р. заложив у Відни університет. Рудольф IV. видав закон про неподільність Австрїї, однак его брати Альбрехт і Леопольд зараз по смерти Рудольфа IV. подїлили ся Австрійскими краями. В сей спосіб повстають двї лїнії Альбертинська або Австрійська і Леопольдинська, яка дїлить ся відтак еще на Стирїйську і Тирольську. Через сей подїл могучість і значінє Габзбургїв багато потерпїли.

Людвик Великий Угорський 1342.—1382. Майже рівночасно з вимертем Перемишлїдїв (1306.) в Чехах вимирає династія Арпадїв в Угорщинї 1301. а угорський престїл зискує Андигавеньська родина. Першим королем з сеї родини був Кароль Роберт 1307.—1342. великий організатор і політик. По нїм засїв на

престолі его син Людвик Великий 1342.—1382. що панував рівночасно з Каролем IV. і Рудольфом IV. (Рівночасно з ними панував у Польщі визначний польський король Казимир Великий). За Людвика приходить Угорщина до найкрасшого розвитку. Ідучи за приміром свого батька, опікував ся Людвик промислом, торгівлею, науками, штуками, оснував в Пятицерквах (Fünfkirchen) 1368. р. університет. Щасливими війнами придбав Людвик Угорщині велике значінє на зовні, здобув на Венечії Дальмацію, а Сербів і Волохів змусив узнати угорську зверхність, крім сего Людвик здобув для своєї родини престіл в Польщі.

Вячеслав 1378.—1400. (1419.) По смерті Кароля IV. вибрано німецьким королем его син Вячеслава чоловіка нап्राстного, що жив у вічній незгоді з духовенством, а на старість став налоговим паницею. Вправді Вячеслав оголосив вічний „Божий мир“ але его ніхго не слухав. Міста які підчас таких замішань найбільше терпіли, творили союзи і вели завзяті борби з князями. Габзбурські князі не хотіли узнати независимости трех швайцарских кастонів, Урі, Швіц і Унтервальден, тому приходить до нової борби поміж ними а Швайцарами. Борба скінчила ся для Габзбургів нещасливою битвою під Семпах 1386. по якій Швайцари остали зовсім независими від

Габзбургів. Щоби положити кінець замішанням в Німеччині вибрали електори королем Рупрехта з Палатинату (1400.—1410.), однак він не здобув собі узнання в цілій Німеччині. По его смерті прийшло до незгідного вибору. Частина електорів вибрала королем Жигмонта Люксембурского, другі Йодока моравського князя, а що старий Вячеслав дальше уважав ся королем, то в році 1411. було в Німеччині трех королів. Рівночасно роздерала церкву велика схізма, а на папским престолі засідало аж трех пап.

Жигмонт Люксембурский 1410.—1437. Йодок моравський князь помер вже 1411. а Вячеслава, хотяй до смерти носив титул короля, не узнавав ніхто і Жигмонт став одиноким паном Німеччини. Через подружжє з дочкою Людвика Угорского Мариєю, став Жигмонт угорским королем. Жигмонт поставив собі за задачу усунути велику церковну схізму. В році 1376. удало ся Каролеви IV. намовити тогдішного папу Григоря IX. повернути в Рим. По смерті Григоря IX. часть кардиналів полишила ся в Римі і вибрала папу, друга частина повернули до Авініону і вибрала антипапу. Собор в Пізі 1409. узнав обидвох пап неправними і вибрав третого, але що обидва попередні не хотіли зречи ся свого достоїнства, тому було рівночасно аж

трех пап. Щоби усунути схизму, скликано за старанем Жигмонта собор до Констанції (1414.—1418.) Констанцкый собор візвав всіх 3. пап до зложеня своєї гідности. Римский папа Григорий XII. зложив сам свій уряд добровільно, двох других усунув насильно собор і доперва тогди, коли вже не було жадного з пап, приступив собор разом з кардиналами до вибору нового наставника церкви. Папою вибрано Мартина V. і в сей спосіб привернено єдність в церкві.

Іван Гус. На констанцкім соборі обговорювано і розсуджувано справу Івана Гуса. Кількадесять літ перед собором в Констанції почав голосити англійский учений Іван Вікліф нову науку, в якій виступав проти богатства духовних і проти деяких релігійних догм. Він голосив, що кождий чоловік, що попав в тяжкий гріх, перестає бути членом церкви і впровадив сьв. Причастіє під двома видами. Науку Вікліфа голосив з великим успіхом в Чехах Іван Гус. Констанцкый собор покликав Гуса до Констанції. Гус одержавши від цісаря Жигмонта желізний лист, в яким запевнив цісар Гусови свою опіку, прибув до Констанції. Коли-ж на соборі заявив, що не вирече ся своїх переконань, собор не зважаючи на дане Гусови слово Жигмонта, засудив єго на смерть в наслідок чого Гуса спалено на костирі 1415. р.

На відомість про смерть Гуса, богатческих вельмож утворило національний чеський союз і розпочали грабити церковні добра. Ученики Гуса впровадили сьв. Причастіє під двома видами, а чаша стала символом Гуситів. Побіч уміркованих Гуситів, званих утравкістами, виступає скрайний напрям Гуситів, що прямував до цілковитого перевороту так церковних як і державних устав. Скрайні Гусити, на котрих чолі станув Іван Жижка, хотіли впровадити маєткову рівність, та знищити все, що лише носило назву католицизму.

По смерті Вячеслава мав стати чеським королем Жигмонт. Єго уважали Чехи головним виновником смерти Гуса і відмовили єму послуху, що дало причину до довгих гусицких воєн 1420.—1434. Війско Жигмонта кілька разів виправляло ся на Чехи, але Гусити під проводом Жижки і Прокопа, відносили над ними одну побіду за другою в Чехах, в Моравії і на Шлеску. І як довго поміж Гуситами була повна згода, так довго були они пострахом сусідних країв, але від коли поміж ними зарисували ся два противні собі стороництва, скрайних Гуситів званих инакше Таборитами, що відкидали всяку згоду з Жигмонтом і церквою, і уміркованих Гуситів, що хотіли згоди, сила Гуситів упала. Жигмонт

получив ся з уміркованими Гуситами, яким признано сьв. Причастіє під двома видами, при їх помочи побив Таборитів і зискав ческу корону. Для веденя війни з Гуситами потрібував Жигмонт багато гроша, тому заставив Бранденбурску мархію князеви з роду Гогенцолернів 1415. і з сего часу панують Гогенцолерни в Бранденбурській мархії, яка є колискою нинішної Прускої держави.

Альбрехт II. 1438.—1439. і Фердинанд III. 1440.—1493. На Жигмонті вимерла Люксембурска династія в мужеській лінії. Свою одну дочку Єлисавету видав Жигмонт за австрійського князя Альбрехта V. котрого uznали королем так Угри як і Чехи. Альбрехт V. був першим, що сполучив австрійські краї з Чехами і Угорщиною. Альбрехта V. вибрали електори німецьким цісарем (Альбрехт II.) Але на жаль сей енергічний і многонадійний володар помер дуже скоро, серед приготовань до виправи проти Турків. Від Альбрехта II. цісарска корона в Німеччині стало спочивала на головах Габзбургів.

По смерті Альбрехта II. вибрано цісарем Фридерика III. 1440.—1493. Фридерик III. був посліднім цісарем коронованим папою в Римі. Панованє нездарного Фридерика III. припало в тяжких для Німеччини часах. (За панованя Фридерика III. розбивають Русь, Литва і Поль-

ща німецький орден, а Фридерик не робив нічого в обороні ордену). В Німеччині вели ся завзяті борби, головно поміж князями і містами, Турки здобули Царгород і ставали чимраз грізнішими для Європи. Фридерик повільний, лінивий, ворог всякої зміни, до сего упертий і заздрісний о свою власть, нічим не журился, а супокійно глядів в будучність Австрії, та на кождім письмі ставив букри A. E. I. O. I. т. є. Austriae est imperium orbis universae, або Alles Esdreich ist Oesterreich unterthan). Ціле своє панованє перевів Фридерик II. будьто на спорах з австрійськими станами, будьто в борбі зі сусідами. Часто знаходив ся Фридерик III. в тяжких і прикрих обставинах, угорський король Матвій Корвін заняв Австрію і Відень, а цісар мусів жити на ласці князів. Помимо сего Фридерик III. ніколи не тратив надії на красну будуччину Австрії і дійсно мав багато щастя, він пережив всіх своїх противників, а его правнук Кароль V. був паном великої держави, в якій сонце ніколи не заходило. Фридерик III. надав 1453. р. Габзбургам архикнязівський титул.

Фридерик III. був опікуном Володислава Посмертного, сина цісара Альбрехта II. наслідника чешкої і угорської корони. Заки Володислав доріс правив в Чехах Юрій Подебрад, в Угорщині вибрано королем Воло-

дислава Ягайлонського, а по его смерті підчас битви під Варнію 1444. став управляти угорською державою Іван Гуनियाди, хоробрий оборонець своєї вітчизни перед Турками. Коли-ж 1457. помер Володислав Посмертний, віддали Чехи престіл Юриєви з Подебраду 1458.—1471 а в Угорщині Матвієви Корвінови 1458.—1190. В сей спосіб усунено нездарного Фридрика III. а в Чехах і Угорщині засіли національні королі. Рівнож і по смерті Юрія і Матвія не удало ся Габзбургам заняти Чех і Угорщини, де приходять до панованя Ягайлонська родина іменно Володислав і Людвик.

§ 3.

Упадок Царгороду.

Початок Османсько-турецкої держави.
Около року 1300. заложив Осман начальник одного з турецьких племен знатнішу турецьку державу, якої столицею було місто Брусса в західній частині Малої Азії. Наслідник Османа Урхан надав державі військову організацію і завів страшний для християн податок „живої десятини“. Турки забирали рік річно християнським родичам найздоровіших хлопців і виховували їх в своїх школах на

найзавзятійших ворогів християн. Виховані в магометанським дусі, становили християнські діти найхоробрійше, фанатичне турецьке військо, зване яничарами, Султан був їх вітцем, відділ в котрім служили їх вітчиною, а цілію їх життя, здобуте посмертного раю. Яничари творили сталу турецьку армію, якій під зглядом хоробрости не могла довгі віки дорівняти жадна християнська армія.

Турки в короткім часі здобули посілости Греків в Малій Азії, перейшли Дарданелі здобули Галіполіс, а третій з ряду Османсько-турецький султан заложив свою столицю в Адриянополи 1365, і вже він мріяв про здобуте Царгороду, але хотів вперед знищити держави Болгар і Сербів.

Побіч візантійської держави існували в північній Балканії дві словянські держави Болгарія і Сербія, з котрих послідна дійшла за часів панованя Стефана IV. Душана около 1340. р. (1331.—1355.) до великої могутости. Стефан IV. заволодів нижньою Сербією, Боснею, Альбанією, Епіром, Тесалією і частиною Македонії і прийняв титул царя. Мурал звертає ся проти Сербів, побиває їх цілковито на Косовім Поли 1389, а его наслідник Баязет здобуває Болгарію.

Великі поступи турецьких військ кинули страх на західну Европу. На зазив угорського

короля Жигмонта Люксембурского, зібрала ся армія з лицарів французских, німецьких, італійських і угорських, але під Нікополіс 1396. віднесли Турки над союзними лицарями велику побіду, а турецький султан Баязет, почав ладити ся до облоги Царгороду. На щасте зайшли в Азії події, що проволікли упадок Царгорода на кільканадцять літ.

Тімур-ленк. Велика держава Монголів розпала ся в Азії на дрібні державки, які получив великий організатор і хоробрий та дикий вожд Тімур званий Тамерлян. Він здобув більшу частину Азії, впав до Малої Азії, побив Баязета 1402 р. під Ангорою і взяв до неволі. Тамерлян був жорстоким тираном, его держава вправді зараз по его смерги упала, але знищенє західної Азії було так велике, що она не піднесла ся до нині до давного добробиту. В наслідок наїзду Тамерляна ослабла Турецька держава, а наслідник Баязета Магомет I. мусів вперед загоїти задані рани, доперва его син Мурад II. міг думати про здобутє Царгороду.

Фльорентийска унія 1439. Грецькі цісарі споглядали зі страхом на зростаючу силу Турків, а щоби одержати поміч від заходу, постановили звернути ся до пап і годили ся прийняти унію. Сам грецький цісар Іван VIII. Палеолог прибав на великий собор, що від-

бував ся в Ферарі. По довгих переговорах заключено остаточну унію у Фльоренції 1439. р. (На соборі у Фльоренції був руский митрополит Ізидор). Греки узнали зверхність папи, а застерігли собі богослуженє в грецьким обрялі. В Царгороді Греки не прийняли унії, а грецькі цісарі бачучи, що поміч з заходу не налходить, зірвали всякі зносиши з папою і постановили самі бороти ся з Турками. Цісарство візантійске складало ся тогди лише з Царгороду і околиці і було цілковито на ласці Турків.

Битва під Варною 1444. По смерги Альбрехта II. вибрали Угри королем польського короля Володислава III. котрий підняв зачіпну борбу з Турками. Війскам християнским удало ся навіть віднести кілька менших побід над Турками, але коли Володислав загнав ся аж над Чорне море, побив его Мурад під Варною 1444. В битві згинув войовничий молодий король цілком без сліду.

Упадок Царгорода 1453. Битва під Варною лише приспішила упадок Царгороду. Наслідник Мурата Магомет II. зараз по вступленю на престіл став приготовляти ся до облоги Царгороду. Візантійський цісар Константин XI. на дармо просив помочи від західної Європи, лише Генуенці, які мали в Царгороді великі торговельні користи, прислали

не велику поміч, однак помимо хороброї оборони здобули Турки 29. мая 1453. Царгород. Цісар Константин XI. згинув в борбі. Магомет віхав в триюмфі до Царгороду, де першим его ділом було перемінити величаву церкву св. Софії в турецкий мечет. З упадком Царгороду зросла небезпека перед Турками еще більше, а ціла борба з турецкою могутістю спочила від тепер на Габзбурскій родині.

§ 4.

Франція і Англія з кінцем середних віків.

Початок війни французско-англійскої.

В р. 1328. вимерла родина Капетінгів, а на французкий престіл вступає побічна ліня Капетінгів, Валезії (Valois). Тодішній Англійський король Едвард III. котрого мати була французкою княгинею, а він сам був внуком Филипа Красного, французского короля, узнав Филипа VI. Валезого королем Франції і зложив ему з Гієнни голд. Коли-ж Филип VI. почав мішати ся в борбу Англії зі Шкоцією і наїхав Гієну, Едвард III. виступив з претенсіями до французскої корони, чим дав поча-

ток до довгої понад сто літ триваючої війни поміж Францією а Англією. (1337.—1353.) Столітна війна вела ся у Франції і знищила сили і добробит французского народа. В війні віднесли Англіїці побіду на мори під Слюї 1340. а маючи перевагу на морі, могли Англіїці перекидати свої армії на французкий континент. І на суші не поводило ся Французам. Англіїске піше військо відносило одну побіду за другою над французким лицарством. Одною з найбільших побід була битва під Кресі 1346.

Орлеанська дівчиця. Найтяжші часи настали для Франції за панованя Кароля VII. колито Англіїці заняли майже цілу Францію, лише середуча Франція з Орлеаном остала ся при Кароли VII. З тяжкої недолі вибавила Францію дівчина Іванна Д'арк, прозвана пізнійше Орлеанською дівчицею. Іванна була дитиною бідних селян зі села Домремі. Після переказу мала она в 13. році житя почути голос Архангела Михаїла, котрий казав єї іти ратувати вітчину. Три роки взивав єї надземний голос, але Іванна не згадувала про се нікому. Доперва як побачила пожогу свого села, запаленого Англіїцями, покинула своє село і удала ся до королівского табору. Кароль VII. прийняв єї з початку зі сьміхом і кпинами, але в кінци дав ся намовити і поставив

Іванну на чолі невеликого відділу війська, з яким удалося Іванні оборонити місто Орлеан. Відтак провела Іванна Кароля VII, котрий не був ще коронованим, посеред ворожих англійських військ до коронаційного міста Ремс, де Кароль VII коронувався французкою короною. Невдовзі потім впала Іванна в руки Англіїців і союзних з ними Бургундців, котрі оголосили її чарівницею і засудили на смерть. Її спалено 30. мая 1431.

Помимо смерті Іванни не щастилося Англіїцям. Бургундські князі перейшли на сторону французских королів, Париж отворив Каролеви VII свої брами, а Англіїців виперто цілковито з Франції; їм полишилося лише місто Кале. Війна скінчилася 1453. без жадного мира. Кароль VII старався загоїти нанесені війною рани, попіраз лад, промислив і торговлю. Для оборони краю завів Кароль VII сталі війська і був основателем великої абсолютної французкої монархії.

Війна Білої і Червоної Рожі. Незадовго по війні з Францією прийшло в Англії до завзятої борби поміж двома королівськими родами о англійський престіл. Тому що князі з родини Йорк носили яко відзнаку білу рожу, а князі з роду Лянкастер червону рожу, названо сю війну, війною білої і червоної рожі. Велася она 30 літ з великим завзягем,

а скінчилася цілковитим вимордованем обидвох родин. З роду Лянкастрів полишився лише їх далекий кривний Генрик Тудор, котрий оженився з Анною Йорк і в сей спосіб получив обидві родини.

§ 5.

Русь і східна Європа при кінці середних віків.

Польща по смерті Болеслава Кривоустого. По смерті Болеслава Кривоустого, розпала Польща на численні уділи, а князі вели завзяту борбу о Краків. Серед сеї борби зайшли в Польщі слідуєчі важніші події.

1. Шлескі князі поволеньки відчужують ся від Польщі, а зближають ся чимраз більше до Чех, доки остаточно Шлеск не став за панованя Івана Сліпого чеською країною.

2. В борбах о Краків шукали князі помочи у шляхти і духовенства, тому обидва згадані стани прийшли в Польщі до великого значія.

3. В році 1228. прибувають до Польщі німецькі Хрестоносці. На півночі від Польщі мешкало поганьське литовське племя Пруси,

що рікрічно непокоїло польську державу. Проти Прусаків покликав мазовецький князь Конрад німецьких хрестоносців і дав їм на поселенє Хелминську землю і Ніцаву, за що Хрестоносці обовязали ся боронити Польщі перед Прусаками. Хрестоносці прибули до Польщі (де звано їх *Krzyżakami*,) здобули з часом край Прусаків, винародовили цілковито давних мешканців, по яких лишила ся лише назва Пруси і стали з часом найгрізнішими воєрогами Польщі.

4. З замішань в Польщі і з борб о краківський престіл скористали чеські королі Вячеслав II. і III. і здобули для Перемишлїдів польську корону.

Володислав Локеток. 1306.—1333. Скоро і несподівана смерть Вячеслава III. дала можливість польському князеві Володиславові Локеткови здобути польську корону. Паповане Володислава Локетка має для Польщі велике значіне, бо Володиславови удало ся 1309 р. сполучити Велико і Мало-Польщу, чим дав він початок, до нової доби історії Польщі. 1320. р. коронував ся Володислав Локеток в Кракові королївською короною і від сего часу пануючі в Польщі носять стало титул королїв.

Казимир Великий. 1333.—1370. змінив зовсім політику Володислава. Підчас коли Во-

лодислав провадив завзяті війни з Хрестоносцями о Поморе, а з Чехами о Шлеск, Казимир вилячи, що сих країв вже не відзискає, зрік ся їх добровільно, за що одержав від Івана Сліпого приреченє, що не буде виступати з претенсиями до польської корони. У внутр держави старав ся Казимир Великий про піднесенє добробиту і просьвіти, в тії цілі заложив 1364. р. в Кракові університет. Він казав списати всі існуючі в Польщі права і уложити їх в оден кодекс під назвою „Вислицький статут“.

Литва. Литовці мешкали над Балтийским морем і західною Двиною. Ділили ся на богато племен як: Литовців, Прусаків, Ятвягів, Жмудинів. До 13. віку не було поміж литовськими племенами жадної тіснійшої звязи. Литовці почали лучити ся під напором сусїдів, Русинів і німецьких Хрестоносців. Першим знатїйшим литовським князем був Мендовг (около 1250.) котрий сполучив Литву і підбив Червону Русь і Полоцк. Щоб освободити ся від нападів німецьких Хрестоносців, які воювали нібито в імени ширеня Христової віри, приняв Мендовг християнську віру однак коли Хрестоносці дальше нападали на Литву, покинув Мендовг християнство і почав на ново війну з Хрестоносцями.

По єго смерти прийшла хвилево Литва

під пановане Руси, бо литовський князь Вайшелк вступив до монастиря, а литовський престіл відступив синові Данила Шварнови. Литва оставала під управою Шварна заледви кілька літ, почім розпочав ся на Литві великий пелад, з якого вивів Литву князь Гедимин 1315.—1341. Гедимин розширив свою державу набутем численних руских земель, так що литовські краї творили заледви $\frac{1}{3}$ часть єго держави. Сам Гедимин титулував себе королем Литвинів і многих Русинів. Руский вплив на княжім дворі зростав з дня на день, а майже всі сини Гедимина були подружені з рускими княгинями.

Ольгерд 1345.—1377. По смерті Гедимина запанувало на Литві двох братів Ольгерд, що носив титул великого князя і Кейстут. Підчас коли Кейстут правив Литвою і Жмудию, вістав до смерті поганином, а ціле своє жите провів на борбі з Хрестоносцями, Ольгерд переняв ся рускою культурою і був більше руским як литовским князем. Ольгерд прилучив до своєї держави просторі рускі краї як Сіверщину з Черниговом, Смоленськ, а користаючи з внутрішних замішань серед татарської орди, побив Татар над синими-Водами (побічна Бога). 1362 і заняв Поділе і Київ. Рускі землі творили тепер $\frac{9}{10}$ Литви. Литовці принимали висшу руску культуру.

княжім дворі говорено по руски, всі зарядженя литовских князів видавано рускою мовою, так що литовска держава лише з імени була литовскою, а в дійности була рускою.

Борба о галицко-волинську спадщину. По смерті Юрія II. остала галицко-волинська земля без князя. З претенсиями до галицко-волинської Руси виступають Любарт Гедиминович, муж рускої княгині Буші, Казимир Великий, як свояк Юрія II. Татари яко зверхні пани Руси і угорський король Кароль Роберт. Найскорше відступили від своїх прав Татари, а відтак угорський король порозумів ся з Казимиром Великим, відступив єму галицку Русь, застерігаючи собі право викупу галицкої Руси за 100.000 золотих, еслиби Казимир мав сина. Поміж обидвома претендентами Казимиром і Любартом розпочала ся борба, в якій Казимир заняв галицку Русь 1349. а в році 1352. погодили ся хвилево обі сторони в сей спосіб, що Галичина остала при Польщі, Волинь при Литві. Казимир став ся панувати на Руси лагідно і не викликувати конфліктів, тому хотяй вводив латинський обряд, та засновував латинські єпископства на Руси, не виступав ворожо проти грецького обряду.

Людвик Угорський (1370.—1382. як король Польщі). По смерті Казимира Великого став польським королем Людвик Угорський. Зараз по обнятю правління прилучив Людвик галицку Русь до Угорщини і віддав її в заряд Володиславови Опольському, котрий старався так як Казимир піднести добробит галицкої Русі, однак відзначався релігійною нетерпимістю і старався насильно ширити католицизм на Русі, чим викликав до себе неохоту у Русинів. Людвик відобрав йому галицку Русь і прилучив впрост до Угорщини.

Людвик не мав сина, лише дві дочки Марию і Ядвигу, яким хотів лишити Польщу і Угорщину, а іменню Марії і її мужови Жигмонтови Люксембурському призначив Польщу а Ядвизі і її будучому мужеві, Вільгельмови австрійському, Угорщину. Що дотеперішні договори з Поляками, виключали жіноче наслідство, постановив Людвик позискати для себе польську шляхту наданем великих привілеїв в Кошицях 1374. якими 1. Король увільняє шляхту від данин і податків звинятком двох грошів від лана. 2. Всякі достоїнства може одержувати лише польська шляхта. 3. Шляхта є обовязана до воєнної служби в обороні краю. За сі привілеї згодила ся польська шляхта узнати одну з дочок Людвика польською королевою.

Унія Литви з Польщею. По смерті Людвика Угорського стала польською королевою його дочка Ядвиг. За її панованя склалася подія, що відбила ся відтак на цілім національнім розвитку руского народа. Литовський князь Ягайло, наслідник Ольгерта, оженив ся з Ядвигою, через що сполучив Литву з Польщею. Перед шлюбом обіцяв Ягайло прилучити на вічні часи литовські краї до Польщі і на сій підставі видав грамоту в Крєві 1385. На підставі крєвської грамоти мали всі землі литовські і українські перемінити ся в польські провінції, а литовско-велике князівство мало перестати існувати як осібна держава.

Литовська і руска шляхта жадної участі в Крєвській унії не брала і так довго не закладала свого вета, доки польські політики не захотіли перевести услівії крєвської умови в жите. Колиж Поляки хотіли знищити саморяд Литви, повстали Литовці під проводом Витовта проти Польщі. Зараз по шлюбі виїхав Ягайло на Литву, яка приняла хрест після лат. обряду. Рівночасно удала ся Ядвиг з війском на Галицку Русь. Русини не любили Угрів, для їх релігійної нетерпимости і радо перейшли на сторону Польщі. З сего часу галицька Русь стало належала до Польщі, аж до першого поділу Польщі 1772.

Витовт син Кейстута, станув на чолі народного руху на Литві, який збудив ся проти Польщі, получив ся з Хрестоносцями, а Ягайло з польским правлінням мусів згодити ся, на іменоване Витовта великим литовским князем 1392. в угоді в Острові, вправді з застереженням, що Витовт має управляти Литвою досмертно, але в імени Ягайла. Витовт підніс литовске князівство до великої могутости; відпер напади Хрестоносців, а в Новгороді і Пскові, двох руских республіках, посадив зі своєї руки посадників. Витовт явно стремів до зрівня всякої звязи з Польщею, але свого пляну не міг перевести в діло, з причини невдачі в борбі з Татарами. Витовт хотів скористати з непорозумінь, які повстали в татарській орді, однак побитий Татарами над Ворсклою 1399. мусів згодити ся на нову унію з Польщею 1401. в Вильні.

Війна з Хрестоносцями. Тіснійша унія Литви і Руси з Польщею занепокоїла німецький орден, тому Хрестоносці розпочали з полученими народами війну, що скінчила ся битвою під Грунвальдом і Танненбергом 1410. Битва закінчила ся цілковитою побідою руско-литовско-польских військ, головно завдяки литовско-руским війскам, що стояли під проводом Витовта. Однак союзні війська не використали побіди, запізно облягли столицю

Хрестоносців Мальборг, чим дали нагоду приготувити ся Хрестоносцям до оборони. Миром в Торуні 1411. зобовязали ся Хрестоносці звернути Витовтови загарбану Жмудь, і заплатити воєнні кошта.

Помимо нової унії в Городлі 1413. підняв Витовт на старість еще раз плян, зірвати з Польщею. Намовив его до сего німецький цісар Жигмонт Люксембурский, який на зїзді в Луцку, радив Витовтови прийняти королівску корону. Піднесене Литви до королівського достоїнства, значило цілковите зрівнане унії, тому Поляки не пустили через Польщу цісарских послів, що везли Витовтови корону і коронація не відбула ся.

Свидригайло. Невдовзі потім помер 1430. Витовт, а польський ряд став знов заходити ся коло сего, щоб прилучити Литву впрост до Польщі, але Литовці сейчас вибрали на місце Витовта великим литовским князем Свидригайла, а Ягайло мусів сей вибір затвердити. Свидригайло, вступаючи на престіл, приобіцяв Русинам цілковите зрівнане під взглядом релігійним і політичним, а Литовцям відзискане самостійности, тому відносини Литви до Польщі стали дуже напруженими. Остаточною причиною війни було занятє Поділя Поляками, по смерті Витовта. Що в перших роках війни поводило ся гірше Польщі, бо Свидригайло

получив ся з Хрестоносцями, постановили Поляки підступом знищити Свидригайла. Свидригайло підпомагав східно - грецку церкву, з чого були невдоволені Литовці, що були римо-католиками. З сего скористали Поляки, перетягнули на свою сторону литовських панів і проти Свидригайла посадили на велико княжім престолі Витовтового брата Жигмонта. Русини мимо сего держали ся при Свидригайлї, доки польські війська не усунули Свидригайла цілковито з Литви.

Як довго Жигмонт воював зі Свидригайлом, так довго мусїв оглядати ся на Польщу, коли-ж лише позбув ся свого противника, сейчас виступає проти Польщі. Рівночасно Литовці старають ся ясно зазначити свою незалежність від Польщі і сейчас по смерті Жигмонта 1440. вибирають великим князем Казимира і зривають майже всякі зносини з польським королем Володиславом Варневичком.

Смерть Володислава Варневичика 1444. давала Литовцям дуже добру нагоду розірвати зовсім унію з Польщею, але литовські пани не зрозуміли ваги хвилі. Місто того, щоби вплинути на велико-литовського князя Казимира, щоб не прийняв польської корони, литовські пани згодили ся на коронацію Казимира польським королем, чим довели знов до пер-

зональної унії. Казимир котрий з початку стояв під впливом литовських папів, скоро попав під вплив польський і не лише не допускав через цілий час свого панованя до вибору великого литовського князя, але де лише лучила ся нагода, зносив окремі князівства і прилучав їх впрост до корони. В Києві по смерті Жигмонта стали володіти окремі князі з родини Ольгерта Олельковичі. По смерті князя Симеона Олельковича, Казимир зніс окреме київське князівство 1471. і осадив там свого воеводу.

Зріст Москви. Заложене Юрнем Довгоруком суздальське князівство, стояло від часів нападу Батия під зверхностию Татар. Татарські хани надавали велико-княжі достоїнства ріжним князям, то князям Володимира над Клязмою, то Москви, то Тверу. Дперва від Івана I. Калити від 1328. оставав велико-княжий титул постійно в руках московських князів. Московські князі поусували з часом прочих суздальських князів, а дійшовши до більшої сили при помочи Татар, звертають ся проти своїх зверхників. В. князь. Дмитро IV. Донський побив татарського хана Мамаю над Доном 1380. р. а Іван III. Василевич довів до цілковитого упадку Золотої Орди. Москва стала зовсім свобідною.

Властивим основателем могутності Москви

був Іван III. Василевич Строгий. Від него розпочинає ся цілковитий московський абсолютизм. Іван III. оженив ся з братаницею послідного візантійського цїсаря, а по упадку Царгорода прийняв герб візантійського цїсарства, двоголового орла. Іван III. підбив під панованє Москви Новгород Великий і Псків.

Упадок Новгорода. З трех головних політичних чинників на Русі, князя, бояр і віча, зискав рішучу перевагу князь в Москві, бояри стали панами в Галичи, до найбільшого значіння дійшло віче в двох північних країнах Русі, Новгороді і Пскові. В Новгороді перейшла вся влада в руки віча, яке покликувало князїв, котрі мали підчас мира дуже мале значінє, а були вождями підчас війни. Найбільше значінє у Новгороді мав вибраний вічем намісник, званий посадником.

Новгород провадив широку торговлю і належав до союзу міст Ганза. Він лежав між двома зростаючими силами Литвою і Москвою. За часів Івана Василевича, мало в Новгороді перевагу литовське сторонництво під проводом родини Борецких, а іменно Марти Борецкої. Заходом Марти покликала віче на посадника Михайла Олельковича, як намісника Казимира. Се дало причину Іванови Строгому до війни з Новгородом. Він напав на новгородські землі і змусив Новгород прийняти посадника з его

руки. Коли-ж не задовго потім повстали Новгородці проти Івана Василевича, знищив Іван цілковито новгородський устрій 1478. р. Богато Новгородців покарав смертию між ними Марту Борецку, а 8.000 міщан вивіз в глибину своєї держави. З сего часу Великий Новгород, що мав кількасот тисяч мешканців, упав цілковито і ніколи вже відтак не підніс ся.

Нїщавські статуті 1454. У внутр Польщі зайшли за Казимира важні зміни. Король Казимир стремів до зломаня сили вельмож, тому попірав проти них шляхту. Коли-ж 1454. р. покликана шляхта до загального ополченя проти Хрестоносців, вчинила ворохобню, Казимир скористав з сего і щоб зменьшити силу панів, надав шляхті важні привілеї під назвою Нїщавських статутів. Після сих привілеїв, король не міг скликувати загального ополченя без зїзду земської шляхти т. зв. соймиків. Часом наказував король соймикам вибирати послів на спільну нараду звану соймом. В сей спосіб повсталала в Польщі нова інституція, сойм. Перший сойм був в Польщі 1460 р.

§ 6.

Винахід пороху і друку.

Винахід пороху. При кінці середних віків винайдено стрільний порох і друк, дві річи, які вплинули дуже багато на зміну обстановин в Європі. Стрільничий порох знали о много скорше від європейців Хінці і Инди. Звідси то, правдоподібно за посередництвом Арабів, прийшов стрільний порох до Європи, а оповідане про винахід стрільного пороху монахом Бертольдом Шварцом, потреба уважати легендою. Перший раз ужито стрільного пороху в Європі в битві Англійців з Французами під Кресі.

Іван Гутенберг. О много важнішим для науки був винахід друку. В середних віках були лише писані книжки. Найбільше заслужили ся около просьвіти переписуванем книг монастирі. Писані книжки були дуже дорогими, тому купували їх лише люди богаті; біблія коштувала кілька сот золотих, тому бібліотеки, що мали до 1000 томів, були дуже рідкими.

В середних віках попитував нарід за образками сьвятих, при яких були короткі молитви. В тій цілі вирізувано образки з молитвами на деревляній дощинці і відбивано

на папері. Тим способом можна було видрукувати і цілу книжку; та се була великанська праця, вирізувати тільки табличок кілька сторін мала книжка. Перший котрий винайшов рухомі черенки, якими можна було легким способом випечатати книжку, був Іван Гутенберг, що уродив ся в Могунції.

Гутенберг одержав від багатого золотника Фуста грошеву підмогу і почав печатати різними з дерева черенками букварі, молитвеники і граматики. Відтак увійшов Гутенберг в спілку з Петром Шефером, що винайшов металеві черенки і тревале чорнило і розпочав друкувати біблію. Тотди закланний Фуст, сподіваючи ся з друкованя біблії великих зисків, зажадав від Гутенберга звороту гроший, що їх ему позичив, а коли Гутенберг не мав звідки гроший віддати, запізвав его Фуст перед суд. Суд признав Фустови яко відшкодоване, всі черенки і друкарські прилади Гутенберга. Оба спільники Фуст і Шефер докінчили друкувати біблію і прийшли до великого майна, підчас коли Гутенберг помер в великій нужді.

З часом з Могунції де повстала перша друкарня, розійшла ся друкарська штука по цілій Європі і причинила ся до дуже скорого зросту науки і просьвіти поміж простим народом.

**Важніші дати з історії
середніх віків.**

375. Прихід Гунів до Європи.
378. Битва під Адрианоподем.
410. Алярик здобуває Рим.
450.—650. Вандрівка Словян.
451. Битва на Каталявнійских полях.
455. Вандалаи нищать Рим.
476.—493. Держава Одоакра в Італії.
481.—511. Кльодвик.
481.—751. Меровінги.
493.—555. Держава Остроготів в Італії.
496. Хрест Кльодвика.
527.—565. Юстиніян I, східним цісарем.
534. Упадок держави Вандалів.
555.—568. Панованє Греків в Італії.
568.—774. Держава Льонгобардів в Італії.
590.—614. Папа Григорий Великий.
597. Заведенє християнства в Англії.
602. Послїдна відомість про Антів.
622. Геджра.
632. Смерть Магомета.
650. (около) Держава Самона.
651.—750. Халїфат Омаядів.

711. Битва під Херес де ля Фронтера.
714.—741. Кароль Мартель.
732. Битва межи Тур а Поату.
750.—1258. Халїфат Аббасидів.
751.—768. Пепін Малий королем.
754. Початок папської держави.
756. Початок окремого халїфату в Іспанії.
768.—814. Кароль Великий.
772.—802. Війна з Саксонцями.
774. Упадок держави Льонгобардів.
800. Коронация Кароля Великого цісарем.
814.—840. Людвик Побожний.
843. Договір в Вердені.
862. Прибутє Рюрика до Новгорода.(?)
862.—879. Рюрик (?)
863. Сьв. Кирило і Методий в Моравії.
879.—913. Олег. (?)
887. Остатний подїл франконської держави.
887.—899. Арнульф німецкий.
896. (?) Прибутє Угрів до Угорщини.
906. Упадок Велико-моравської держави
911. Договір Русинів з Греками.
913.—945. Ігор.
911.—918. Конрад I. франконський.
919.—1024. Саска династия.
919.—936. Генрик I.

933. Побіда Генрика над Уграми.
 937.—973. Оттон I. Великий
 945.—955. Сь. Ольга руска княгиня.
 955.—972. Сьвятослав.
 955. Битва пад рікою Лехом.
 962. Коронація Оттона I. цісарем
 в Римі.
 966. Хрест Мечислава I. в Польщі.
 972.—980. Ярополк.
 973.—983. Оттон II.
 976.—1246. Бабенберги в Австрії.
 980.—1015. Володимир Великий.
 983.—1002. Оттон III.
 987.—1328. Капетінги у Франції.
 988. Хрест Руси.
 992.—1025. Болеслав Хоробрий.
 998.—1035. Стефан Сьвятий угорський.
 1000. Оттон III. в Гнезні.
 1002.—1024. Генрик II.
 1014.—1035. Канут Великий.
 1015.—1018. Сьвятوپолк Окаяний.
 1018.—1054. Ярослав Мудрий.
 1024.—1039. Конрад II.
 1036. Битва з Печенігами. Золоті ворота.
 1039.—1056. Генрик III.
 1051. Ілярйон митрополитом.
 1054.—1078. Ізяслав I.
 1056.—1106. Генрик IV.
 1058.—1079. Болеслав Сьмілий.

1059. Лятеранський собор.
 1066. Битва під Гастінгс.
 1073.—1085. Папа Григорій VII.
 1077. Генрик IV. в Каносі.
 1078.—1093. Всеволод.
 1093.—1113. Сьвятوپолк II.
 1095. Собор в Клермонт.
 1095.—1270. Хрестоносні походи.
 1096.—1099. Перший хрестоносний похід.
 1087.—1198. Ростиславичі в Галичи.
 1087.—1092. Рюрик.
 1092.—1125. Володар.
 1097. Зїзд в Любечи.
 1099. Зїзд у Ветичах.
 1102.—1138. Болеслав Кривоустий.
 1103.—1111. Походи Русинів на Половців.
 1106.—1125. Генрик V.
 1113.—1125. Володимир Мономах.
 1118. Заложене ордену Темплярів.
 1122. Вормацкый Коркондант.
 1125.—1153. Володимирко.
 1125.—1137. Льотар II.
 1138.—1254. Гогенштавфи.
 1138.—1152. Конрад III.
 1147.—1149. Другий хрестоносний похід.
 1152.—1190. Фридерик I. Борбароса.
 1153.—1187. Ярослав Осмомисл.
 1169. Андрій Боголюбский нищить
 Київ.

1176. Битва під Легнано.
1180.—1223. Филип II. Август французский.
1187. Здобуте Єрусалима Турками.
1187.—1198. Володимир II. в Галичи.
1189.—1192. Третий хрестоносний похід.
1190.—1197. Генрик VI.
1198.—1216. Інокентий III.
1199.—1324. (1340) Романовичі. Галицко-волинська держава.
1199.—1205. Роман.
1202.—1204. Четвертий хрестоносний похід.
1205.—1266. Данило.
1213. Умова в Спижи.
1215. Велика карта свобод в Англії.
1215.—1250. Фридерик II.
1222. Золота буля в Угорщині.
1224. Битва нал Калкою.
1226.—1270. Людвик IX. Сьвятий.
1228.—1229. Пятий хрестоносний похід.
1237. Битва під Кортенуовою.
1237.—1241. Напад Монголів.
1245. Собор в Ліоні.
1246. Вимерте Бабенбергів.
1248.—1255. Шестий хрестоносний похід.
1255. Данило королем.
1256.—1273. Безкороліве в Німеччині.
1266. Битва під Беневентум.
1268. Битва під Тагліякоцо. Смерть Конрадина.

1270. Семий хрестоносний похід.
1270.—1301. Лев князь галицький.
1273.—1291. Рудольф I. Габзбурский.
1278. Битва на моравськім поли.
1282. Надане Австрії Габзбургам.
1291. Упадок Аккону.
1291.—1298. Адольф Насавский.
1298.—1308. Альбрехт I.
1301. Вимерте Арпадів.
1301.—1315. Юрій (князь волинський).
1306.—1333. Володислав Локеток.
1308.—1213. Генрик VII. Люксембурский.
1309.—1377. Вавилонська неволя пап.
1314.—1347. Людвик Баварский.
1315.—1324. Андрій галицький князь.
1315. Битва під Моргартен.
1316.—1341. Гедимин в. князь литовський.
1328. Початок панованя Валезіїв у Франції.
1324.—1340. Юрій II. Тройденович.
1333.—1370. Казимир Великий.
1337.—1453. Велика війна Франції з Англією.
1338. Зїзд електорів в Рензе.
1342.—1382. Людвик Великий угорський.
1345.—1377. Ольгерд. вел. князь литовський.
1346. Битва під Кресі.
1346.—1378. Кароль IV.
1348. Заложене університету в Празі.

1349. Прилучене галицької Руси до Польщі.
1354. Прихід Турків до Європи.
1356. Золота Буля в Німеччині.
1358.—1365. Рудольф IV. Основатель.
1364. Заложене університету в Кракові.
1365. Заложене університету у Відни.
1368. Заложене університету в Пятицерквах.
1370.—1382. Людвик угорський королем Польщі.
1374. Кошицькі привілеї.
1378.—1410. (1419). Вячеслав Люксембурський.
1386. Шлюб Ядвиги з Ягайлом.
1389. Битва на Косовім поли.
1396. Битва під Нікополіс.
1399. Витовт побитий над Ворською.
1402. Битва під Ангорою.
1409. Собор в Пізі.
1410. Битва під Грунвальдом.
1410.—1437. Жигмонт Люксембурський.
1413. Городельська унія.
1414.—1418. Собор в Констанції.
1415. Спалене Гуса. Гогенцолерни одержують Бранденбургію.
1420.—1434. Гусяцькі війни.
1429. Орлеанська дівчиця.
1434.—1444. Володислав Варненьчик.
1438.—1439. Альбрехт II.

1439. Фльорентийська унія.
1440.—1493. Фридерик III. цїсарем.
1444. Битва під Варною.
1447.—1457. Казимир Ягайлович.
1450. (около) Винахід друку.
1453. Здобуте Царгороду.
1455.—1485. Війна Білої і Червоної Рожі.
1478. Упадок Великого Новгороду.
1480. Москва увільняє ся з під залежності Татар.
1492. Відкрите Америки.

Справлене важнійших поміщених похибок.

- Стор. 34. 1. стрічка з долу є 735, має бути 755.
Стор. 51. 4. стрічка з гори є Борбапо між, має бути
Борба поміж.
Стор. 71. 6. стрічка з гори є Перед історичні, має бути
Передісторичні.
Стор. 83. 12. стрічка з долу є слибн, має бути Єслиби.
Стор. 85. 12. стрічка з долу є музулманськікупці, має
бути музулманські купці.

НБ ПНУС

256026

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломії.

Видала також :

Народний Декляматор.

Одинока книжка того рода в руській мові.
Має 320 сторін, а містить прегарні декля-
мації пригожі на всяку оказію.
Поезії, які є в сій книжці — се вибір
найкращих поезій найліпших руських
письменників.

Оправлений в полотно коштує 1 К 20 с.,
з поштовою пересилкою 1 К 40 с.

 Хто купує 10 книжок, той платить
всього лиш 12 корон, а пошту оплачує
накладня.

Видавнича книгарня

Якова Оренштайна в Коломії
дістала на головний склад і поручає :

РУСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ СЛОВАР

проф. Омеляна Поповича,
ціна в полотно оправленого примірника 5 кор.
з пересилкою 5 кор. 40 сот.

Весняні вечери,

новелі Леся Гринюка, ціна брошурованого прим.
1 кор. 20 сот.

**Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.**

**Видала і продає такі рускі патріотичні
картки з видами :**

- 1) Шевченко : Гайдамаки, I-ша серія 16
карток коштує К. 1.—
 - 2) Шевченко: Гайдамаки II. серія
12 карток коштує К. 0·80
 - 3) Історія Руси-України — серія
12 карток К. 0·80
 - 4) Рідне Слово — серія 12 карток К. 0·80
 - 5) Гоголь : Українські оповідання
серія 10 карток (коліровані) К. 1.—
 - 6) Гоголь : Тарас Бульба — серія
16 карток К. 1.—
 - 7) Памятник Котляревського —
серія 8 карток К. 0·50
 - 8) Франко: Захар Беркут — серія
10 карток колірованих . . . К. 0·80
 - 9) Франко: Захар Беркут — серія
10 карток чорною краскою К. 0·60
 - 10) Шевченкові офорти — 12 к. К. 0·80
 - 11) Куліш: Чорна Рада с. 16 кар. К. 0·80
- 50 карток з руськими типами по 6 с., коліровані
по 8 с. за штуку.
- 50 карток з видами гір по 6 с., коліровані по 8 с.

Крім того продає сьвяточні листки.

НБ ПІУС

256026